

ΑΡΧΑΙΟΚΑΠΗΛΙΑ

Ιστορία, πολιτιστική πολιτική και νομική διαχείριση

Πρακτικά συνεδρίου
Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
σε συνεργασία με το Ίδρυμα Giuseppe Sciacca
25 - 26 Νοεμβρίου 2017

ΑΡΧΑΙΟΚΑΠΗΛΙΑ

Ιστορία, πολιτιστική πολιτική και νομική διαχείριση

ΑΡΧΑΙΟΚΑΠΗΛΙΑ

Έρρεισμα για την Ιστορία

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Επιμέλεια κειμένου: Andrew Farrington, Σοφία Γιαπαντζαλή

Σχεδιασμός εξωφύλλου: John Farrington

© Οι συγγραφείς των άρθρων

ISBN: 978-960-88165-5-8

Εργαστήριο Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Ιστορικής Εκπαίδευσης,

Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης,

Παν. Τσαλδάρη 1, 691 32 Κομοτηνή

<https://www.he.duth.gr/el/page/ergastirio-neoteris-syghronis-istorias-istorikis-ekpaideysis>

Laboratory of Modern and Contemporary History and Historical Education,

Department of History and Ethnology, Democritus University of Thrace,

1 Pan. Tsaldari St., 691 32 Komotini, Greece

ΑΡΧΑΙΟΚΑΠΗΛΙΑ

Ιστορία, πολιτιστική πολιτική και νομική διαχείριση

Πρακτικά συνεδρίου

Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας

του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

σε συνεργασία με

το Ίδρυμα Giuseppe Sciacca,

25-26 Νοεμβρίου 2017,

Κομοτηνή

Κομοτηνή

2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	<u>ix</u>
Βιογραφικά Συνέδρων	<u>xi</u>
Χρήστος Αναστασιάδης Η παραχάραξη έργων τέχνης και τα ζητήματα αυθεντικότητας	<u>1</u>
Αναστασία Γραμματικάκη - Αλεξίου Το παράνομο διεθνές εμπόριο πολιτιστικών αντικειμένων και η διεθνής αντιμετώπισή του	<u>5</u>
Ελένη Δημονίτσα Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής	<u>13</u>
Ελένη Κόρκα Ο ρόλος του Υπουργείου Πολιτισμού στη διεκδίκηση και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών	<u>29</u>
Δημήτριος Παπαοικονόμου Τα αρμόδια όργανα για την αντιμετώπιση της αρχαιοκαπηλίας στον ελλαδικό χώρο	<u>45</u>
Ειρήνη Σταματούδη Η επιχειρηματολογία της επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα	<u>55</u>
Διαμαντής Τριαντάφυλλος Η δράση των αρχαιοκαπήλων στο Ν. Ροδόπης και στο Ν. Έβρου	<u>69</u>
Δέσποινα Τσιαφάκη Αρχαιολογία και Αρχαιοκαπηλία: βίοι παράλληλοι	<u>79</u>
Matthew Bogdanos Thieves of Baghdad: And the Terrorists they Finance	<u>87</u>
Βιβλιογραφία	<u>103</u>
Ευρετήριο	<u>109</u>

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά το διήμερο 26-27 Νοεμβρίου 2017 το Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, σε συνεργασία με τη Fondazione Giuseppe Sciacca, που αντιπροσώπευε η κ. Βίκυ Μπαφατάκη, είχε την τιμή να φιλοξενήσει μια ομάδα εξαιρετικών ομιλητών, οι οποίοι ανέπτυξαν διάφορες όψεις του φαινομένου της αρχαιοκαπηλίας στην αρχαία και στη σημερινή εποχή. Ο στόχος της πρωτοβουλίας μας για το πρόγραμμα αυτό ήταν να προσφέρουμε μια γενική εισαγωγή, κατανοητή και στους μη ειδικούς στο θέμα αυτό, που θα κάλυπτε όλες τις κύριες πλευρές του. Θεωρούμε ότι πετύχαμε τον στόχο μας αυτό. Ξεκινώντας από τη σκοτεινή ιστορία της παράνομης διακίνησης αρχαιοτήτων, που ξεκίνησε ήδη κατά την Αναγέννηση και μοιραία συνδέθηκε με τη γέννηση της Αρχαιολογίας (Αναστασιάδης, Τσιαφάκη), οι ομιλητές μάς ξενάγησαν στη ζημία που προκλήθηκε στους αρχαιολογικούς χώρους, στα μνημεία και στα ευρήματα (Τριαντάφυλλος) εδώ στη Ροδόπη και μάς έδωσαν παραδείγματα του είδους των αντικειμένων τα οποία οι έμποροι αρχαιοτήτων προσπαθούν να εξάγουν λαθραία από την Ελλάδα (Παπαοικονόμου). Αντικείμενα κλεμμένα από τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή συχνά καταλήγουν είτε σε οίκους δημοπρασιών στην Ευρώπη, το Ηνωμένο Βασίλειο ή τη Βόρειο Αμερική είτε σε ιδιωτικές συλλογές. Τα χρήματα που προέρχονται από αυτές τις πωλήσεις κάποιες φορές χρηματοδοτούν παράνομες και επικίνδυνες δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης της τρομοκρατίας, όπως μας έδειξε πολύ καθαρά ένας από τους ομιλητές μας (Bogdanos), που υπηρέτησε στις δυνάμεις των ΗΠΑ στο Ιράκ και ανέλαβε τον ηράκλειο άθλο της ανασυγκρότησης της συλλογής του Εθνικού Μουσείου της καταρρακωμένης από τον πόλεμο Βαγδάτης.

Προκειμένου να διερευνήσει κάποια ηθικά θέματα που συνδέονται με το εμπόριο αρχαιοτήτων και την κατοχή τους από ξένα μουσεία, ένας από τους ομιλητές μας (Σταματούδη) ανέπτυξε την πιο εμβληματική συναφή περίπτωση, δηλαδή τα μάρμαρα του Παρθενώνα, που βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο και έφθασαν εκεί από την Αθήνα με ιδιαίτερα αμφισβητούμενο νομικά τρόπο. Αρκετοί ομιλητές μας παρουσίασαν εξαιρετικά ενδιαφέρουσες επισκοπήσεις των εθνικών και των διεθνών, νομικών και άλλων, μηχανισμών καταπολέμησης του εμπορίου αρχαιοτήτων και επαναπατρισμού των κλεμμένων αντικειμένων (Γραμματικάκη, Κόρκα), ενώ ένας ομιλητής μας (Παπαοικονόμου) μας έδωσε να καταλάβουμε πώς είναι το να αντιμετωπίζεις το εξαιρετικά δύσκολο έργο της σύλληψης αρχαιοκάπηλων επί τω έργω. Πολλοί συνέβαλαν στην επιτυχία του Συνεδρίου. Χωρίς την ακούραστη βοήθεια της κ. Μπαφατάκη, θα ήταν αμφίβολο αν το συνέδριο θα πραγματοποιούνταν. Επίσης, πρέπει να αναφέρω τη γενναιόδωρη χρηματοδότηση που προσφέρθηκε από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης και από το Ίδρυμα Giuseppe Sciacca. Επίσης, πρέπει να αναφέρουμε και την εξαιρετική τεχνική υποστήριξη που λάβαμε από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο, καθώς και τη γενική ηθική υποστήριξη από το Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας του Πανεπιστημίου. Οφείλω ένα ιδιαίτερο ευχαριστώ σε πολλούς φοιτητές μου, οι οποίοι αφιέρωσαν χρόνο γενναιόδωρα ώστε να διεξαχθεί το Συνέδριο ομαλά και με επιτυχία. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω την κ. Σοφία Γιαπαντζαλή, που ανέλαβε την επιμέλεια και την προετοιμασία για δημοσίευση των πρακτικών του συνεδρίου, και την κ. Αθηνά Συριάτου,

επίκουρη καθηγήτρια Νεότερης και Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας και διευθύντρια του Εργαστηρίου Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Ιστορικής Εκπαίδευσης του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας του ΔΠΘ, που δέχθηκε να δημοσιευθεί ο παρών τόμος υπό την αιγίδα του εργαστηρίου.

Με μεγάλη χαρά, λοιπόν, είμαστε τώρα σε θέση να προσφέρουμε τα Πρακτικά του μικρού αυτού Συνεδρίου στο κοινό. Ευχόμαστε ότι θα απολαύσει την ανάγνωσή τους όσο απολαύσαμε και την ακρόαση των ανακοινώσεων κατά τη διεξαγωγή του Συνεδρίου.

Andrew Farrington

Επίκουρος καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας
Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Κομοτηνή 69132

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΩΝ

Ο **Χρήστος Αναστασιάδης** (grapholabxanthi@gmail.com) είναι κάτοχος τίτλου νομικών σπουδών από το Πανεπιστήμιο της Ματσεράτα στην Ιταλία (Universita' degli Studi di Macerata), με μεταπτυχιακές σπουδές στη Δικαστική και Επαγγελματική Γραφολογία από το Πανεπιστήμιο του Ουρμπίνο «Κάρλο Μπο» στην Ιταλία (Universita' degli Studi di Urbino "Carlo Bo"). Μετέπειτα, ασχολήθηκε αποκλειστικά με την επιστήμη της Γραφολογίας και κυρίως με τις πιστοποιήσεις αυθεντικότητας εγγράφων και έργων τέχνης. Μάλιστα, συνέβαλε σε μια προσπάθεια «εκσυγχρονισμού» της επιστήμης της γραφολογίας.

Η **Αναστασία Γραμματικάκη** (ana@law.auth.gr) είναι Ομότιμη Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης της οποίας είναι απόφοιτη, με διδακτορικό από την ίδια σχολή. Ως επισκέπτρια καθηγήτρια, έχει διδάξει κατ'επανάληψη σε πολλές νομικές σχολές στην Ευρώπη, στην Αμερική, στην Αυστραλία, αλλά και στην Τουρκία. Έχει διδάξει επίσης στο Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδας, τόσο σε προπτυχιακό, όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο μαθήματα με θέματα συναλλαγές έργων τέχνης, προστασία πολιτιστικών αγαθών και δίκαιο και οικονομία, καθώς και στο Πανεπιστήμιο Νεάπολης στην Πάφο της Κύπρου. Είναι πρόεδρος της Ελληνικής Επιτροπής Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου του Υπουργείου Εξωτερικών και έχει συμμετάσχει σε νομοπαρασκευαστικό έργο στην ΕΕ. Έχει πολλές δημοσιεύσεις (μονογραφίες και μελέτες σε νομικά περιοδικά και τιμητικούς τόμους) στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Η **Ελένη Δημονίτσα** (e.dimonitsa@yahoo.gr) είναι Δικηγόρος με εξειδίκευση στα ζητήματα προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς και υποψήφια Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Γενεύης με αντικείμενο εμβάθυνσης την συγκριτική επισκόπηση του δικαίου προστασίας των πολιτιστικών αγαθών στις χώρες υποδοχής αυτών (market countries). Από το έτος 2014 είναι μέλος της Ελληνικής Ένωσης Δικαίου Αρχαιοτήτων. Έχει αναλάβει την νομική υποστήριξη ιδιωτικών φορέων σε πληθώρα δημοπρασιών έργων τέχνης. Παραδίδει διαλέξεις σε ζητήματα Πολιτισμικού Δικαίου σε Ελλάδα και εξωτερικό.

Η **Έλενα Κόρκα** (ekorka@culture.gr) είναι από τον Ιούνιο 2018 επίτιμη Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτισμικής Κληρονομιάς του ΥΠ. Πολιτισμού και Αθλητισμού. Είναι απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, όπου τελείωσε με υποτροφία και επαίνους. Είναι καθηγήτρια για διεθνή αρχαιολογικά θέματα σε σεμινάρια του Ινστιτούτου Επιμόρφωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης. Ταυτόχρονα είναι Επόπτρια διατριβών σε ξένα Πανεπιστήμια και το Μουσείο του Λούβρου, Εξωτερική συνεργάτης στο Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος καθώς και εξ αποστάσεως στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Έχει επάξια εκπροσωπήσει την Ελλάδα στα περισσότερα διεθνή Fora. Είναι μέλος ελληνικών, διεθνών και ευρύτερα πολιτιστικών επιτροπών.

Ο συνταγματάρχης **Matthew Bogdanos** (bogdanosm@dany.nyc.gov) είναι εισαγγελέας

ανθρωποκτονιών στην New York County District Attorney's Office (Νομική Υπηρεσία Περιφερειακού Εισαγγελέα της Κομητείας της Νέας Υόρκης). Οι σπουδές του περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα γνώσεων γύρω από τις θεωρητικές επιστήμες και τα στρατιωτικά θέματα. Υπηρέτησε ως μέλος του US Marine Corps στο Κέρας της Αφρικής και σε τρεις οργανωμένες δράσεις στο Ιράκ, ως υπεύθυνος για την έρευνα της λεηλασίας του Εθνικού Μουσείου του Ιράκ. Επανεμφανιζόμενος στο Αφγανιστάν το 2009, και αφού παρασημοφορήθηκε με το Bronze Star Medal (Χάλκινο Αστέρα) για τη δράση του κατά της Αλ Κάιντα, επέστρεψε στην υπηρεσία του στο New York County District Attorney's Office τον Οκτώβριο του 2010, όπου συνεχίζει το κυνήγι κλαπείσων αρχαιοτήτων. Έχει παραχωρήσει τα δικαιώματα από του βιβλίου του, *Thieves of Baghdad (Κλέφτες της Βαγδάτης)* στο Μουσείο του Ιράκ.

Ο **Δημήτριος Παπαοικονόμου** (jimpap75@yahoo.gr) είναι αξιωματικός της Ελληνικής Αστυνομίας, με το βαθμό του Αστυνόμου Α'. Παράλληλα, βρίσκεται επιφορτισμένος με την αρμοδιότητα του Τμηματάρχη του Τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αρχαιοτήτων της Διεύθυνσης Ασφάλειας Θεσσαλονίκης.

Η **Ειρήνη Σταματούδη** (stamatoudi@syrigos.gr) έχει συμβουλευσει κατά καιρούς από το 1999 μέχρι σήμερα το Υπουργείο Πολιτισμού σε σχέση με ζητήματα επιστροφής αρχαιοτήτων από χώρες του εξωτερικού στην Ελλάδα. Εξειδικεύεται στο δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας και στο δίκαιο της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το βιβλίο της I. Stamatoudi, *Cultural Property Law and Restitution. A Commentary to International Conventions and European Union Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham (UK) - Northampton (US), 2011, αποτελεί διεθνώς την πιο ολοκληρωμένη κατ' άρθρον ερμηνεία διεθνών συμβάσεων και ενωσιακής νομοθεσίας σε ζητήματα επιστροφής αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσής τους και συνιστά έργο αναφοράς.

Ο **Αναστάσιος Τριαντάφυλλος** (triantd@hotmail.com) γεννήθηκε στις Λεύκες Πάρου το 1942. Σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διενήργησε ανασκαφές σε αρχαιολογικούς χώρους σε όλη τη Θράκη. Συνεργάστηκε με την Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης και τις πρώην Νομαρχίες της Θράκης για την προβολή των μνημείων της αρχαίας Θράκης. Είναι μέλος της Διεθνούς Επιτροπής Ινδοευρωπαϊκών Σπουδών, της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, του Μορφωτικού Ομίλου Κομοτηνής και του Σωματείου Διάζωμα. Είναι επίτιμο μέλος της Διεθνούς Ακαδημίας των Μεδίκων της Φλωρεντίας, του Ινστιτούτου Θρακολογίας της Βουλγαρίας. Το 2015 αναγορεύθηκε Επίτιμος Διδάκτωρ του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

Η **Δέσποινα Τσιαφάκη** (tsiafaki@athenarc.gr) είναι διδάκτωρ του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος και πτυχίου του ίδιου τμήματος. Από το 2002 μέχρι σήμερα, είναι Ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Πολιτιστικής & Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας (ΙΠΕΤ) του Ερευνητικού Κέντρου

Βιογραφικά

«Αθηνά» και υπεύθυνη του τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Έχει συμμετάσχει σε διάφορες αρχαιολογικές ανασκαφές και από το 1994 είναι τακτική επιστημονικός συνεργάτης της Πανεπιστημιακής ανασκαφής στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης. Είναι αξιολογήτρια εθνικών & ευρωπαϊκών προγραμμάτων και Κριτής άρθρων σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά στους τομείς της αρχαιολογίας, ιστορίας της τέχνης και πολιτιστικής τεχνολογίας.

Η παραχάραξη έργων τέχνης και τα ζητήματα αυθεντικότητας

Χρήστος Αναστασιάδης

Ο συγγραφέας πραγματεύεται το φλέγον ζήτημα της παραχάραξης έργων τέχνης και τα διάφορα θέματα που ανακύπτουν από τη διαδικασία της απόφασης περί αυθεντικότητας. Αρχικά, αναφέρει το ιστορικό παράδειγμα του Michelangelo με τα πρώτα του βήματα ως πλαστογράφος και μετέπειτα την καταξίωσή του ως δημιουργό. Έπειτα, προβαίνει σε μια ιστορική αναδρομή έργων που πωλήθηκαν ως αυθεντικά, ενώ ήταν πλαστά, όπως ο πολεμιστής των Μάγια, η πριγκίπισσα Amarna και ο πίνακας Salvator Mundi του Leonardo da Vinci. Εν κατακλείδι, συμπεραίνει τη δυσκολία του εντοπισμού της αυθεντικότητας ή της πλαστότητας ενός έργου, καθώς και τον όγκο των πλαστών έργων, ταυτίζοντας άρρηκτα τις απαρχές του φαινομένου από τα «θεμέλια» της δημιουργίας της τέχνης και τη σημαντικότητα του κέρδους αυτής της παράνομης «βιομηχανίας».

Εάν έχετε δει οποιοδήποτε έργο του Μικελάντζελο, πιθανότατα αισθανθήκατε το ίδιο δέος που έχουν βιώσει εκατομμύρια επισκέπτες στην Καπέλα Σιστίνα στο Βατικανό, κοιτάζοντας τις μοναδικές του τοιχογραφίες. Με αριστουργήματα, όπως η Πιετά και το εκπληκτικό άγαλμα του Δαβίδ, είναι σίγουρα ένας από τους σημαντικότερους καλλιτέχνες στην ιστορία του Δυτικού Κόσμου. Ωστόσο, αυτό που οι περισσότεροι άνθρωποι δεν γνωρίζουν είναι ότι ο Michelangelo υπήρξε πλαστογράφος στην αρχή της καριέρας του. Στα εφηβικά του χρόνια, ήταν προστατευόμενος του Lorenzo de' Medici (της γνωστής οικογένειας των Μεδίκων) και σπούδασε δίπλα σε μερικούς από τους πιο αξιολύτους γλύπτες της εποχής. Στον κύκλο του κέρδισε γρήγορα τη φήμη για το ταλέντο, που ξεπέρασε τα χρόνια και την εμπειρία του. Αλλά παρά το πολλά υποσχόμενο μέλλον του, το 1496 ήταν απλά ένας πεινασμένος καλλιτέχνης προσπαθώντας να βρει τρόπους για να χρηματοδοτήσει την τέχνη του. Στα 21 του, είχε το ταλέντο και το πάθος, αλλά όχι το όνομα που απαιτείται για να πουλήσει το έργο του σε μια κερδοφόρα τιμή. Επίσης, εργάστηκε στη Φλωρεντία στην αρχή της Αναγέννησης, όταν πολλοί συλλέκτες τέχνης ενθουσιαζόταν περισσότερο από την ιδέα να κατέχουν μερικά από τα κλασικά γλυπτά, που μόλις άρχιζαν να ανακαλύπτονται, παρά να αποκτήσουν σύγχρονη τέχνη. Αντιμέτωπος με αυτό το δίλημμα, ο Michelangelo επέλεξε την φαινομενικά λογική λύση: δημιούργησε ένα κλασικό γλυπτό με τεχνητή γήρανση - η μια εκδοχή της ιστορίας πηγαίνει έτσι.

Στο βιβλίο *Η Ζωή του Καλλιτέχνη* - που θεωρείται το πρώτο βιβλίο ιστορίας της τέχνης του Δυτικού Κόσμου - ο Giorgio Vasari συμπληρώνει αυτή την εκδοχή με μια άλλη: αντί του Michelangelo, ήταν ο έμπορος τέχνης, Baldassarre del Milanese που πήρε το γλυπτό, το οποίο αναπαριστούσε τον κοιμώμενο Έρωτα και το έθαψε στο αμπέλι του για να το παλαιώσει. Είτε ήταν η ιδέα του Michelangelo, είτε του Milanese, το άγαλμα ήταν τεχνητά παλαιωμένο και πωλήθηκε επιτυχώς ως αρχαιότητα σε έναν Ιταλό καρδινάλιο ονόματι Raffaele Riario. Όλα πήγαν σύμφωνα με το σχέδιο μέχρι που το θύμα συνειδητοποίησε ότι είχε εξαπατηθεί. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι το πληγωμένο «εγώ» του καρδινάλιου και ο μειωμένος πλούτος, θα

προκάλεσε την οργή του ενάντια στον νεαρό καλλιτέχνη.

Αντίθετα, φαίνεται ότι η αγανάκτησή του επικεντρώθηκε στον Milanese, ο οποίος έπρεπε να επιστρέψει το μερίδιο του από τα χρήματα. Όσο για τον Michelangelo, όχι μόνο ήταν σε θέση να κρατήσει την αμοιβή του, αλλά έλαβε και πρόσκληση από τον καρδινάλιο να έρθει στη Ρώμη, μια ευκαιρία που αποδείχθηκε σημαντική για την καριέρα του. Γιατί ο καρδινάλιος να ανταμείψει τον καλλιτέχνη που τον είχε πάρει για έναν ανόητο; Για να κατανοήσουμε πλήρως αυτή τη στάση, είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε το καλλιτεχνικό περιβάλλον της εποχής. Σύμφωνα με τον ιστορικό της τέχνης Noah Charney, συγγραφέα της τέχνης της πλαστογραφίας, μακριά από την αποτίμηση της αυθεντικότητας, οι αναγεννησιακοί προστάτες της τέχνης θαύμαζαν καλλιτέχνες που θα μπορούσαν να αναπαράγουν τα έργα των δασκάλων τους. Ένας καλός μιμητής απέδειξε ότι είχε πραγματικές δυνατότητες.

Ως εκ τούτου, η δυνατότητα να δημιουργηθεί ένα αρχαίο ρωμαϊκό άγαλμα έδειξε το απίστευτο ταλέντο που είχε ο Μιχαήλ Άγγελος. Αντί να πληγώσει την καριέρα του - όπως θα συνέβαινε τώρα βοήθησε να τον οδηγήσει στη φήμη. Όσο για τη μοίρα του γλυπτού, επέστρεψε στο Milanese, τον σκιερό έμπορο τέχνης που το είχε πουλήσει. Σύμφωνα με πληροφορίες, όταν ο Μιχαήλ Άγγελος το ζήτησε πίσω, ο έμπορος αρνήθηκε, λέγοντας ότι θα το έκοβε σε κομμάτια πριν το επιστρέψει. Αντ' αυτού, το πούλησε ξανά και κράτησε όλα τα κέρδη. Από εκεί, το γλυπτό κινήθηκε γύρω, καθώς πωλήθηκε ή δωρίστηκε σε νέους ιδιοκτήτες. Σε κάποιο σημείο στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, το γλυπτό μεταφέρθηκε στην Αγγλία, όπου εξαφανίστηκε. Ο θησαυρός πιστεύεται ότι έχει χαθεί μαζί με αμέτρητα άλλα ανεκτίμητα κομμάτια στην καταστροφική πυρκαγιά στο Whitehall Palace του Λονδίνου. Κανένα άλλο πλαστό δεν είναι γνωστό από αυτόν τον μεγάλο αναγεννησιακό δάσκαλο, αν και το παρελθόν του έχει προκαλέσει υποψίες για την αυθεντικότητα άλλων μεγάλων έργων. Όπως το διάσημο Σύμπλεγμα του Λαοκόοντος (άγαλμα του Λαοκόοντα και των γιων του) θεωρείται ως ένα εκπληκτικό γλυπτό από την ελληνική αρχαιότητα από την ανακάλυψή του το 1506. Ο ιστορικός τέχνης Lynn Catterson πρωτοπορεί σε μια έρευνα για το αν το γλυπτό θα μπορούσε να είναι ένα ακόμη από τα πλαστά του Michelangelo.

Η υπόνοια προέκυψε, όχι μόνο επειδή υπήρχαν πρόγραμμα σκίτσα από τον καλλιτέχνη που μοιάζουν με αυτό το άγαλμα, αλλά και επειδή ανακαλύφθηκε στην αυλή ενός από τους στενούς φίλους του. Αυτή η σύμπτωση οδήγησε στο να αναθέσει στον Michelangelo την αποκατάσταση του γλυπτού. Παρόλο, που η νομιμότητα της αξίωσης έχει τεθεί σε μεγάλο βαθμό υπό αμφισβήτηση, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το ζωηρό παρελθόν του ζωγράφου και μεγάλου καλλιτέχνη τον ακολούθησε. Στα μάτια του κόσμου, όμως, ο Μιχαήλ Άγγελος είναι η ενσάρκωση ενός αληθινού καλλιτέχνη, τόσο πολύ ώστε το λατρευτικό κοινό φαίνεται να έχει κλείσει τα μάτια στα λιγότερο εμπνευσμένα έργα που δημιούργησε στην αρχή της καριέρας του.

Περνώντας τώρα στη σύγχρονη εποχή, είναι αρκετές οι περιπτώσεις που πλαστά έργα τέχνης πουλήθηκαν ως αυθεντικά και ήρθαν στη δημοσιότητα. Επίσης, πολλές περισσότερες οι

περιπτώσεις που πλούσιοι συνάνθρωποι μας επένδυσαν τα χρήματά τους σε πλαστά έργα και δεν επιβεβαιώθηκε ποτέ, λόγω της μη νόμιμης συναλλαγής που έφερε στην κατοχή τους κάποιο γλυπτό ή κάποιο ζωγραφικό πίνακα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση με το γλυπτό ενός πολεμιστή των Μάγια που πουλήθηκε για περισσότερα από τέσσερα εκατομμύρια δολάρια σε δημοπρασία στο Παρίσι και κατέληξε να είναι ψεύτικο, όπως ανακοίνωσε το Εθνικό Ινστιτούτο Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Μεξικού. Το πέτρινο αγαλματίδιο ενός μασκοφόρου που δόθηκε στη δημοπρασία από ιδιώτη θεωρείτο ως ένα εντυπωσιακό δείγμα της προ-κολομβιανής τέχνης, ένα μοναδικό κομμάτι της περιόδου 550 ως 950 μ.Χ. Όμως, Μεξικανοί ειδικοί που μελέτησαν τον κατάλογο της δημοπρασίας τόνισαν πως το αγαλματίδιο του πολεμιστή, που κρατάει ασπίδα και όπλο, έχει κατασκευαστεί πρόσφατα και δέχτηκε ειδική επεξεργασία για να φανεί αρχαίο.

Μία άλλη είναι το άγαλμα της πριγκίπισσας Amarna που αγοράστηκε για £ 410,393 από το μητροπολιτικό συμβούλιο του Μπόλτον το Σεπτέμβριο του 2003 με την πεποίθηση ότι ήταν αυθεντικό. Χρονολογήθηκε από το Βρετανικό Μουσείο και από τον οίκο Christie's ως γλυπτό του 1350 π.Χ. και αναπαριστά μια από τις κόρες του Φαραώ Αχεντάντ και της βασίλισσας Νεφερτίτι, πατέρας και μητριάς του Τουταγχαμών και ότι αξίζει έως και £ 1 εκατομμύριο λίρες Αγγλίας. Η φιγούρα των 50 εκατοστών εκτέθηκε στο μουσείο του Μπόλτον, αφού παρουσιάστηκε σε έκθεση που άνοιξε η Βασίλισσα στο Hayward Gallery του Λονδίνου. Η πιο πρόσφατη περίπτωση είναι η αμφισβήτηση της αυθεντικότητας του ακριβότερου πίνακα στον κόσμο. Ο «Salvator Mundi» (Σωτήρας του κόσμου) του Leonardo da Vinci πωλήθηκε μετά από μια 19λεπτη δημοπρασία του οίκου Christie's για 450 εκατομμύρια δολάρια. Σε αυτό που φαίνεται να είναι η αρχή του παραληρήματος για το Leonardo da Vinci, οι ειδικοί της τέχνης και οι μελετητές ξεφεύγουν από ένα μυστήριο, όπως τονίζει ο Walter Isaacson στην βιογραφία του Leonardo da Vinci.

Η διαφωνία μεταξύ ειδικών συνίσταται στο ότι ο Λεονάρντο απέτυχε να ζωγραφίσει την παραμόρφωση που θα συνέβαινε όταν θα κοιτάζαμε μέσα από μία γυάλινη σφαίρα, αντικείμενα που δεν έρχονται σε επαφή με αυτή (τη σφαίρα). Το στέρεο γυαλί ή το κρύσταλλο - είτε είναι σφαίρα ή σχήμα φακού - παράγει μεγεθυμένες ή ανεστραμμένες εικόνες. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Isaacson, ο Leonardo ζωγράφισε την σφαίρα «σαν να ήταν μια κοίλη φυσαλίδα γυαλιού που δεν διαθλά ή στρεβλώνει το φως που περνά μέσα από αυτή». Ο Isaacson αμφιβάλλει ότι ήταν θέμα άγνοιας, δεδομένου ότι ο Λεονάρντο διεξήγαγε οπτικές μελέτες που διερευνούσαν πως εστιάζουν τα μάτια, την ίδια περίοδο που ζωγράφισε τον «Salvator Mundi». Ο καλλιτέχνης γνώριζε καλά ότι θα μπορούσε να δημιουργήσει την ψευδαίσθηση του τρισδιάστατου βάθους καθιστώντας τα αντικείμενα στο προσκήνιο πιο ευκρινή, όπως καταδεικνύεται με το υπερυψωμένο δεξί χέρι που ουσιαστικά βγαίνει από την εικόνα «σαν να είναι σε κίνηση για να μας δώσει μια ευλογία». Η Nica Gutman Rieppi, μία από τους βασικούς ερευνητές του *Art Analysis & Research*, η οποία μελέτησε τον πίνακα για τέσσερα χρόνια και χρησιμοποίησε την πιο σύγχρονη τεχνολογία, δήλωσε στο περιοδικό *Time* πως «μια μεγάλη ένδειξη προήλθε από τη σύνθεση του χρώματος». Μέσω της μικροσκοπικής δειγματοληψίας, η ομάδα ανακάλυψε τη χρήση του lapis lazuli - μια εξαιρετικά σπάνια χρωστική ουσία που θεωρήθηκε ακριβότερη από

τον χρυσό στην Ιταλία την εποχή εκείνη - σε «εξαιρετικά υψηλή ποιότητα» σε όλο το μπλε του ρούχου του Χριστού στον πίνακα. Εισαγόταν από το Αφγανιστάν και το υλικό ήταν τόσο ακριβό που ήταν διαθέσιμο μόνο σε κάποιον master του είδους, όπως ο Leonardo. Στη συνέχεια, της δήλωσής της υπογράμμισε ότι : «Το γεγονός είναι ότι αυτός ο πίνακας είναι εξαιρετικός σε μικροσκοπικό επίπεδο και η μοναδικότητα που βλέπουμε σε αυτό το επίπεδο, δεν αφήνει αμφιβολία ότι αυτός ο πίνακας είναι της χρονικής περιόδου» και έπειτα δήλωσε η Rieppi ότι: «και κατά τη γνώμη μου κανένας άλλος σε αυτό το χρονικό πλαίσιο δε θα μπορούσε να δημιουργήσει αυτό το έργο εκτός από τον Leonardo».

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η παραχάραξη των έργων τέχνης ξεκίνησε από τότε που ο άνθρωπος δημιούργησε τέχνη και ξεχώρισε κάποιους από τους δημιουργούς ως αυθεντίες στο είδος τους. Αυτό όμως που κάνει τις αυθεντίες του είδους να ξεχωρίζουν, δεν είναι μόνο η καλλιτεχνική τους ικανότητα, αλλά και τα μέσα με τα οποία κατάφεραν να δημιουργήσουν τα έργα τους. Μέσα, τα οποία η τεχνολογική εξέλιξη κάθε εποχής βελτίωνε, με αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι, καλλιτέχνες ή μη, να μπορούν να δημιουργήσουν έργα αντιγράφοντας την τεχνοτροπία και τις ιδιαιτερότητες που αποτύπωναν οι πρωτοπόροι, με το ταλέντο και τις καινοτόμες μεθόδους τους. Σύμφωνα με μια έκθεση που δημοσιεύθηκε πρόσφατα από την *AFP Art Consulting*, οι πιθανότητες ότι ένας συλλέκτης εξαπατήθηκε ή θα εξαπατηθεί δεν είναι τόσο λίγες όσο θα περίμενε κανείς. Οι εμπειρογνώμονες ισχυρίζονται ότι το 50% των έργων τέχνης που κυκλοφορούν δεν είναι αυθεντικά, το οποίο είναι δύσκολο να επαληθευτεί. Ωστόσο, ο εμπειρογνώμονας της *FAEI (Fine Arts Expert Institute)* δήλωσε ότι μεταξύ 70% και 90% των έργων που περνούν από το εργαστήριό τους προκύπτουν ως απομιμήσεις. Αρκεί να αναλογιστούμε ότι σύμφωνα με το διεθνή συνασπισμό για την καταπολέμηση της παραποίησης/απομίμησης, η απομίμηση είναι μια βιομηχανία 600 δισεκατομμυρίων δολαρίων ετησίως, περίπου το 7% του συνόλου των εμπορευμάτων που διαπραγματεύονται παγκοσμίως.

Το παράνομο διεθνές εμπόριο πολιτιστικών αντικειμένων και η διεθνής αντιμετώπισή του

Αναστασία Γραμματικάκη - Αλεξίου

Το παρακάτω άρθρο πραγματεύεται το φλέγον ζήτημα του παράνομου διεθνούς εμπορίου πολιτιστικών αντικειμένων, καθώς και τους τρόπους βάσει των οποίων μπορεί να επιτευχθεί η παγκόσμια αντιμετώπισή του. Αρχικά, παρουσιάζονται κάποιες πρακτικές των αρχαιοκάπηλων. Έπειτα, αναφέρονται οι τρόποι προστασίας των πολιτιστικών αντικειμένων, αλλά και οι κίνδυνοι φθοράς τους από την παράνομη διακίνησή τους. Μετέπειτα, γίνεται αναφορά για τα νομικά προβλήματα που προκύπτουν εντός του διεθνούς και ελληνικού δικαίου ως προς το ζήτημα της αρχαιοκαπηλίας. Εν κατακλείδι, το άρθρο ολοκληρώνεται με την παράθεση τρόπων προστασίας από την αρχαιοκαπηλία και την παράνομη διεθνή διακίνηση πολιτιστικών αγαθών.

Ακούσαμε ήδη στο συνέδριο για το χωριό της Νεμέας, όπου οι κάτοικοι μετατράπηκαν σε αρχαιοκάπηλους του λεγόμενου «Θησαυρού των Αηδονιών», για το παιδάκι στο χωριό εκείνο που ήθελε όταν μεγαλώσει να γίνει αρχαιοκάπηλος, όπως και για τις πρωτότυπες μεθόδους μεταφοράς των συλημένων αρχαίων ευρημάτων (μέσα σε καρπούζια κ.ά.).

Οι αρχαιοκάπηλοι επιδιώκουν τη μεταφορά της λείας τους εκτός συνόρων, γιατί έτσι - τουλάχιστον οι πιο οργανωμένοι από αυτούς - αποκτούν πρόσβαση στα διεθνή κυκλώματα παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αντικειμένων και εξασφαλίζουν μεγαλύτερα κέρδη. Επιπλέον, κατά αυτόν τον τρόπο, θολώνουν τα νερά ελπίζοντας να αποφύγουν τις συνέπειες του νόμου και την εφαρμογή αυστηρότερου δικαίου σε ό,τι αφορά στην προστασία των αρχαιοτήτων.

Όταν μιλούμε για προστασία πολιτιστικών αντικειμένων μπορεί να εννοούμε διάφορα πράγματα: συντήρηση σε καλή κατάσταση, κατάλληλη έκθεση, παραμονή στη χώρα όπου ανήκουν, κλπ. Η παράνομη διεθνής διακίνησή τους τα εκθέτει σε κίνδυνο φθοράς, τα αποστερεί από τη χώρα καταγωγής τους και από τον κύριό τους και πολύ συχνά, επειδή αποκρύπτονται για μεγάλο χρονικό διάστημα ώστε να χαθούν τα ίχνη τους ή να επέλθει χρησιμότητά –όπου αυτό ισχύει – αποκλείει το ευρύτερο κοινό από την απόλαυσή τους.

Η διεθνής διακίνηση πολιτιστικών αγαθών (παράνομη σε μεγάλο ποσοστό) είναι ένα συνεχώς αυξανόμενο φαινόμενο στην εποχή μας, φαινόμενο που διευκολύνεται από την τεχνολογία. Αποφέρει έσοδα που έρχονται τρίτα στη σειρά μετά από το εμπόριο όπλων και ναρκωτικών.

Το διεθνές εμπόριο και η μεταβίβαση έργων τέχνης και αρχαιοτήτων συνδέεται με πολλά νομικά προβλήματα, γιατί οι πολιτείες ενδέχεται να διαθέτουν διαφορετικούς κανόνες για τα κινητά πολιτιστικά αγαθά. Οι διαφορές στις νομικές ρυθμίσεις απηχούν όχι μόνο τις γενικότερες διαφορές των διαφόρων νομικών οικογενειών, όπως λ.χ. ανάμεσα στο civil law και στο common law, αλλά και τα διαφορετικά συμφέροντα των χωρών, καθώς άλλες από αυτές είναι χώρες εξαγωγής,¹ άλλες

¹ Όπως η Ελλάδα, που προσπαθεί να σταματήσει την πολιτισμική αιμορραγία με αυστηρές διατάξεις.

*Το παράνομο διεθνές εμπόριο πολιτιστικών αντικειμένων
και η διεθνής αντιμετώπισή του*

χώρες εισαγωγής και κάποιες αποκομίζουν οικονομικά οφέλη λειτουργώντας ως μεσάζοντες στις σχετικές συναλλαγές¹. Η δημιουργία ομοιόμορφων κοινών κανόνων προς το παρόν δεν φαίνεται πιθανή.

Οι περισσότερες διαφορές κατά κανόνα εμπλέκουν έναν αρχικό κύριο, που μπορεί να είναι κράτος ή ιδιώτης και έναν κατοπινό καλόπιστο ή κακόπιστο κάτοχο. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους ποικίλλουν ανά έννομη τάξη. Η δυσαρμονία αυτή μπορεί να είναι ιδιαίτερα βλαπτική για τα συμφέροντα των χωρών, των μουσείων, των ιδιωτών και τη συλλογική μας πολιτιστική κληρονομιά.

Στη χώρα μας, έχει θεσπιστεί ο Ν. 3028/2002 για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα αρχαία² τα κατατάσσει στα αντικείμενα εκτός συναλλαγής και αποτελούν κυριότητα του κράτους³. Επιτρέπει μεταξύ άλλων την υπό ορισμένους όρους ελεύθερη εισαγωγή πολιτιστικών αγαθών και απαγορεύει την εξαγωγή αρχαίων από την ελληνική επικράτεια, εκτός αν πραγματοποιείται με ειδική άδεια και πρόκειται για αντικείμενα που δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας. Επιτρέπει επίσης, την προσωρινή εξαγωγή μνημείων, με σκοπό την έκθεσή τους σε μουσειακούς ή παρεμφερείς χώρους, εφόσον παρέχονται επαρκείς εγγυήσεις για την ασφαλή μεταφορά, έκθεση και επιστροφή τους και αφού σταθμιστεί η σημασία της έκθεσης για την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας ή ενδεχόμενη αμοιβαιότητα ή με σκοπό τη συντήρησή τους ή για ερευνητικούς ή παιδαγωγικούς σκοπούς⁴.

Ο νόμος, προκειμένου να περιορίσει τις παράνομες συναλλαγές, παρέχει κίνητρα στους ευρετές αρχαίων αντικειμένων και συγκεκριμένα αμοιβή, ανάλογη με την αξία τους, αν τα παραδώσουν στις αρχές⁵. Περιέχει επίσης ποινικές διατάξεις⁶, προβλέποντας κάθειρξη μέχρι δέκα ετών για την κλοπή αν έχει αντικείμενο μνημείο ιδιαίτερα μεγάλης αξίας ή μνημείο που αφαιρέθηκε από ακίνητο μνημείο, από χώρο ανασκαφής, από μουσείο, από αποθηκευτικούς χώρους αρχαίων ευρημάτων ή από χώρο όπου φυλάσσεται συλλογή⁷.

Όταν σε μια συναλλαγή που αφορά ελληνικά αρχαία υπεισέρχεται στοιχείο αλλοδαπότητας (π.χ. η παραμονή τους σε ξένη επικράτεια), τότε δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι θα εφαρμοστεί το αυστηρό ελληνικό δίκαιο. Θα πρέπει αρχικά, να διαπιστωθεί ποιας χώρας τα δικαστήρια θα έχουν διεθνή δικαιοδοσία να κρίνουν τη διαφορά, πχ. τα δικαστήρια της χώρας κατοικίας του

¹ Η Ελβετία ανήκει σ' αυτήν την κατηγορία.

² Που χρονολογούνται μέχρι το 1453.

³ Άρθρο 21. Αυτή τη ρύθμιση υιοθετούν και άλλες μεσογειακές χώρες, όπως η Τουρκία και η Αίγυπτος, όπως και χώρες της κεντρικής και νότιας Αμερικής και κάποιες της Ασίας. Βλ. σχετ. <http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL%20ID=33928&URL%20DO=%20DO%20TOPIC&URLSECTION=201.html>.

⁴ Βλ. άρθρα 33 και 34.

⁵ Άρθρο 24.

⁶ Άρθρα 54-72.

⁷ Άρθρο 53.

εναγομένου ή εκείνα στη χώρα όπου έχει μεταφερθεί το αρχαίο αντικείμενο; Συνήθως δεν επιλαμβάνονται τα ελληνικά δικαστήρια, αφού τα κλοπιμαία έχουν φύγει από την ελληνική επικράτεια και ο εναγόμενος (αρχαιοκάπηλος ή μετέπειτα κάτοχος) βρίσκεται σε ξένη χώρα, οπότε δεν υπάρχει διεθνής δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων¹. Αφού λυθεί το θέμα της διεθνούς δικαιοδοσίας, στη συνέχεια το αρμόδιο δικαστήριο, ελληνικό ή - συνήθως - ξένο, θα πρέπει να χαρακτηρίσει, όπως λέμε, τη ρυθμιστέα σχέση και να βρει, με βάση τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που ισχύουν στη χώρα του, ποιο δίκαιο θα εφαρμοστεί. Στις περιπτώσεις αρχαιοκαπηλίας που πάει χέρι με χέρι με την παράνομη ανασκαφή ή κλοπή, ο συχνότερος χαρακτηρισμός είναι «αδίκημα» και το εφαρμοστέο δίκαιο, ανάλογα με το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου, θα είναι καταρχήν το δίκαιο όπου επήλθαν τα αποτελέσματα του αδικήματος (Pietriche 2015, 1 επ.) είτε το δίκαιο του τόπου όπου τελέσθηκε το αδίκημα² είτε το δίκαιο που ταιριάζει περισσότερο στη συγκεκριμένη διαφορά³. Αν πρόκειται για διεκδίκηση κυριότητας, θα εφαρμοστεί το δίκαιο του τόπου όπου βρίσκεται το αρχαίο (Aygün 2016, 57 επ.). Τα τελευταία χρόνια προτείνεται να εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας καταγωγής⁴ (Symeonides 2005, 1177· Fincham 2008).

Σε κάθε περίπτωση ένα σοβαρό πρόβλημα που μπορεί να ανακύψει είναι η παραγραφή του δικαιώματος, γιατί συχνότατα μεσολαβεί μεγάλο διάστημα από το χρόνο αφαίρεσης του πράγματος μέχρι την επανεμφάνισή του.

Τα παραπάνω προβλήματα δεν αφορούν μόνο το ελληνικό δίκαιο. Είναι προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε έννομη τάξη. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της αμερικανικής απόφασης *Autocephalous Greek Orthodox Church of Cyprus and Cyprus v. Goldberg*⁵, η οποία αφορούσε πολύτιμα πρωτοχριστιανικά ψηφιδωτά, που κλάπηκαν από την εκκλησία της Παναγίας της Κανακαριάς στα κατεχόμενα στην Κύπρο μετά την τουρκική εισβολή το 1974.

Συγκεκριμένα, κάποια στιγμή μετά το 1976, όταν και οι τελευταίοι ελληνοκύπριοι κάτοικοι του χωριού Λυθράγκωμη της Καρπασίας αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους, ο Τούρκος αρχαιοκάπηλος Aydin Dikman αφαίρεσε, αποκολλώντας τα από το ημιθόλιο πάνω από την Αγία Τράπεζα, εξαιρετικής τέχνης πρωτοχριστιανικά ψηφιδωτά, τα καλύτερα σωζόμενα τμήματα των οποίων μετέτρεψε σε φορητές εικόνες και τα μετέφερε στο Μόναχο. Η ελληνοκυπριακή κυβέρνηση και η ελληνορθόδοξη εκκλησία της Κύπρου πληροφορήθηκαν την καταστροφή το 1979 και αποδύθηκαν αμέσως στην αναζήτησή τους. Προς το σκοπό αυτό, με οργανωμένο και συστηματικό τρόπο, πληροφόρησαν κάθε φορέα ή πρόσωπο που θα μπορούσε να συνδράμει στην ανεύρεση και επιστροφή τους (τα Η.Ε., την UNESCO, μουσεία, ενώσεις μουσείων, διακεκριμένους βυζαντινολόγους και εφόρους μουσείων, όπως και τον τύπο και επεδίωξαν ακόμα

¹ Για τις χώρες της ΕΕ (πλην Δανίας) βλ. άρθρο 4.1 Κανονισμού 864/2007 για τις εξωσυμβατικές ενοχές.

² Άρθρο 4.3 Κανονισμού 864/2007,

³ Βλ. το αμερικανικό Restatement 2^d, s. 145.

⁴ <http://s3-eu-west-2.amazonaws.com/wpmedia.outlandish.com/trafficking/2013/02/27133233/Fincham2008.pdf> .

⁵ 917 F.2d 278.

*Το παράνομο διεθνές εμπόριο πολιτιστικών αντικειμένων
και η διεθνής αντιμετώπισή του*

και προσωπικές επαφές με άτομα που θα μπορούσαν να βοηθήσουν. Οι ενέργειές τους ήταν συνεπείς με τα ισχύοντα στο χώρο της τέχνης εκείνο το χρονικό σημείο.

Την 1.7.1988 η Peg Goldberg, ιδιοκτήτρια γκαλερί στην Ινδιάννα των ΗΠΑ, ταξίδεψε στο Άμστερνταμ για να αγοράσει έργα τέχνης και συναντήθηκε με τον Van Rijn, ολλανδό έμπορο έργων τέχνης (με βεβαρημένο ποινικό μητρώο για πλαστογράφηση), τον Fitzgerald, άλλον Αμερικανό έμπορο έργων τέχνης, και έναν Αμερικανό δικηγόρο, τον R. Faulk. Ο van Rijn παρουσίασε στην Goldberg φωτογραφίες των ψηφιδωτών και εκείνη έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για την αγορά τους. Με εντολή της ο Faulk μετέβη αμέσως στο Μόναχο, όπου συναντήθηκε με τον πωλητή Dikman, ο οποίος του έδειξε έγγραφα που υποτίθεται αποδείκνυαν τη νόμιμη εξαγωγή τους από την Κύπρο. Μετά από πολύ σύντομες διαπραγματεύσεις η Goldberg, ο Fitzgerald και ο van Rijn συμφώνησαν την αγορά των ψηφιδωτών από την Goldberg έναντι του ποσού των 1.080.000 δολαρίων και τη μεταξύ τους διανομή των κερδών από περαιτέρω πώληση των ψηφιδωτών στο μέλλον.

Επειδή η Goldberg δεν διέθετε ένα τόσο μεγάλο ποσό, έλαβε από γνωστή της τράπεζα στην Indiana δάνειο 1.200.000 δολαρίων και τα χρήματα στάλθηκαν σε ελβετική τράπεζα, από όπου τα εισέπραξε σε μετρητά η γκαλερίστα, που είχε ήδη μεταβεί μαζί με τον Fitzgerald στη Γενεύη. Στις 5 Ιουλίου, ο Faulk και ο Dikman μετέφεραν τα μωσαϊκά στο αεροδρόμιο της Γενεύης, όπου στις 7 Ιουλίου, στο χώρο της ελεύθερης ζώνης, τα είδε βιαστικά για πρώτη φορά η αγοράστρια και παρέδωσε στους Faulk και Fitzgerald το τίμημα των 1.080.000 δολαρίων σε μετρητά μέσα σε σακούλες (!). Ήδη πάντως οι υπόλοιποι συμμετέχοντες στη συναλλαγή είχαν συμφωνήσει μεταξύ τους, εν αγνοία της Goldberg, ότι ο Τούρκος πωλητής θα εισέπραττε 350.000 δολάρια και οι υπόλοιποι θα μοιράζονταν το απομένον πολύ μεγαλύτερο ποσό. Στις 8.7.1988 η Goldberg έστειλε τα ψηφιδωτά στην Indiana και σε μικρό διάστημα άρχισε να διαφημίζει και να διαπραγματεύεται την πώλησή τους. Τον Ιανουάριο του 1989 η Κυπριακή Κυβέρνηση και η Εκκλησία της Κύπρου πληροφορήθηκαν ότι τα ψηφιδωτά είχαν εμφανιστεί στα χέρια της Goldberg και απευθύνθηκαν σ' αυτή, ζητώντας την επιστροφή τους. Μάλιστα η Εκκλησία προσφέρθηκε να της καταβάλει το τίμημα, αν επιστρέφονταν τα ψηφιδωτά. Η Goldberg αρνήθηκε και η κυπριακή κυβέρνηση καθώς και η Εκκλησία της Κύπρου ήγειραν εναντίον της αγωγή ενώπιον του περιφερειακού ομοσπονδιακού δικαστηρίου της Indiana, ζητώντας την επιστροφή των ψηφιδωτών.

Δεν θα υπεισέλθω στις ποικίλες νομικές λεπτομέρειες των δύο δικαστικών αποφάσεων που εκδόθηκαν. Αποτελούν αντικείμενο εκτεταμένης μελέτης και πολυάριθμων αναφορών στη θεωρία του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Η εφετειακή απόφαση που οριστικοποίησε τη λύση της διαφοράς ξεκινά με απόσπασμα ποίημα του Λόρδου Μπάιρον για την πολιορκία της Κορίνθου το 1715 από τους τούρκους, παραλληλίζοντας εκείνην την καταστροφή με την καταστροφή των πολιτιστικών αγαθών στα κατεχόμενα της Κύπρου. Θα σταθώ μόνο σε λίγα σημεία της απόφασης αυτής για να καταδείξω τα βασικά νομικά προβλήματα που αντιμετωπίστηκαν και που είναι περίπου ίδια σε ανάλογες περιπτώσεις παράνομου διεθνούς εμπορίου πολιτιστικών αντικειμένων.

Το πρώτο πρόβλημα αφορούσε τη διεθνή δικαιοδοσία: οι εναγόμενοι ισχυρίστηκαν ότι η Εκκλησία της Κύπρου, μία από τις ενάγουσες, δεν είχε δική της αυτοτελή νομική προσωπικότητα και, κατά συνέπεια η αλλοδαπότητα ως προς την ιθαγένεια (*diversity of citizenship*) στην οποία βασιζόταν η προσφυγή σε ομοσπονδιακά και όχι πολιτειακά δικαστήρια δεν μπορούσε να λειτουργήσει. Ειδικότερα, υποστηρίχθηκε ότι η Εκκλησία ήταν απλώς μια ομάδα ατόμων και αν έστω και ένα από αυτά ήταν πολίτης της Ιντιάνα η *diversity of citizenship* δεν υπήρχε. Η ελληνοκυπριακή πλευρά απέδειξε ότι η Εκκλησία ήταν αυτοτελές κυπριακό νομικό πρόσωπο, αναγνωρισμένο από την κυπριακή πολιτεία και με δική του περιουσία, άρα υπήρχε *diversity* και ορθώς είχαν επιληφθεί τα ομοσπονδιακά δικαστήρια¹.

Το δεύτερο θέμα ήταν το ζήτημα της παραγραφής. Το δίκαιο της Ιντιάνα προέβλεπε τη δυνατότητα προσφυγής στη δικαιοσύνη εντός εξαετίας. Το ερώτημα από πότε άρχιζε να μετρά ο χρόνος απαντήθηκε με βάση τον κανόνα της ανακάλυψης (*discovery rule*), σύμφωνα με τον οποίο το κρίσιμο σημείο έναρξης του χρόνου ήταν η ανακάλυψη ως προς το ποιος κατείχε και πού το πολιτιστικό αντικείμενο. Συνεπώς, η εξαετία δεν ξεκινούσε από το 1979, όταν οι ενάγουσες, οι οποίες είχαν έκτοτε καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια εντοπισμού των ψηφιδωτών, πληροφορήθηκαν την αρπαγή, αλλά από το 1988, όταν έμαθαν ότι βρίσκονταν στην κατοχή της Goldberg. Σε κάθε περίπτωση, δεν είχε επέλθει παραγραφή εφόσον μέχρι την επανεμφάνισή τους τα ψηφιδωτά είχαν επιμελώς αποκρυφθεί από τον αρχαιοκάπηλο και δεν ανευρίσκονταν, παρά τις προσπάθειες της Εκκλησίας και της Κυβέρνησης της Κύπρου².

Το τρίτο θέμα αφορούσε το εφαρμοστέο δίκαιο, διότι στην υπόθεση εμπλέκονταν διάφορα δίκαια (κυπριακό, ελβετικό, καθώς και το δίκαιο της πολιτείας της Ινδιάνας. Το δικαστήριο δεν συζήτησε καθόλου το ενδεχόμενο εφαρμογής του κυπριακού δικαίου και επικεντρώθηκε στο ερώτημα ποιο από τα άλλα δύο ήταν εφαρμοστέο, βάσει των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της Ινδιάνας, που για τέτοιες περιπτώσεις (αδικοπραξίες) προέβλεπε ως εφαρμοστέο το δίκαιο το οποίο συνδεόταν στενότερα με την υπόθεση. Έκρινε ότι το ελβετικό δίκαιο δεν είχε πολλή σχέση με τη διαφορά, καθώς τα ψηφιδωτά βρέθηκαν για λίγο μόνο χρόνο στην ελεύθερη ζώνη του αεροδρομίου της Γενεύης, δεν πέρασαν από τελωνειακό έλεγχο και άρα δεν «εισήλθαν» στην Ελβετία. Αντίθετα, το δίκαιο της Ινδιάνας ήταν εφαρμοστέο, επειδή τα ψηφιδωτά βρίσκονταν στην πολιτεία αυτή (*situs rei*), οι κάτοχοι ήταν κάτοικοί της, τα χρήματα προέρχονταν από τράπεζά της και οι «συνέταιροι» στη μελλοντική διανομή κερδών (αν τα αντικείμενα επωλούντο, όπως ανέμεναν, σε τιμή υψηλότερη από εκείνην της αγοράς τους) είχαν περιλάβει στη συμφωνία τους όρο εφαρμογής του δικαίου της Ινδιάνας³. Αν λοιπόν εφαρμοζόταν αυτό το τελευταίο, θα έπρεπε να εφαρμοστεί και ο κανόνας του, σύμφωνα με τον οποίο δεν μπορεί ο κλέφτης να μεταβιβάσει δικαίωμα κυριότητας, αφού τέτοιο δικαίωμα δεν έχει. Συνεπώς, η Goldberg, η οποία δεν ήταν ούτε καν καλόπιστη αγοράστρια, όπως αποδείκνυε πληθώρα στοιχείων⁴, έπρεπε να επιστρέψει τα

¹ Βλ. παραγράφους 34 επ. της απόφασης.

² Παράγρ. 50 επ. απόφασης.

³ Βλ. παράγρ. 42 επ. απόφασης.

⁴ Παράγρ. 71 απόφασης.

*Το παράνομο διεθνές εμπόριο πολιτιστικών αντικειμένων
και η διεθνής αντιμετώπισή του*

ψηφιδωτά στην Κύπρο. Προσωπικά είμαι βέβαιη ότι στην απόφαση του δικαστηρίου μέτρησε και η επιθυμία περιορισμού του παράνομου εμπορίου πολιτιστικών αγαθών. Όπως καταλήγει ένας από τους δικαστές, τα ψηφιδωτά «είναι τα μοναδικά απομεινάρια μιας παλαιότερης καλλιτεχνικής εποχής και θα έπρεπε να αποδοθούν στην πατρίδα τους και στον νόμιμο κύριό τους. Κι αυτό όχι μόνο επειδή τα ψηφιδωτά ανήκουν εκεί, αλλά και σαν υπενθύμιση ότι η απληστία και η ανάλγητη αδιαφορία για την περιουσία, την ιστορία και τον πολιτισμό των άλλων δεν μπορούν να γίνουν ανεκτές από την παγκόσμια κοινότητα ή αυτό το δικαστήριο»¹.

Το διεθνές πλαίσιο προστασίας των πολιτιστικών αγαθών ανευρίσκεται αφενός στο κοινοτικό δίκαιο και αφετέρου, στα συμβατικά κείμενα που έχει εκπονήσει η διεθνής κοινότητα. Ειδικότερα, το κοινοτικό πλαίσιο προστασίας τίθεται από δύο νομοθετήματα, την Οδηγία 2014/60 (αναδιατύπωση)² σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους μέλους, η οποία μεταφέρθηκε στο ελληνικό δίκαιο με το Ν. 4355/2015, και τον Κανονισμό 116/2009 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών σε τρίτες χώρες³.

Η διεθνής κοινότητα έχει προσπαθήσει με διάφορα συμβατικά κείμενα να προστατεύσει τα πολιτιστικά αγαθά. Από την UNESCO έχουν εκπονηθεί (α) η Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, (β) η Σύμβαση του 1970 για τα μέσα απαγόρευσης και πρόληψης της παράνομης εξαγωγής, εισαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών, (γ) η Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς του 1972, (δ) η Σύμβαση για την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς του 2001, καθώς και σημαντικός αριθμός συστάσεων και διακηρύξεων⁴. Ειδικότερα, η Σύμβαση της UNESCO του 1970 με τη σημαντικότερη διάταξή της, το άρθρο 7, προβλέπει ότι τα κράτη μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να παίρνουν όλα τα απαιτούμενα μέτρα, σύμφωνα με την εθνική τους νομοθεσία, για να εμποδίσουν τα μουσεία ή άλλα παρόμοια ιδρύματα που βρίσκονται στην επικράτειά τους να αποκτήσουν πολιτιστικά αγαθά τα οποία προέρχονται από άλλη χώρα μέρος και έχουν εξαχθεί παράνομα μετά τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης. Στο πλαίσιο αυτό οφείλουν να πληροφορούν κατά το μέτρο του δυνατού, τα κράτη προελεύσεως για τις προσφορές τέτοιων αγαθών. Τα κράτη μέρη οφείλουν να απαγορεύουν την εισαγωγή πολιτιστικών αγαθών που έχουν κλαπεί από μουσείο ή θρησκευτικό ή κοσμικό μνημείο ή παρόμοιο ίδρυμα. Επιπλέον, σύμφωνα με την ενδεχομένως σημαντικότερη διάταξη της Σύμβασης, την παράγραφο β ii του άρθρου 7, κατόπιν αιτήματος της χώρας καταγωγής του πολιτιστικού αγαθού, τα κράτη μέρη αναλαμβάνουν να παίρνουν τα κατάλληλα μέτρα για την ανάκτηση και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών αυτού του είδους, που έχουν εισαχθεί μετά τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης και στις δύο εμπλεκόμενες χώρες, υπό την προϋπόθεση ότι η αιτούσα χώρα

¹ Δικαστής Cudahy, παράγρ. 88 απόφασης.

² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0060> .

³ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009R0116&from=EL>

⁴ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13649&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-471.html .

θα καταβάλει δίκαιη αποζημίωση στον καλόπιστο αγοραστή ή σε όποιον έχει έγκυρο τίτλο επί του πράγματος.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθώ στην διαφορά της αντιμετώπισης των δύο μεγάλων οικογενειών δικαίου, εκείνης του λεγόμενου *civil law*, με ρίζες στο ρωμαϊκό δίκαιο, (πχ. το ελληνικό και τα δίκαια της ηπειρωτικής Ευρώπης), και εκείνης του λεγόμενου *common law*, στην οποία ανήκουν π.χ. το αγγλικό, το καναδικό (πλην της επαρχίας του Κεμπέκ, δίκαιο, τα δίκαια των ΗΠΑ, ή τα δίκαια της Αυστραλίας και της Ν. Ζηλανδίας. Στα πρώτα είναι δυνατή η κτήση κινητού από μη κύριο υπό προϋποθέσεις: λ.χ. στο ελληνικό δίκαιο απαιτείται καλή πίστη του αποκτώντος υπό την προϋπόθεση ότι το αντικείμενο δεν είναι κλοπιμαίο. Αν ωστόσο αποκτηθεί σε αγορά ή πλειστηριασμό, η προϋπόθεση αυτή δεν ισχύει και το πράγμα αποκτάται από τον καλόπιστο τρίτο¹. Στο *common law* ισχύει ο κανόνας ότι δεν μπορεί να μεταβιβάσει κάποιος σε άλλον δικαίωμα που ο ίδιος δεν έχει. Με άλλα λόγια, ο κλέφτης δεν μπορεί να μεταβιβάσει την κυριότητά του κλοπιμαίου σε τρίτο (Prott 1992). Αλλά και αυτός ο κανόνας συχνά κάμπτεται όταν ο αποκτών είναι καλόπιστος. Συνεπώς και στο *civil law* και στο *common law* επιφυλάσσεται σημαντικός ρόλος στην καλή πίστη του αποκτώντος.

Το πιο αποτελεσματικό διεθνές κείμενο θα μπορούσε να είναι η Σύμβαση UNIDROIT του 1995 για τα κλεμμένα και παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά, που εκπονήθηκε κατά σύσταση και με τη βοήθεια της UNESCO, με αφετηρία το άρθρο 7 της Σύμβασης του 1970 που προαναφέρθηκε. Στην Σύμβαση UNIDROIT, είναι προφανής η προσπάθεια να εξισορροπηθεί η σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα στον πραγματικό κύριο ενός πολιτιστικού αγαθού, από τον οποίο αφαιρέθηκε παράνομα και στον καλόπιστο κάτοχό του. Προβλέπεται η επιστροφή των κλεμμένων αντικειμένων στον κύριό τους και των παρανόμως εξαχθέντων στη χώρα από την οποία αφαιρέθηκαν και οι κανόνες της είναι ξεκάθαροι, απόλυτα εφαρμοστέοι, με κριτήρια ιδιωτικού δικαίου και μέριμνα τόσο για τον αληθινό κύριο του αντικειμένου όσο και για τον καλόπιστο κάτοχο. Έχει όμως κυρωθεί από μόνο 41 χώρες μέχρι στιγμής και ανάμεσα σ' αυτές δεν συγκαταλέγονται οι χώρες που αποτελούν τις μεγαλύτερες αγορές πολιτιστικών αγαθών, όπως η Ελβετία, οι ΗΠΑ ή το Ηνωμένο Βασίλειο².

Αν θελήσει να κάνει κανείς μια αποτίμηση της παρεχόμενης προστασίας από την αρχαιοκαπηλία και την παράνομη διεθνή διακίνηση πολιτιστικών αγαθών, θα διαπιστώσει ότι το ιδανικό είναι ο συνδυασμός των εγχώριων και των διεθνών μέτρων. Ανάμεσα όμως στο ιδανικό της θεωρίας και στην καθημερινή πραγματικότητα αποδεικνύεται ότι υπάρχει σημαντική απόσταση. Η διεθνής κοινότητα πιέζεται ασφυκτικά από τα διάφορα lobby εμπόρων έργων τέχνης, οίκων δημοπρασιών, μουσείων και συλλεκτών, που, όπως είναι φυσικό, δεν επιθυμούν τη θέσπιση αυστηρών κανόνων. Τα οικονομικά συμφέροντα είναι τεράστια και συχνά αναγκάζουν τις κυβερνήσεις να αποσύρουν ή να παγώνουν νομοσχέδια που αυστηροποιούν το καθεστώς διακίνησης ή αφορούν στην κύρωση κάποιας διεθνούς σύμβασης. Τα διεθνή συμβατικά κείμενα είναι προϊόντα συμβιβασμών ανάμεσα

¹ AK 1034, 1036, 1038, 1039, *Εφαθ* 4295/2010 σε <http://www.katraslaw.gr/ki/nomologia/604--42952010>.

² Σύμβαση Unidroit για κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά, Ν. 3348/2005, σε http://www.dsanet.gr/Epikairothta/Nomothesia/n3348_05.htm.

*Το παράνομο διεθνές εμπόριο πολιτιστικών αντικειμένων
και η διεθνής αντιμετώπισή του*

στις επιδιώξεις των διαφόρων πολιτειών, στην πλειοψηφία τους αποτελούν ευχολόγια και δεν προβλέπουν κυρώσεις και όταν προβλέπουν δεν κυρώνονται από πολλά κράτη.

Είναι γεγονός ότι πολλές περιπτώσεις παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αντικειμένων και επιστροφής τους στη χώρα από όπου αφαιρέθηκαν, ακόμα κι όταν ξεκίνησαν δικαστικά τελείωσαν με εξωδικαστικούς συμβιβασμούς. Έτσι, συνέβη με τον κρατήρα του Ευφρονίου¹, όπως και με τον λεγόμενο Λυδικό Θησαυρό (τον «Θησαυρό του Κροΐσου» για κάποιους)² που επεστράφησαν από το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης στην Ιταλία και στην Τουρκία αντίστοιχα.

Η διεθνής συνεργασία αποτελεί *conditio sine qua non*. Η τεχνολογία, με αιχμή του δόρατος το διαδίκτυο και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, μπορεί να επαυξάνει τα νομικά προβλήματα, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να διευκολύνει τους ενδιαφερόμενους στην αναζήτηση, τον εντοπισμό και τελικά την επιστροφή των αρχαιολογικών θησαυρών στον τόπο που ανήκουν (Suesat-Williams 2017, 17).

Η ανάγκη προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος, που εξασφαλίζει την ποιοτική επιβίωση, την ιστορική μνήμη και την έμπνευση και συνδέεται με την ταυτότητα μιας ομάδας ανθρώπων, πρέπει να αποτελέσει για όλες τις χώρες θέμα υψηλής προτεραιότητας. Η σχετική ενημέρωση και η εκπαίδευση του πολίτη από την τρυφερή ακόμα ηλικία μπορεί να αποδειχθεί πολύτιμη. Επί τούτου, δρώμεται της ευκαιρίας να αναφερθώ σε ένα παιδικό βιβλίο³, το οποίο συνέγραψε η Δρ. Ε. Κόρκα, Προϊσταμένη της Γενικής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, που εισάγει με εξαιρετικό τρόπο τα μικρά παιδιά στο πρόβλημα της αρχαιοκαπηλίας.

¹ Πουρναρά, Μ., Η οδύσσεια του κρατήρα του Ευφρονίου και το ιταλικό παράδειγμα, εφημερίδα «Καθημερινή», Αρχείο Πολιτισμού, 10/7/2009.

² Ο θησαυρός του Κροΐσου τους «έβαλε» στη φυλακή, εφημερίδα «Καθημερινή», 2/6/2006.

³ Κόρκα, Ε., «Αρχαιοπεριπέτειες», Αθήνα, Εκδόσεις Μένανδρος, 2016.

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής

Ελένη Δημονίτσα

Το άρθρο πραγματεύεται την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης με την αρωγή της Σύμβασης της UNESCO του 1954 και τα προστιθέμενα Πρωτόκολλα της. Στην αρχή, παρατίθεται τα αίτια της επιτακτικής ανάγκης προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιόδους πολέμου, πράγμα που οδήγησε στη Σύμβαση της Χάγης και της μεταγενέστερης της UNESCO. Μετέπειτα, δίνονται παραδείγματα καταστροφής αρχαιοτήτων και εμπορίας τους. Εν κατακλείδι, το άρθρο προβαίνει σε μια αξιολόγηση της σύμβασης.

Εισαγωγή

Η ανάγκη προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιόδους εμπόλεμης κατάστασης μέσω διεθνών συνθηκών είχε καταστεί από νωρίς επιβεβλημένη με δεδομένο ότι η πολιτειακή αποσάθρωση που συνοδεύει ένα κράτος που βρίσκεται σε ένοπλη σύρραξη ευνοεί τα φαινόμενα αρχαιοκαπηλίας και βεβήλωσης των μνημείων ενός κράτους.

Πρόκειται μάλιστα για ένα εξαιρετικά επίκαιρο ζήτημα αν λάβουμε υπόψη τα πολυάριθμα περιστατικά που έρχονται καθημερινά στη δημοσιότητα από τις εμπόλεμες περιοχές της Συρίας και του Ιράκ. Παράλληλα, όμως, αποτελεί ένα ζήτημα διαχρονικό αν αναλογιστεί κανείς ότι τα εγκλήματα που συνέβαιναν πριν ένα αιώνα εις βάρος της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, συμβαίνουν και σήμερα. Ενδεικτικά, τον Σεπτέμβριο του 1914, ένα μήνα μετά την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Καθεδρικός ναός της πόλης Ρενς στην Γαλλία, βομβαρδίστηκε και υπέστη σοβαρές ζημιές ενώ έναν περίπου αιώνα μετά, τον Ιούλιο του 2014, το ιερό προσκύνημα του τάφου του προφήτη Ιωάννη στο Ιράκ καταστράφηκε κατά τη διεξαγωγή εχθροπραξιών. Αμφότερες οι περιπτώσεις αυτές τονίζουν ότι θύματα του πολέμου είναι πέρα από ανθρώπινες ζωές και η πολιτιστική κληρονομιά και εν τέλει η ίδια η ταυτότητα ενός λαού.

Η κύρια σύμβαση για τη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίοδο ένοπλης σύρραξης είναι η Σύμβαση της Χάγης του 1954 και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής, τα οποία θα αναλύσουμε αμέσως στη συνέχεια. Πριν, όμως, αναπτύξουμε τις βασικές ρυθμίσεις της Σύμβασης, είναι χρήσιμο σχηματικά να γνωρίζουμε ότι η πολιτιστική κληρονομιά διακρίνεται σε κινητή και ακίνητη. Εν συνεχεία η προστασία διακρίνεται σε προστασία κατά τη διάρκεια ειρήνης και προστασία κατά τη διάρκεια πολέμου.

Και στις δύο περιπτώσεις, η προστασία παρέχεται σε τρία επίπεδα : α. σε διεθνές επίπεδο, όπου έχουμε τις διεθνείς συμβάσεις, για την περίοδο ειρήνης το κύριο νομοθέτημα είναι η σύμβαση της UNESCO του 1970 για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών και για την περίοδο πολέμου η Σύμβαση της Χάγης του 1954 και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής, τα οποία θα αναλύσουμε στη συνέχεια, β. σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπου το πιο πρόσφατο

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής

νομοθέτημα είναι η σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης του 2017 γνωστή «η Σύμβαση των ματωμένων αρχαιοτήτων» για τα αδικήματα που σχετίζονται με τα πολιτιστικά αγαθά¹ και γ. σε εθνικό επίπεδο, όπου το κύριο νομοθέτημα στο εθνικό μας δίκαιο είναι ο Νόμος 3028/2002.

Η Σύμβαση της Χάγης του 1954

Ιστορικό πλαίσιο και βασικές ρυθμίσεις αυτής

Η σύμβαση της Χάγης υπεγράφη την 14.5.1954 με πρωτοβουλία και υπό την ευθύνη επεξεργασίας της UNESCO. Κυρώθηκε στο εθνικό δίκαιο με το Ν.1114/1981². Αφορά την κινητή και ακίνητη πολιτιστική κληρονομιά και εφαρμόζεται τόσο σε περιπτώσεις διεθνών συρράξεων όσο και σε περιπτώσεις εμφυλίων πολέμων. Σήμερα, η Σύμβαση θεωρείται ότι αποτελεί κομμάτι του διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και ότι συνιστά διεθνές εθιμικό δίκαιο, που δεσμεύει δηλαδή τα κράτη ακόμη και εάν δεν την έχουν υπογράψει.

Αναφορικά με το ιστορικό πλαίσιο υπογραφής της, η Σύμβαση υπεγράφη αμέσως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο Πόλεμο και έθεσε τα μέτρα προστασίας που πρέπει να λαμβάνονται για την αποφυγή επανάληψης των καταστροφών που προκλήθηκαν σε μελλοντικές περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων. Η μεγαλύτερη καταστροφή που προκλήθηκε ποτέ στα πολιτιστικά αγαθά συνέβη κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Αξίζει, μάλιστα, να αναφερθεί ότι το 1936, σε έντονο προπολεμικό κλίμα, το Διεθνές Γραφείο Μουσείων προώθησε στην Κοινωνία των Εθνών ένα σχέδιο Σύμβασης για τη Διεθνή Προστασία Ιστορικών κτιρίων και έργων τέχνης σε περίπτωση πολέμου, η οποία όμως δεν προχώρησε εξαιτίας της έναρξης του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου Παρόλο, όμως, που δεν τέθηκε σε ισχύ, πολλές από τις διατάξεις της ενσωματώθηκαν στη Σύμβαση του 1954 (Misfud – Bonnici 2008, 17).

Η λεηλασία των πολιτιστικών αγαθών από τους Ναζί ήταν τεράστια. Από τον Μάρτιο του 1941 μέχρι τον Ιούλιο του 1944, ο Rosenberg μετέφερε στην Γερμανία μεγάλα φορτία έργων τέχνης, υπολογίζονται πάνω από 4.174 κιβώτια. Τη σφοδρότερη λεηλασία υπέστη η Ρωσία³

Είναι άλλωστε γνωστό ότι ο Χίτλερ ήταν λάτρης της τέχνης. Εκτεταμένες αεροπορικές επιδρομές αλλά και η αρπαγή χιλιάδων έργων τέχνης και η μεταφορά τους από τις κατακτημένες χώρες στη

¹ Για περαιτέρω αναφορικά με τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης και τα αδικήματα εις βάρος της πολιτιστικής κληρονομιάς, βλ.: <http://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/convention-on-offences-relating-to-cultural-property> και <http://www.gjil.org/2017/05/council-of-europe-considers-blood.html>.

² Τα μέρη που έχουν υπογράψει και επικυρώσει τη Σύμβαση και τα Πρωτόκολλα αυτής αναλυτικά στο κάτωθι link: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/convention-and-protocols/states-parties/#P2>.

³ Οι Ναζί, ωστόσο, λεηλατούσαν όχι μόνο τη πολιτιστική κληρονομιά των αμυνόμενων κρατών αλλά και τα ίδια τα γερμανικά μουσεία, βγάζοντας εν συνεχεία τα αντικείμενα αυτά σε δημοπρασία μέσω dealers στην Ελβετία.

Γερμανία, ήταν πάγια τακτική του Ναζιστικού Στρατού και συνέβαλε στην απώλεια τεράστιου αριθμού πολιτιστικών αγαθών, που αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ιδιαίτερα σε καιρό πολέμου. Να σημειωθεί, βέβαια εδώ, ότι οι διατάξεις της Σύμβασης της Χάγης του 1954, δεν έχουν αναδρομική ισχύ, με συνέπεια να μην εφαρμόζονται για τυχόν απαιτήσεις κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η κινητοποίηση της διεθνούς έννομης τάξης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών δημιούργησε αυξημένες προσδοκίες στα κράτη. Αξιοσημείωτο είναι ότι η Ρωσία εγκατέλειψε την τακτική της επιφυλακτικότητας και της μη συμμετοχής της σε κάθε οργανισμό υπαγόμενο στον ΟΗΕ και έγινε μέλος της UNESCO το 1954 όταν υπεγράφη η Σύμβαση της Χάγης για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης (O'Keefe, 2006.).

Κεντρική ιδέα της Σύμβασης είναι ότι τα πολιτιστικά αγαθά σε όποιον λαό και αν ανήκουν ή σε όποιο κράτος και αν εντοπίζονται εδαφικά αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά ολόκληρης της ανθρωπότητας και άρα χρήζουν διεθνούς προστασίας. Τα μνημεία, τα έργα τέχνης κ.λπ. δεν ανήκουν σε έναν λαό, αλλά αποτελούν κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας. Έτσι, ο ορισμός των πολιτιστικών αγαθών της Συμβάσεως προβλέπει: *“Η «πολιτιστική ιδιοκτησία» καλύπτει, ανεξάρτητα από την καταγωγή ή την κυριότητα: (α) κινητή ή ακίνητη περιουσία μεγάλης σημασίας για την πολιτιστική κληρονομιά του κάθε ανθρώπου ...”*.

Η Σύμβαση της Χάγης προϋποθέτει ότι και τα δύο μέρη θα έχουν ίσες υποχρεώσεις στην προστασία των πολιτιστικών χώρων και ότι θα είναι σε θέση να θέσουν προσωρινά την ανάγκη προστασίας πάνω από τις διαφορές τους για να εξασφαλίσουν την διατήρησή τους (Thurlow, 2005, 153).

Η σύμβαση αφορά την προστασία της ακίνητης και κινητής πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένων των μνημείων, έργων τέχνης, των αρχαιολογικών χώρων, των επιστημονικών συλλογών, των χειρόγραφων, των βιβλίων και άλλων αντικειμένων καλλιτεχνικού, ιστορικού ή αρχαιολογικού ενδιαφέροντος. Η παραβίασή της συνιστά έγκλημα πολέμου σύμφωνα με το άρθρο 8 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, στα εγκλήματα πολέμου συμπεριλαμβάνεται, σύμφωνα με το άρθρο 8, η καταστροφή των ιστορικών τόπων, των τόπων θρησκείας, των επιστημονικών χώρων και των κτιρίων που αποτελούν έργα τέχνης¹.

Διεθνείς ποινικές καταδίκες για την λεηλασία της πολιτιστικής κληρονομιάς υπήρξαν τόσο στην Δίκη της Νυρεμβέργης όπου καταδικάστηκαν δια απαγχονισμού οι Rosenberg και Goering για εγκλήματα πολέμου μεταξύ των οποίων και η καταστροφή και λεηλασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (Bidiss 1981, 597), αλλά και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία προέβη σε καταδίκες για την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς

¹ Ιράκ και Συρία δεν εντάσσονται στη Σύμβαση και συνεπώς το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο δεν έχει δικαιοδοσία στα εγκλήματα πολέμου που λαμβάνουν χώρα στις χώρες αυτές.

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής

(Μαρούδα & Περράκης 2001, 239) η οποία εν προκειμένω αφορούσε την καταστροφή της ιστορικής πόλης του Ντουμπρόβνικ από τους Σέρβους. Το πλέον πρόσφατο παράδειγμα είναι η καταδίκη ενώπιον του διεθνούς ποινικού δικαστηρίου του Ahmad al-Faqi al-Mahdi για την καταστροφή μνημείων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς στο Μάλι¹.

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς πριν τη Σύμβαση της Χάγης

Η υποχρέωση προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, δεν συναντάται το πρώτον στη σύμβαση της Χάγης. Ίσχυε ως εθνικό δίκαιο και πριν την κατοχύρωση της στην διεθνή σύμβαση της Χάγης του 1954 ενώ είχε αποτυπωθεί εγγράφως, σε διεθνή κείμενα σχετικά με το Δίκαιο του Πολέμου (O'Keefe, 2006, 23).

Αναφορικά με το Δίκαιο του Πολέμου, σχετικές είναι οι Συμβάσεις της Χάγης των ετών 1899 και 1907, τα κείμενα των οποίων επηρεάστηκαν από τον αμερικανικό Κώδικα Lieber του 1863 (Carnahan 1998, 213-215), τη Διακήρυξη των Βρυξελλών του 1874 αναφορικά με το Δίκαιο και τα Έθιμα του Πολέμου, η οποία όμως ουδέποτε υιοθετήθηκε ως διεθνής σύμβαση εξαιτίας της αντίδρασης της Μεγάλης Βρετανίας (Sersic 1996, 6) και τον «Κώδικα της Οξφόρδης» (Oxford Code) του 1880, ο οποίος υιοθετήθηκε από το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου και αφορά τους Κανόνες και τα Έθιμα του Πολέμου, παρόλο που επίσης δεν κυρώθηκε ποτέ ως διεθνής σύμβαση.

Ειδικότερα, ως προς την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, το άρθρο 27 της Σύμβασης της Χάγης του 1907 προβλέπει ότι: «Κατά τις πολιορκίες και τους βομβαρδισμούς πρέπει να λαμβάνονται όλα τα μέτρα, ώστε, κατά το δυνατόν να μένουν άθικτα τα οικοδομήματα τα οποία είναι αφιερωμένα στη θεία λατρεία, τις τέχνες, την επιστήμη και την αγαθοεργία, τα ιστορικά μνημεία, τα νοσοκομεία και τα μέρη στα οποία είναι συγκεντρωμένοι ασθενείς και τραυματίες, υπό τον όρο όμως να μην χρησιμοποιούνται αυτά εκείνη τη χρονική περίοδο για κάποιο στρατιωτικό σκοπό. Οι πολιορκημένοι έχουν υποχρέωση με ειδικά ορατά σήματα, εκ των προτέρων γνωστοποιημένων στον πολιορκητή, να προσδιορίζουν τα οικοδομήματα αυτά ή και τα μέρη όπου υπάρχουν ασθενείς και τραυματίες».

Επίσης, τα Πρωτόκολλα I και II του 1977 της Σύμβασης της Γενεύης του 1949 που υιοθετηθήκαν μετά τον πόλεμο του Βιετνάμ παρέχουν σημαντική προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων (Boylan 2001, 3). Τα Πρωτόκολλα της Γενεύης μετατοπίζουν μεγάλο μέρος του βάρους για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στο επιτιθέμενο κράτος.

Αλλά και στην αρχαιότητα, ακόμη, συναντάμε την ανάγκη προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, αναφορές έχουν βρεθεί στον Κικέρωνα όπου αναφέρεται ότι δεν εξυπηρετεί στρατιωτικούς σκοπούς η καταστροφή των ιερών ναών εντός και εκτός της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και συνεπώς πρέπει να προστατεύονται κατά τη διάρκεια των εκστρατειών.

¹ Για περαιτέρω, βλ. <https://www.icc-cpi.int/mali/al-mahdi/Documents/Al-MahdiEng.pdf>.

Επίσης, στην αρχαία Ελλάδα, οι Δελφοί, ο Όλυμπος και η Δήλος ήταν ιεροί χώροι, που δεν αποτελούσαν στόχο εχθροπραξιών και ακόμη και οι εχθροί κατέφευγαν για άσυλο στα μέρη αυτά (Ducrey 1969, 243).

Αναφορές, επίσης, βρίσκουμε και στον Ηρόδοτο όπου γίνεται λόγος για την άδικη και βάνανυση καταστροφή του ιερού του Απόλλωνα από τους Πέρσες και την λεηλασία του προκειμένου να προσφέρουν στον βασιλιά Ξέρξη λάφυρα.

Το Πρώτο και Δεύτερο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης του 1954.

Τη Σύμβαση της Χάγης συνοδεύουν τα δύο πρωτόκολλα αυτής. Το Πρώτο Πρωτόκολλο υπεγράφη μαζί με την σύμβαση και ρυθμίζει το ζήτημα της παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών που αφαιρέθηκαν σε περίοδο ένοπλης σύρραξης και προβλέπει: α. την απαγόρευση εξαγωγής των πολιτιστικών αγαθών, β. την υποχρέωση επιστροφής αυτών σε περίπτωση που εξαχθούν και γ. την υποχρέωση καταβολής εύλογης αποζημίωσης από το κράτος που δεν τήρησε τις υποχρεώσεις του για μη εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών στον καλόπιστο 3^ο που θα υποχρεωθεί να επιστρέψει το αντικείμενο.

Το Δεύτερο Πρωτόκολλο και πιο σημαντικό, υπεγράφη μετά τις καταστροφές που προκλήθηκαν στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά από τις ένοπλες συρράξεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία τη δεκαετία του 1990, το πόλεμο στο Κουβέιτ το 1990, το πόλεμο του Κόλπου, το 1991 και είχε ως στόχο να ενισχύσει την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αναγνωρίζοντας ότι ήδη υπάρχον νομικό πλαίσιο προστασίας είχε φανεί ελλιπές (Van Woudenberg & Lijnzaad, 2010).

Το Δεύτερο Πρωτόκολλο κυρώθηκε στο εθνικό δίκαιο με το Ν. 3317/2005 και περιγράφει αναλυτικά τις υποχρεώσεις των κρατών κατά την περίοδο ειρήνης αναφορικά με τη λήψη μέτρων προστασίας και ετοιμότητας για την προστασία των αντικειμένων και χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την περίοδο πολέμου, όπως θα αναλύσουμε κατωτέρω.

Οι βασικές υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση

A. Οι υποχρεώσεις του μέρους που αμύνεται

Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση και τα Πρωτόκολλα αυτής αφορούν τόσο το μέρος που επιτίθεται όσο και το μέρος που αμύνεται και διακρίνονται σε μέτρα προστασίας πριν ξεσπάσει ο πόλεμος και μέτρα αφού ξεσπάσει ο πόλεμος.

Πριν ξεσπάσει ο πόλεμος: Το κράτος που αμύνεται, σύμφωνα με το άρθρο 3 της Σύμβασης και το άρθρο 5 του II Πρωτοκόλλου αυτής, οφείλει να προβαίνει σε σύνταξη ευρετηρίων των πολιτιστικών αγαθών, σχεδιασμό έκτακτων μέτρων για την προστασία από πυρκαγιά ή κατάρρευση, προπαρασκευή για την απομάκρυνση και ορισμό των αρμοδίων αρχών.

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής

Αφού ξεσπάσει ο πόλεμος: το μέρος που αμύνεται, σύμφωνα με τα άρθρα 7, 8 και 9 του II Πρωτοκόλλου, έχει υποχρέωση να μετακινεί στρατιωτικούς στόχους μακριά από μνημεία, να προβαίνει σε αποστρατικοποίηση των προστατευόμενων χώρων και να μεταφέρει σε ασφαλές σημείο τα κινητά πολιτιστικά αγαθά¹.

Β. Οι υποχρεώσεις του μέρους που επιτίθεται.

Οι βασικές υποχρεώσεις για το μέρος που επιτίθεται ορίζονται στα άρθρα 4, 5 και 7 της Σύμβασης της Χάγης και τα άρθρα 7 και 9 του II Πρωτοκόλλου. Έτσι, η δύναμη που επιτίθεται οφείλει να λαμβάνει προφυλάξεις κατά την επιλογή μέσων και μεθόδων επίθεσης με σκοπό την αποτροπή πρόκλησης ζημίας στα πολιτιστικά αγαθά αλλά και να ενημερώνει το προσωπικό των ενόπλων δυνάμεων με την υιοθέτηση στρατιωτικών εγχειρίδιων και οδηγιών για την ανάγκη προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

Όταν πλέον το στάδιο επίθεσης ακολουθήσει το στάδιο κατοχής, οι δυνάμεις κατοχής, πλέον, οφείλουν να απαγορεύουν και να αποτρέπουν την παράνομη εξαγωγή ή αφαίρεση ή μεταφορά αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς από την κατεχόμενη περιοχή, την παράνομη εκσκαφή καθώς και την μετατροπή χρήσης μνημείου που ενδέχεται να καταστρέψει το πολιτιστικό και ιστορικό προηγούμενο. Ενώ απαγορεύεται κάθε μορφή αντιποίνων κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Γ. Τα τρία επίπεδα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σύμφωνα με τη Σύμβαση και τα Πρωτόκολλα αυτής.

Η σύμβαση προβλέπει τρία επίπεδα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς τα οποία διακρίνονται σε :

1ο επίπεδο γενικής προστασίας: Την γενική προστασία απολαμβάνουν όλα τα πολιτιστικά αγαθά και με βάση αυτή τα κράτη έχουν γενική υποχρέωση σεβασμού και διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Με τον όρο διαφύλαξη νοούνται τα θετικά μέτρα προστασίας και με τον όρο σεβασμός της πολιτιστικής κληρονομιάς εκφράζεται η αρνητική υποχρέωση να μην προβεί μια χώρα σε συγκεκριμένες πράξεις.

2ο επίπεδο ειδικής προστασίας: Το καθεστώς ειδικής προστασίας προβλέπεται στα άρθρα 8 επ. της Σύμβασης και αφορά περιορισμένο αριθμό καταφυγίων προορισμένων για την προστασία των κινητών πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης ή κέντρων περιεχόντων

¹ Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια του Ισπανικού εμφυλίου πολέμου, εκκενώθηκε το μουσείο Πράντο στην Μαδρίτη, το οποίο εν συνεχεία βομβαρδίστηκε, ενώ τα εκθέματά του εκθέτονταν στην Γενεύη. Τα αντικείμενα επέστρεψαν στην Μαδρίτη μετά τη λήξη του πολέμου.

μνημεία και άλλων ακινήτων πολιτιστικών αγαθών πολύ μεγάλης σπουδαιότητας (Hladik 1999, 621).

Καταχωρούνται στο «Διεθνές Μητρώο πολιτιστικών αγαθών υπό ειδική προστασία» και απολαμβάνουν ασυλίας. Ελάχιστα κράτη έχουν προβεί μέχρι σήμερα στην υποβολή δήλωσης για την υπαγωγή στο καθεστώς ειδικής προστασίας. Μόνο εννέα τοποθεσίες σε πέντε χώρες, συμπεριλαμβανομένου του Βατικανού, προστατεύονται από τη Σύμβαση ως ειδικά προστατευόμενα πολιτιστικά αγαθά. Το επίπεδο ειδικής προστασίας είναι περιορισμένης χρηστικότητας λόγω της εισαγωγής με το Δεύτερο πρωτόκολλο του καθεστώτος ενισχυμένης προστασίας, του οποίου οι προϋποθέσεις καλύπτουν αριθμητικά περισσότερα πολιτιστικά αγαθά. Είναι δηλαδή πιο εύκολο να υπαχθεί ένα αγαθό στο καθεστώς ενισχυμένης προστασίας, όπως αναλύουμε αμέσως κατωτέρω.

3ο επίπεδο καθεστώος ενισχυμένης προστασίας: Η υπαγωγή πολιτιστικής κληρονομιάς στο καθεστώς αυξημένης προστασίας γίνεται μετά από αίτηση του Κράτους στην ειδική Επιτροπή για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης όταν συντρέχουν σωρευτικά τα κάτωθι 3 κριτήρια¹.

Έτσι, το αντικείμενο προστασίας:

1. Θα πρέπει να είναι ύψιστης σημασίας για την ανθρωπότητα,
2. Θα πρέπει να προστατεύεται από κατάλληλα εσωτερικά νομικά και διοικητικά μέτρα που αναγνωρίζουν την εξαιρετική πολιτιστική και ιστορική αξία του και διασφαλίζουν το υψηλότερο επίπεδο προστασίας
3. Θα πρέπει να μην χρησιμοποιείται για στρατιωτικούς σκοπούς ή για την προστασία στρατιωτικών χώρων και έχει δηλωθεί από το συμβαλλόμενο μέρος που έχει τον έλεγχο των πολιτιστικών αγαθών, επιβεβαιώνοντας ότι δεν θα χρησιμοποιηθεί έτσι.

Η υποχρέωση σηματοδότησης των προστατευόμενων χώρων σύμφωνα με τη Σύμβαση.

Κρίσιμης σημασίας για τη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ο ορισμός εμβλήματος από τη Σύμβαση για την σήμανση των προστατευόμενων χώρων. Στο άρθρο 16 της Σύμβασης, θεσπίζεται το έμβλημα που πρέπει να χρησιμοποιείται για την υπόδειξη των προστατευόμενων χώρων από το αμυνόμενο κράτος.

Η σηματοδότηση είναι υποχρεωτική για την προστατευόμενη πολιτιστική κληρονομιά υπό ενισχυμένη και υπό ειδική προστασία (enhanced protection). Στις περιπτώσεις πολιτιστικής κληρονομιάς που υπάγονται σε καθεστώς γενικής προστασίας η σηματοδότηση εναπόκειται στην

¹ Αναλυτικά η λίστα των προστατευόμενων μνημείων:

http://www.unesco.org/culture/1954convention/pdf/Enhanced-Protection-List-2017_EN.pdf .

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής

διακριτική ευχέρεια των κρατών¹. Στην περίπτωση πολιτιστικής κληρονομιάς που υπάγεται σε καθεστώς αυξημένης προστασίας, το προστατευτικό σήμα επαναλαμβάνεται 3 φορές. Η χρήση βέβαια του συμβόλου δεν είναι υποχρεωτική και εναπόκειται στην διακριτική ευχέρεια των συμβαλλομένων κρατών η σήμανση των πολιτιστικών χώρων, γεγονός που έχει οδηγήσει στην αποδυνάμωση της σημασίας σηματοδότησης.

Η εξαίρεση από το καθεστώς προστασίας: η αδήριτη στρατιωτική ανάγκη.

Στο άρθρο 4 της Σύμβασης και στο άρθρο 6 του II Πρωτοκόλλου αυτής, προβλέπεται κατ' εξαίρεση το επιτρεπτό της πρόκλησης βλάβης στην πολιτιστική κληρονομιά, όταν τα πολιτιστικά αγαθά έχουν καταστεί λόγω λειτουργίας τους στρατιωτικός στόχος και δεν υπάρχει εφικτή εναλλακτική λύση, που θα προσφέρει ισοδύναμο στρατιωτικό πλεονέκτημα με εκείνο που προσφέρει η εχθροπραξία κατά των συγκεκριμένων πολιτιστικών αγαθών.

Η ρύθμιση αυτή έχει δεχθεί έντονη κριτική. Θεωρείται ότι είναι το τροχοπέδη της σύμβασης και όχι αδίκως. Αφενός διότι, το στοιχείο αυτό ενέχει τον κίνδυνο καταστρατήγησής του καθώς εναπόκειται στην δύναμη που επιτίθεται η λήψη της απόφασης για το αν θεωρούν ή όχι αναγκαίο να χρησιμοποιήσουν προστατευόμενο χώρο ως στρατιωτική βάση ή στόχο. Αφετέρου, διότι σήμερα τα εξελιγμένα στρατιωτικά μέσα και η ακρίβεια εντοπισμού του στόχου έχουν τη δυνατότητα να ελαχιστοποιούν τις παράπλευρες ζημιές σε γειτονικούς χώρους προστατευόμενης πολιτιστικής κληρονομιάς².

Προβλέπεται βεβαία η υποχρέωση προηγούμενης ειδοποίησης του αμυνόμενου κράτους από τη δύναμη επίθεσης, όταν οι περιστάσεις το επιτρέπουν, ότι πρόκειται να προκληθεί βλάβη³ καθώς και ότι η απόφαση για επίκληση επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης λαμβάνεται μόνο από αξιωματικό που διοικεί δύναμη ίση ή μεγαλύτερη του τάγματος.

Η περίπτωση του Ιερού ναού της Ur στο Ιράκ κατά τη διάρκεια του Πολέμου του Κόλπου το 1991 είναι ένα από τα παραδείγματα που αποδεικνύουν τη δυσχέρεια εφαρμογής των ανωτέρω. Στην περίπτωση αυτή, ένα πολεμικό αεροσκάφος είχε τοποθετηθεί από τις ιρακινές δυνάμεις δίπλα ακριβώς στον ναό παρέχοντας στο αεροσκάφος ένα είδος προστασίας, θεωρώντας ότι οι αντίπαλοι δεν θα επιτεθούν σταθμίζοντας το κόστος και το όφελος μιας τέτοιας επίθεσης και ότι σε κάθε περίπτωση υπερτερεί η προστασία ενός ιερού ναού χιλίων ετών της καταστροφής ενός αεροσκάφους, γεγονός που δεν επαληθεύθηκε. Ένα ακόμη παράδειγμα είναι οι επιθέσεις στην Παλιά Πόλη του Ντουμπρόβνικ κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών συγκρούσεων (1991-95).

¹ “Marking of Cultural Property with the distinctive Emblem of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict”, *International Review of the Red Cross*, 86 (2004), 379.

² *International Review of the Red Cross*, 81 (1999), 621.

³ Το άρθρο τροποποιήθηκε και η υποχρέωση αυτή ενημέρωσης του αντίπαλου κράτους, εισήχθη μετά την καταστροφή της ιστορικής πόλης του Ντουμπρόβνικ.

Σύμφωνα με τους Σέρβους, οι επιθέσεις δικαιολογούνταν από την υποτιθέμενη παρουσία αποθήκης πυρομαχικών στα περίχωρα της πόλης.

Τα μέτρα που απαιτεί η Σύμβαση, επίσης, δεν λήφθηκαν κατά τον πόλεμο μεταξύ Ιράν- Ιράκ (1980-1986), όταν οι Ιρακινές δυνάμεις βομβάρδισαν ευρύτερη περιοχή, με αποτέλεσμα να υποστεί σοβαρές ζημιές ένα από τα παλαιότερα τζαμιά του ισλαμικού κόσμου, το Jameh Mosque, όπου ούτε είχαν επιβεβαιώσει τον στρατιωτικό στόχο ούτε τα μέσα που έλαβαν πληρούσαν τα κριτήρια της αναγκαιότητας με δεδομένη τη θέση του μνημείου.

Οι βασικοί κίνδυνοι που επιχειρεί να αποτρέψει η Σύμβαση

Η Σύμβαση επιχειρεί να αποτρέψει όχι μόνο τον μείζονα κίνδυνο της -με δόλο ή από αμέλεια- καταστροφής των μνημείων αλλά φιλοδοξεί, επίσης, να αποτρέψει τόσο το ενδεχόμενο πρόκλησης βλαβών στη πολιτιστική κληρονομιά λόγω μη συντήρησης ή πλημμελούς συντήρησης κατά το διάστημα της κατοχής όσο και την ενδεχόμενη αλλαγή χρήσης του χώρου πολιτιστικής κληρονομιάς. Ενδεικτικό παράδειγμα στην τελευταία αυτή περίπτωση αποτελεί η αλλαγή χρήσης της εκκλησίας της Αγίας Αναστασίας στο χωριό Λάπηθο στην κατεχόμενη Κύπρο, που λειτουργεί σήμερα ως ξενοδοχείο γνωστό ως «Anastasia Resort Hotel (Lapithos)»¹. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η μετατροπή του αρχαιολογικού χώρου της Βαβυλώνας σε στρατιωτική βάση το 2003 στο Ιράκ από τις Αμερικανικές δυνάμεις.

Α. Πρόσφατα παραδείγματα εκ προθέσεως καταστροφής αρχαιολογικών χώρων στη Συρία και το Ιράκ:

Η καταστροφή του αρχαιολογικού χώρου της Hatra

Γινόμαστε τα τελευταία χρόνια αρκετά συχνά δέκτες αποδεικτικών στοιχείων για την εκ προθέσεως καταστροφή των αρχαιολογικών χώρων στο Ιράκ και τη Συρία, όπου μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, καταστρέφονται από εξτρεμιστικές ομάδες ως δήθεν σύμβολα ειδωλολατρίας, τα οποία έρχονται σε αντίθεση με την ερμηνεία του ιερού νόμου του Ισλάμ. Πιο πρόσφατο κρούσμα αποτελεί η καταστροφή του αρχαιολογικού χώρου της Hatra, στο Ιράκ για την οποία οι υπεύθυνοι φρόντισαν να δημοσιοποιήσουν πλούσιο φωτογραφικό και οπτικοακουστικό υλικό².

Ο αρχαιολογικός χώρος της Hatra, ήταν ένας από τους καλύτερα διατηρημένους αρχαιολογικούς χώρους στο Ιράκ. Η Hatra, βρίσκεται 290 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της Βαγδάτης και 110 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Μοσούλης. Αν και είχε χαρακτηριστεί ως μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής κληρονομιάς από την UNESCO, καταστράφηκε και λεηλατήθηκε από τις δυνάμεις

¹ Για περισσότερα αναφορικά με τη σύληση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην κατεχόμενη Κύπρο βλ...: <http://www.mcw.gov.cy/mcw/da/da.nsf/All/AC88DB54A8592DABC2257273003AC138?OpenDocument>

² Βλ. ενδεικτικά: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-39770395>.

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής

του Ισλαμικού κράτους οι οποίες ήθελαν με τρόπο αυτό να δείξουν την πίστη τους στο Ισλάμ και την αποκήρυξη κάθε ειδωλολατρικού στοιχείου. Η Hatra τον 3^ο ή 2^ο αι. π.Χ., ήταν θρησκευτικό και εμπορικό κέντρο της Αυτοκρατορίας της Παρθίας και πρωτεύουσα του πρώτου Αραβικού Βασιλείου.

Γενικότερα, το Ιράκ καταλαμβάνει την περιοχή που ήταν γνωστή στην αρχαιότητα ως η περιοχή της Μεσοποταμίας, η γη δηλαδή μεταξύ των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη και είναι μια περιοχή ιδιαίτερα πλούσια σε πολιτιστικά αγαθά. Η Μεσοποταμία ήταν λίκνο του πολιτισμού καθώς εκεί αναπτύχθηκαν αξιόλογοι πολιτισμοί ήδη από το 5.000 π.Χ. Πρώτα οι Ασσύριοι και οι Βαβυλώνιοι και έπειτα οι Πέρσες, πέρασαν από τη Μεσοποταμία αναπτύσσοντας σπουδαίους πολιτισμούς, που ίχνη τους υπάρχουν ακόμη. Τα ερείπια αρχαίων πόλεων, όπως της Νινευή και της Βαβυλώνας, μαρτυρούν το μεγαλείο της εποχής τους και δυστυχώς, αποτελούν σήμερα ολοένα επαναλαμβανόμενο στόχο των εξτρεμιστικών ομάδων.

Η καταστροφή του αρχαιολογικού χώρου της Παλμύρας

Η σχεδόν ολοσχερής καταστροφή του αρχαιολογικού χώρου της Παλμύρα από το ISIS στη Συρία είναι μια ακόμη πληγή για την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά. Η Παλμύρα, γνωστή και ως η «Βενετία της Άμμου» και χώρος χαρακτηρισμένος ως μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την UNESCO, ήταν ένα εξαιρετικής αισθητικής μνημείο, το οποίο αποτελούσε έναν μοναδικό συνδυασμό ελληνορωμαϊκού ρυθμού με τοπικές επιρροές και αναφορά στον περσικό πολιτισμό.

Η Παλμύρα είναι μια πραγματική οάση στη έρημο της Συρίας, βορειοανατολικά της Δαμασκού. Περιέχει τα μνημειώδη ερείπια μιας μεγάλης πόλης που ήταν ένα από τα σημαντικότερα πολιτιστικά κέντρα του αρχαίου κόσμου. Από τον 1^ο έως τον 2^ο αι., η τέχνη και η αρχιτεκτονική της Παλμύρας στέκονταν στο σταυροδρόμι πολλών πολιτισμών. Σήμερα έχει καταστραφεί σχεδόν ολοσχερώς ενώ έχουν γραφεί άμπολλα άρθρα που αποδεικνύουν τη καταστροφή που έχει υποστεί ο αρχαιολογικός χώρος, συγκρίνοντας φωτογραφίες πριν και μετά τις επεμβάσεις του ISIS¹. Κλιμάκιο της UNESCO μετέβη στην περιοχή για να καταγράψει τις προκληθείσες ζημιές και να λάβει τα αναγκαία μέτρα προστασίας².

Η καταστροφή της Νιμρώδ από το ISIS

Στις 06.03.2015 κατέστη γνωστό ότι το ISIS ισοπέδωσε τα μοναδικής αισθητικής παλάτια της Νιμρώδ του 9^{ου} αι. π.Χ. Η Νιμρώδ ήταν μία από τις σημαντικότερες πόλεις της αυτοκρατορίας των Ασσυρίων και η κύρια κατοικία της βασιλικής οικογενείας μέχρι 727 π.Χ. Κατά ειρωνικό

¹ Βλ. ενδεικτικά: <https://www.theguardian.com/cities/gallery/2015/may/15/palmyra-ancient-city-isis-threat-in-pictures>.

² Βλ. : <https://en.unesco.org/news/unesco-experts-take-preliminary-stock-destruction-world-heritage-site-palmyra>.

τρόπο και ενισχύοντας τα επιχειρήματα, όσον τάσσονται κατά της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών στον τόπο προέλευσής τους, θύματα των καταστροφών ήταν και τα κολοσσιαία αγάλματα φτερωτών λεόντων, που είναι γνωστά ως lamassu, μερικά εκ των οποίων είχαν μεταφερθεί στο Βρετανικό Μουσείο. Οι ανασκαφές στη Νιμρώδ είχαν ξεκινήσει από το Βρετανό αρχαιολόγο Austen Henry Layard μεταξύ 1845 και 1851 ο οποίος πήρε μαζί του στην πατρίδα του περισσότερα από έξι ζεύγη των κολοσσιαίων φτερωτών λεόντων, γνωστά ως lamassu και τα οποία διασώζονται σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο.

Η καταστροφή ανεκτίμητης αξίας αρχαιοτήτων του Μουσείου της Μοσούλης στο Ιράκ.

Τον Φεβρουάριο του 2015 δημοσιεύθηκε οπτικοακουστικό υλικό που αποδεικνύει την καταστροφή αρχαιοτήτων στο Μουσείο της Μοσούλης¹ από το αυτοαποκαλούμενο Ισλαμικό Κράτος. Σύμφωνα, βέβαια, με απόψεις ειδικών που είδαν το βίντεο που δόθηκε στην δημοσιότητα, τα αγάλματα ήταν αντίγραφα και όχι τα αυθεντικά. Υποστηρίζουν ότι μεγάλο μέρος των πολύτιμων αντικειμένων κλάπηκε με σκοπό το παράνομο εμπόριο.

Β. Οι παράνομες εκσκαφές και η αφαίρεση αντικειμένων από αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία.

Ένας ακόμη κίνδυνος που η σύμβαση επιχειρεί να αποτρέψει είναι οι παράνομες εκσκαφές και η αφαίρεση αντικειμένων από αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία στις εμπόλεμες περιοχές. Σύμφωνα με τη σύμβαση, τέτοιου είδους πράξεις, απαγορεύονται απολύτως σε όλα τα στάδια ενός πολέμου είτε εμφυλίου είτε διεθνούς, τόσο στο στάδιο της επίθεσης αλλά και της κατοχής.

Παρόλα αυτά, το παράνομο εμπόριο αρχαιοτήτων θεωρείται μία από τις επικερδέστερες πηγές χρηματοδότησης της τρομοκρατίας και για την ακρίβεια η δεύτερη επικερδέστερη πηγή μετά το πετρέλαιο. Το ISIS χρηματοδοτεί την δράση του με 150 - 200 εκατομμύρια δολάρια ετησίως από παράνομες δραστηριότητες λαθρεμπορίου αρχαιοτήτων². Την τακτική ακολούθησαν και η al-Qaeda και οι Ταλιμπάν. Σε αντίθεση, με τις λοιπές ισλαμικές οργανώσεις, το ISIS παρουσιάζει αυξημένη δομή οργάνωσης. Είναι γνωστό ότι έχουν προβεί στην θεσμοθέτηση φορέα (The ISIS Natural Resources Department) για την έκδοση αδειών εξαγωγής πολιτιστικών αντικειμένων και αδειών ανασκαφής εισπράττοντας το 60% από τα έσοδα του παράνομου εμπορίου.

Από αεροφωτογραφίες που απεικονίζουν την Απάμεια, αρχαία πόλη που στη Σύρια, οι οποίες έχουν ληφθεί με ένα σχεδόν έτος διαφορά μεταξύ 2011 και 2012, είναι εμφανή τα σημάδια από τις παράνομες ανασκαφές³. Πράγματι, στην αγορά αρχαιοτήτων υπάρχει τεράστια ζήτηση για αντικείμενα προερχόμενα από την Συρία και το Ιράκ. Η τεράστια ζήτηση για αντικείμενα από το

¹ Ενδεικτικά, βλ.:

<https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-39470521/history-destroyed-the-ruins-of-mosul-museum>.

² <http://www.businessinsider.com/r-islamic-state-nets-up-to-200-million-a-year-from-antiquities-russia-2016-4> .

³ Βλ. : <http://traffickingculture.org/data/data-google-earth/looting-at-apamea-recorded-via-google-earth/> .

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής

Ιράκ, οφείλεται στην επιτυχία μιας σειράς δημοπρασιών της συλλογής αντικειμένων Erlenmeyer¹ και Moore στα τέλη της δεκαετίας του 1980 από διάσημους οίκους παγκοσμίως όπως οι οίκοι Christie's και Sotheby's που αύξησαν την τιμή αρχαιοτήτων προερχόμενων από την περιοχή της Μεσοποταμίας και προσέλκυσε πολλούς νέους συλλέκτες. Σήμερα, ωστόσο, πολλοί συλλέκτες θεωρούν ότι με αυτό το τρόπο καταφέρνουν να προστατεύσουν την πολιτιστική κληρονομιά (Clarke & Szydlo 2017, 72). Για να αντιληφθούμε το μέγεθος του κέρδους, αρκεί να αναφέρουμε ότι σε δημοπρασία του οίκου Christies το 2001 (Christie's 2001) μια βασιλική σφραγίδα της εποχής των Νέο-Ασσυρίων δημοπρατήθηκε έναντι ποσού μεγαλύτερου των 400.000 δολαρίων ενώ η εκτιμώμενη τιμή ήταν από 60.000 – 80.000 δολάρια².

Η λεηλασία του Μουσείου του Ιράκ το 2003

Έτερος κίνδυνος κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης είναι, όπως αποδείχθηκε από την πράξη, η λεηλασία των μουσείων όχι μόνο από τις δυνάμεις κατοχής αλλά και από το ίδιο το κράτος ή τους πολίτες στους οποίους ανήκει. Η μεγαλύτερη κλοπή μουσείου ήταν εκείνη του εθνικού μουσείου του Ιράκ αμέσως μετά την αμερικανική εισβολή το 2003. Περίπου 14.000 αντικείμενα κλάπηκαν μεταξύ των οποίων ανεκτίμητης αξίας πολιτιστικά αγαθά όπως το 5.000 ετών ιερό βάζο της Warka³. Το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι η κλοπή έγινε όχι από την δύναμη εισβολής αλλά από ιρακινούς πολίτες μεταξύ των οποίων και εργαζόμενοι στο μουσείο οι οποίοι γνώριζαν πολύ καλά τους χώρους.

Αυτός ήταν ένας κίνδυνος υπαρκτός για τις αμερικανικές δυνάμεις. Προ της εισβολής στο Ιράκ, το Πεντάγωνο και ο Λευκός Οίκος είχαν προβεί σε διαβουλεύσεις με αρχαιολόγους και πολιτιστικούς εμπειρογνώμονες σχετικά με τη σημασία του Ιράκ ως γενέτειρα του πολιτισμού και του τόπου χιλιάδων σημαντικών αρχαιοτήτων της Βαβυλώνας και του πολιτισμού των Σουμερίων και Ασσυρίων (Hamilakis 2003). Πολλοί τόνισαν τον κίνδυνο απώλειας αναντικατάστατων πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση αμερικανικής εισβολής. Όχι τυχαία, άλλωστε μερικά από τα πιο πολύτιμα αντικείμενα της συλλογής του Μουσείου, συμπεριλαμβανομένου του χρυσού θησαυρού της Nimrud, είχαν τοποθετηθεί σε θησαυροφυλάκιο της Κεντρικής Τράπεζας της Βαγδάτης αρκετούς μήνες πριν από την εισβολή (Dewan 2003).

Μεγάλος αριθμός αντικειμένων έχει σήμερα επιστραφεί χάρη στην δράση της ομάδας η οποία συστήθηκε αποκλειστικά για το σκοπό αυτό από τις αμερικανικές δυνάμεις. Ο επαναπατρισμός πολλών αρχαιοτήτων επετεύχθη τελικώς εφαρμόζοντας την πολιτική «Don't ask. Don't tell. » (ThurLOW 2005, 153). Της ομάδας αυτής ηγείτο ο συνταγματάρχης του σώματος πεζοναυτών και βοηθός εισαγγελέα της Νέας Υόρκης, Matthew Bogdanos, ο οποίος εν συνέχεια συνέγραψε

¹ 'The Erlenmeyer collection of ancient Near Eastern stamp seals and amulets: the property of the Erlenmeyer Stiftung which will be sold at Christie's Great Rooms on Tuesday, 6 June 1989, Christie, Manson & Woods, Erlenmeyer Stiftung, Erlenmeyer collection, Manson & Woods'.

² Για περαιτέρω βλ. : <http://www.thecityreview.com/s01cants.html>.

³ Για περισσότερα βλ.: https://en.wikipedia.org/wiki/Warka_Vase

βιβλίο, όπου περιγράφεται η γιγαντιαία αυτή επιχείρηση επιστροφής των κλοπιμαίων στο μουσείο της Βαγδάτης (Bogdanos & Patrick 2006). Το εξώφυλλο του βιβλίου κοσμεί το πιο σημαντικό αντικείμενο το οποίο μέχρι και σήμερα δεν έχει βρεθεί, πρόκειται για ένα γλυπτό του 8^{ου} αι. π.Χ. που αναπαριστά μια λέαινα να επιτίθεται σε ένα αγόρι, επικαλυμμένο με χρυσό και lapis lazuli, του οποίου η αξία εκτιμάται σε περισσότερα από 100 εκατομμύρια δολάρια.

Η αποτελεσματικότητα ή όχι της Σύμβασης

Οι ένοπλες συρράξεις ήταν και παραμένουν η μεγαλύτερη απειλή για την πολιτιστική κληρονομιά και είναι πρακτικά αδύνατη η εξάλειψη όλων των κινδύνων που ένας πόλεμος γεννά (Boylan 1993). Αναμφισβήτητη η Σύμβαση, ωστόσο, έχει αδυναμίες. Το σημαντικό μειονέκτημα της Σύμβασης θα έλεγε κανείς ότι είναι το γεγονός ότι επαφίεται αποκλειστικά στα κράτη μέλη η πρόβλεψη ποινικών κυρώσεων κατά των παραβατών ενώ δεν προβλέπει δεσμευτικό μηχανισμό για την επίλυση των διαφορών (όπως π.χ. για την επιστροφή των κλεμμένων αγαθών).

Τα κύρια προβλήματα της εφαρμογής της όμως προκαλούνται από την έλλειψη δεκτικότητας των κρατών να την αποδεχθούν και να διευκολύνουν την εφαρμογή της. Έτσι, για παράδειγμα, η πλειοψηφία των κρατών μέχρι σήμερα δεν έχει προβεί στην καταχώρηση των καταφυγίων προορισμένων για την προστασία των κινητών πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης ή κέντρων περιεχόντων μνημεία και άλλων ακινήτων πολιτιστικών αγαθών πολύ μεγάλης σπουδαιότητας στο «Διεθνές Μητρώο πολιτιστικών αγαθών υπό ειδική προστασία» σύμφωνα με τα άρθρα 8 επ. της Σύμβασης. Πράγματι, τα κράτη διακρίνονται από απροθυμία να εγγραφούν την πολιτιστική τους κληρονομιά από φόβο ότι θα χρησιμοποιηθούν ως στόχος από τον εχθρό. Επίσης, πάρα πολλά κράτη δεν έχουν υπογράψει τη Σύμβαση ή επικυρώσει αυτή.

Σε αντίθεση, με την επιφυλακτικότητα έως και αδράνεια των κρατών, οι διεθνείς φορείς μεριμνούν για την εφαρμογή της. Οι φορείς UNESCO, ΟΗΕ, Interpol, ICOMOS (Διεθνές Συμβούλιο μουσείων και τοποθεσιών) και ICOM (Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων) διασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα της Σύμβασης.

Έτσι, το μέγεθος και η βαναυσότητα της καταστροφής των πολιτιστικών αγαθών στο Ιράκ και την Συρία οδήγησαν στην έκδοση ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, όπως ενδεικτικά τα 1483/2003, 2199/2015 και 2347/2017, με τα οποία καταδικάζει τη παράνομη εξαγωγή αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς από εμπόλεμες περιοχές και απαγορεύει το εμπόριό τους.

Με το Ψήφισμα 1483/2003, το οποίο εκδόθηκε ως απάντηση στην λεηλασία του μουσείου της Βαγδάτης το 2003 μετά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ απαγόρευσε το εμπόριο αντικειμένων που έχουν ή έστω υπάρχει η υποψία ότι έχουν παρανόμως μεταφερθεί από το Ιράκ και αποφάσισε ότι όλα τα κράτη μέλη πρέπει να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για την ασφαλή επιστροφή τους στο Ιράκ. Το ψήφισμα θεωρείται ως το κύριο νομοθετικό κείμενο προστασίας της παρανόμως αφαιρεθείσας πολιτιστικής κληρονομιάς του Ιράκ, ενώ βάσει

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής

αυτού η Ευρωπαϊκή Ένωση εισήγαγε τον Κανονισμό 1210/2003 σχετικά με ορισμένους ειδικούς περιορισμούς στις οικονομικές και χρηματοδοτικές σχέσεις με το Ιράκ και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2465/96.

Πιο πρόσφατο και πλέον σημαντικό είναι το 2347/2017 Ψήφισμα με το οποίο καταδικάζεται η καταστροφή και η παράνομη εξαγωγή αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς από τις τρομοκρατικές οργανώσεις. Επαναλαμβάνεται ότι είναι ευθύνη των κρατών να προβαίνουν σε μέτρα προστασίας και τα καλεί να προβούν σε καταγραφή των αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς¹. Ομοίως σημαντικό το ψήφισμα 2199/2015 το οποίο απαγορεύει το εμπόριο αντικειμένων με προέλευση από το Ιράκ και την Συρία με σκοπό να κλείσει την κάνουλα χρηματοδότησης της τρομοκρατίας.

Ο Φορέας όμως που αποτελεί διεθνώς τον πλέον ενεργό θεματοφύλακα της Σύμβασης είναι η UNESCO. Μερικές από τις δράσεις τις οποίες λαμβάνει προς προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στις εμπόλεμες περιοχές είναι η Σύσταση Επιτροπών, η επιτόπια αποστολή κλιμακίων προς καταγραφή των φθορών στις εμπόλεμες περιοχές, η συγκέντρωση κονδυλίων για αποκατάσταση φθορών και η φύλαξη μνημείων. Ενδεικτικά, μετά την λεηλασία του Εθνικού Μουσείου της Βαγδάτης το 2003 η UNESCO έδρασε αμέσως με την έλευση στην περιοχή της πρώτης Αποστολής Πολιτιστικής Κληρονομιάς ενώ το Σεπτέμβριο του 2003 σε συνεργασία με το Ιρακινό Υπουργείο Πολιτισμού συστήθηκε η Διεθνής Επιτροπή Συνεργασίας για την προστασία της Πολιτιστικής κληρονομιάς του Ιράκ.

Τον Μάρτιο του 2015, η UNESCO ξεκίνησε την παγκόσμια καμπάνια #Unite4Heritage μέσω των social media με στόχο να κινητοποιήσει όσους γνωρίζουν κάτι για την παράνομη δραστηριότητα αλλά και να προσκαλέσει όσους μπορούν να συνδράμουν είτε οικονομικά είτε μέσω εθελοντικής δράσης.

Ένα ακόμη εξαιρετικό εργαλείο της UNESCO, είναι η καταγραφή και ο εντοπισμός πάνω στον παγκόσμιο χάρτη των απειλούμενων μνημείων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς ανά χώρα, τα οποία είναι ευκόλως προσβάσιμα στο site της².

Επιπροσθέτως, πολύ σημαντική είναι η δράση του ICOM, το οποίο –πέραν των άλλων δράσεων– έχει προβεί στη σύνταξη των Emergency Red Lists³ με τα επαιελούμενα αντικείμενα και μέρη πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα κάθε αντικείμενο που βρίσκει τον δρόμο για το παράνομο εμπόριο, να μην μπορεί εν τέλει να πωληθεί λόγω της καταγραφής του στις λίστες αυτές καθώς υπάρχει τεκμήριο για την μη νόμιμη κτήση του. Πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η

¹ Βλ. το Ψήφισμα εδώ: <https://www.un.org/press/en/2017/sc12764.doc.htm>

² <http://whc.unesco.org/en/danger/> .

³ Αναλυτικά: <http://icom.museum/programmes/fighting-illicit-traffic/red-list/>.

επιστροφή αντικειμένου στο Ιράκ από την Γερμανία, τον Ιανουάριο του 2016. Πράγματι, οι γερμανικές αρχές εντόπισαν σε ηλεκτρονική δημοπρασία αντικείμενο, συγκεκριμένα ένα πήλινο δίσκο από την εποχή των Σουμέριων, που συμπεριλαμβανόταν στην λίστα του ICOM. Αμέσως κατασχέθηκε και παραδόθηκε στον Πρέσβη του Ιράκ¹.

Ομοίως, σε επίπεδο ΕΕ, με τον Κανονισμό Νο 1210/2003 του Συμβουλίου της Ευρώπης απαγορεύθηκε η εισαγωγή και εξαγωγή αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς από το Ιράκ ενώ με τον Κανονισμό Νο 1332/2013 απαγορεύτηκε η εισαγωγή, εξαγωγή και μεταφορά αρχαιοτήτων από τη Συρία. Τέλος, σημαντικός παράγοντας αναχαίτισης του παράνομου εμπορίου αρχαιοτήτων αποτελεί η δράση της Interpol, όπου τηρείται βάση δεδομένων με όλα τα δηλωθέντα κλεμμένα αντικείμενα².

Επίλογος

Κλείνοντας την παρούσα ανάλυση αναφορικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο πολέμου, θα μπορούσαμε ως γενική παρατήρηση να πούμε ότι σε διεθνές επίπεδο είναι διάχυτη η καλή πρόθεση για την πρόβλεψη μέτρων διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την περίοδο διεξαγωγής εχθροπραξιών. Η πρόθεση όμως αυτή δύσκολα μετουσιώνεται σε πράξη.

Κάνοντας μια αποτίμηση των διεθνών κειμένων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι παρά το γεγονός ότι έχουν σημαντικό αντίκτυπο στο να εστιάσουν το ενδιαφέρον των διεθνών φορέων και οργανισμών στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών, εντούτοις δεν φαίνεται να έχουν αποδώσει τα δέοντα ως προς την δεσμευτική τους ισχύ στα κράτη.

Το βασικό μειονέκτημα έγκειται στο γεγονός ότι στηρίζεται στους εθνικούς νόμους των κρατών και στα ad hoc ποινικά δικαστήρια για την καταδίκη των πράξεων που απαγορεύουν. Για την αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης, τα κράτη θα πρέπει να ενσωματώσουν τις αντίστοιχες ποινικές διατάξεις στα εθνικά τους δίκαια. Η σύμβαση, άλλωστε, προβλέπει ρητά την υποχρέωση των συμβαλλομένων κρατών να επιβάλλουν κυρώσεις για παραβιάσεις των διατάξεων της. Απαιτείται, λοιπόν, στο πλαίσιο της συνήθους ποινικής δικαιοδοσίας τους, τα κράτη να διώκουν και να τιμωρούν τα άτομα που παραβιάζουν τη Σύμβαση. Βέβαια και πάλι, ακόμη και αν τα κράτη έχουν τη πρόθεση να προβλέψουν ποινικές κυρώσεις για την παραβίαση της Σύμβασης, έχουν να αντιμετωπίσουν το σκόπελο του ποια είναι ακριβώς τα αδικήματα αυτά. Και τούτο διότι η Σύμβαση δεν περιλαμβάνει κατάλογο αξιόποινων πράξεων. Έτσι, η εκπόνηση και η έγκριση

¹ <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/other-cases-of-return-or-restitution-of-cultural-objects/germany-to-iraq/>.

² <https://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Database> .

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης: η Σύμβαση της UNESCO του 1954 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής

συγκεκριμένων κυρώσεων αφήνεται και πάλι στη διακριτική ευχέρεια κάθε συμβαλλόμενου κράτους.

Ο ρόλος του Υπουργείου Πολιτισμού στη διεκδίκηση και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών

Ελένη Κόρκα

*«Αυτά, και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε,
να μη καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας.
Γι' αυτά πολεμήσαμε».*

Στρατηγός Μακρυγιάννης

Το άρθρο αναφέρεται στον ρόλο του Υπουργείου Πολιτισμού με σκοπό τη διεκδίκηση και την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών. Η ιστορική αναδρομή τίθεται σε πρώτο πλάνο με την παρουσίαση των νόμων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος σχετικά με τη διακίνηση των αρχαιοτήτων. Στη συνέχεια, γίνεται έκθεση των διάφορων υπηρεσιών κατά της αρχαιοκαπηλίας και η παράθεση στατιστικών στοιχείων της δράσης τους, με μείωση των κρουσμάτων παράνομης εμπορίας και πώλησης σε σχέση με πριν. Έπειτα, παρατίθενται οι τρόποι και τα μέσα που χρησιμοποιούν οι διακινητές για τον εντοπισμό αντικειμένων αξίας. Τέλος, καταλήγει σε μια ανασκόπηση περιστατικών επιστροφής πολιτιστικών αγαθών μέσα από την ενεργοποίηση του Υπουργείου Πολιτισμού.

Ο πολιτιστικός πλούτος της Ελλάδας και τα πολιτισμικά επιτεύγματα της χώρας μας, σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, αποτελούν αντικείμενο θαυμασμού και πηγή έμπνευσης διαχρονικά και σε παγκόσμιο επίπεδο. Δυστυχώς όμως, το ίδιο διαχρονικά είναι και η λεηλασία των αρχαιολογικών θησαυρών και η φυγάδευσή τους στο εξωτερικό είτε προς τέρψη ρομαντικών συλλεκτών παλαιότερα είτε προς πώλησή τους ως εμπορεύσιμα αγαθά μεγάλης αξίας, σε νεότερες εποχές. Καθώς, εδώ και δεκαετίες, το παράνομο εμπόριο αρχαιοτήτων συγκαταλέγεται στα πιο κερδοφόρα εγκλήματα, μαζί με το εμπόριο όπλων και ναρκωτικών, στο «κυνήγι» λαθραίων αρχαιοτήτων προς διάθεση στις αγορές συμμετέχουν από μεμονωμένα άτομα μέχρι εγκληματικές οργανώσεις, στους κόλπους των οποίων συγκαταλέγονται πλήθος ατόμων με διαφορετικούς ρόλους το καθένα. Η αλυσίδα του εγκλήματος ξεκινά από τον τυμβωρύχο και μπορεί να φτάσει μέχρι τον βαθύπλουτο συλλέκτη έργων τέχνης ή ένα μεγάλο ιδιωτικό μουσείο της Ευρώπης, της Αμερικής ή και αλλού, περνώντας από χέρια μεσαζόντων, εκτιμητών, συντηρητών, οίκων δημοπρασιών, εμπόρων. Κάθε κρίκος της αλυσίδας κερδίζει τα χρήματα που αναλογούν στο ρόλο του.

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει τη διαρπαγή και διασπορά των αρχαίων θησαυρών της από την αρχή της ύπαρξής της ως κράτος. Οι ζυμώσεις για ένα πρώτο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των αρχαιοτήτων είχαν ξεκινήσει πριν ακόμα από την ανεξαρτησία της, κατά τη διάρκεια του επαναστατικού αγώνα. Έτσι, οι συνθήκες ήταν ώριμες αμέσως μόλις συστάθηκε το Ελληνικό

κράτος για να οδηγήσουν στον πρώτο Αρχαιολογικό Νόμο της χώρας ήδη από το 1834¹. Σε αυτόν τον πρωτοποριακό για την εποχή του νόμο, αλλά και στους δύο επόμενους που τον διαδέχθηκαν, το 1899² και το 1932³, είναι φανερός ο στόχος του νομοθέτη να θέσει όρους και όρια στην κατοχή και τη διακίνηση αρχαιοτήτων, ξεκινώντας από το αξίωμα ότι οι αρχαιότητες θεωρούνται εθνικό κτήμα όλων των Ελλήνων και είναι ιδιοκτησία του Κράτους. Με τον ισχύοντα σήμερα Ν. 3028 του 2002⁴, το πλαίσιο εκσυγχρονίστηκε και έγινε σαφέστερο και αυστηρότερο, εναρμονίστηκε δε και με τη διεθνή και ευρωπαϊκή νομοθεσία. Ωστόσο, οι αρμοδιότητες για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών παρέμεναν μοιρασμένες σε διάφορες Υπηρεσίες του Υπουργείου, γεγονός που δυσχέραινε τον έλεγχο και τον συντονισμό των ενεργειών που απαιτούνταν για την αποτελεσματική παρακολούθηση και την παρεμπόδιση της αρχαιοκαπηλίας.

Την ανάγκη για κεντρικό συντονισμό, στα πρότυπα άλλων χωρών με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και σοβαρά προβλήματα λεηλασίας της, όπως στην Ιταλία, ήρθε να καλύψει το 2008 ο Ν. 3658: «Μέτρα για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών και άλλες διατάξεις»⁵. Με τον Νόμο αυτό συστάθηκε η Διεύθυνση Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών, η πρώτη Υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού με αποκλειστική αρμοδιότητα την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας από την παράνομη διακίνηση, υπαγμένη στην Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Σκοπός της νέας Διεύθυνσης ορίζεται «Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών και η καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας, ιδίως με την αναζήτηση, την τεκμηρίωση προέλευσης και διακίνησης και τη διεκδίκηση κινητών μνημείων [...] τα οποία είναι προϊόντα κλοπής, υπεξαίρεσης, παράνομης ανασκαφής ή ανέλκυσης (από το βυθό θάλασσας, λίμνης ή ποταμού) ή έχουν παρανόμως διακινηθεί στο εσωτερικό ή το εξωτερικό». Με τον νέο Οργανισμό του Υπουργείου Πολιτισμού, το 2018⁶, η Διεύθυνση Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών απέκτησε πέντε Τμήματα, με την αρμοδιότητα του ελέγχου των ιδιωτικών συλλογών και αρχαιοπωλείων της χώρας, αλλά και της διαχείρισης της παρανόμως διακίνησης ελληνικών αρχαιοτήτων στην Ελλάδα και το εξωτερικό⁷.

¹ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, αρ. 22/16-06-1834.

² Νόμος ΒΧΜΣΤ/1899 «Περί Αρχαιοτήτων», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, τχ. Α'/27-7-1899.

³ Νόμος 5351/1932 «Περί Τροποποιήσεων και Προσθηκών εις τον Νόμος ΒΧΜΣΤ "Περί Αρχαιοτήτων"», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, αρ. 93/Α'/28-03-1932.

⁴ Νόμος 3028/2002 «Για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», ΦΕΚ 153/Α'/28-06-2002.

⁵ ΦΕΚ 70/Α'/22-04-2008.

⁶ Π.Δ. 4/2018 «Οργανισμός Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού (ΦΕΚ 7/Α'/22-01-2018).

⁷ Για τη βάση δεδομένων της UNESCO με τη νομοθεσία των κρατών μελών για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς: <http://www.unesco.org/culture/natlaws/>. Επίσης, Δωρής, Ε.Φ., *Το δίκαιον των αρχαιοτήτων*, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα 1985, Πάντος, Α., *Κωδικοποίηση νομοθεσίας για την πολιτιστική κληρονομιά κατά θέματα. Β' Διεθνές και Κοινοτικό Δίκαιο*, Έκδοση Διεύθυνσης Εθνικού Αρχείου Μνημείων, Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα 2005. Κόκκου, Α., *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες και τα πρώτα αρχαιολογικά μουσεία*, Εκδόσεις Καπόν, Αθήνα 2009, Παπαπετρόπουλος, Δ.Α., *Προστασία της αρχαιολογικής και νεώτερης πολιτιστικής κληρονομιάς, Κατ' άρθρο ερμηνεία Ν. 3028/2002*, Β' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη, 2017.

Ο ρόλος του Τμήματος Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών είναι πολυδιάστατος. Σε άμεση συνεννόηση με την Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς για κάθε σοβαρό θέμα που προκύπτει, και σε συνεργασία με τις Κεντρικές, Περιφερειακές και Ειδικές Περιφερειακές Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, τα δημόσια Μουσεία, καθώς και με τις διοικητικές Αρχές της Ελληνικής Αστυνομίας και του Λιμενικού Σώματος, τα τελωνεία, αλλά και με διεθνείς οργανισμούς, όπως η Interpol και το ICOM, καλείται να παρακολουθήσει, να συντονίσει και να δώσει λύσεις σε ποικίλα ζητήματα που άπτονται των αρμοδιοτήτων του. Ένα από τα κύρια μελήματα του Τμήματος είναι η τήρηση ψηφιακών αρχείων, ο αριθμός των οποίων αντικατοπτρίζει το πολυδιάστατο πεδίο δράσης του. Το Τμήμα διαθέτει αρχείο λαθρανασκαφών, κατασχέσεων εντός και εκτός Ελλάδος, κλοπών, κλαπέντων ή υπεξαιρεθέντων πολιτιστικών αγαθών, κατόχων ανιχνευτών μετάλλου, διεκδικούμενων αρχαιοτήτων ελληνικής προέλευσης, επαναπατρισμών, διεθνών και διμερών συμφωνιών συνεργασίας και πολλά άλλα. Η Διεύθυνση σημείωσε αμέσως σημαντικότερες επιτυχίες στο πλαίσιο της στενής συνεργασίας που ανέπτυξε με την αστυνομία με αποτέλεσμα τη κατάσχεση των δύο κούρων της Τενέας, του χάλκινου αγαλματίου Μ. Αλεξάνδρου, των χρυσών масκών από τη Μακεδονία και του αγάλματος αναπαυόμενου Σάτυρου εις χείρας συλλέκτου (Εικ.1 α-δ.¹)

Οι λαθρανασκαφές αποτελούν για τους περισσότερους αρχαιοκάπηλους το πρώτο βήμα σε μια μακρά σειρά παράνομων ενεργειών και ταυτόχρονα μεγάλη πληγή για το πολιτιστικό απόθεμα της χώρα με ιστορία. Τα στατιστικά στοιχεία καταδεικνύουν σαφή μείωση των κρουσμάτων, καθώς από 121 καταγεγραμμένα συμβάντα το 2012 φτάνουμε στα 59 κρούσματα το 2016, που φανερώνει θεαματική μείωση του φαινομένου κατά 50%. Ωστόσο το πρόβλημα παραμένει σοβαρό. Στην κορυφή των πληγείσων περιοχών επί πολλά χρόνια βρισκόταν η Ξάνθη, ιδίως η περιοχή των Αβδήρων, η οποία φαίνεται να χάνει τη θλιβερή αυτή πρωτιά τα τελευταία χρόνια από την Ηλεία, την Αιτωλοακαρνανία, το Ηράκλειο και την Κορινθία. Σχεδόν το 1/3 των λαθρανασκαφών συνολικά παρατηρείται εντός κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων, ενώ κύριο στόχο αποτελούν τα αρχαία νεκροταφεία και οι περιοχές γύρω από απομακρυσμένα εκκλησιάκια. Οι φάκελοι των υποθέσεων λαθρανασκαφών διαβιβάζονται στην εισαγγελία και το αρμόδιο αστυνομικό τμήμα για ενέργειες. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι λαθρανασκαφές οδηγούν, όταν εντοπίζονται, σε σωστική ανασκαφή από πλευράς της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων, προκειμένου να διαπιστωθεί το εύρος της ζημιάς που προκλήθηκε από τους αρχαιοκάπηλους και να περισωθεί ό,τι έχει απομείνει.

Οι αρχαιοκάπηλοι χρησιμοποιούν κάθε διαθέσιμο μέσο για να εντοπίσουν αρχαιότητες ταχύτερα και με το μικρότερο ρίσκο αποτυχίας. Ο πιο διαδεδομένος και εύκολος τρόπος εντοπισμού αρχαίων αντικειμένων είναι η χρήση ανιχνευτή μετάλλου. Αυτό γίνεται φανερό και από τα στοιχεία που προκύπτουν από τις κατασχέσεις πολιτιστικών αγαθών, η πλειονότητα των οποίων

¹ Όλες οι εικόνες του κειμένου προέρχονται από το αρχείο της Διεύθυνσης Τεκμηρίωσης.

αφορά σε αρχαία νομίσματα και μεταλλικά αντικείμενα. Πέρα από τον εύκολο εντοπισμό τους, τα αρχαία νομίσματα αποτελούν ζητούμενο για τους αρχαιοκάπηλους λόγω της εύκολης μεταφοράς, απόκρυψης και διακίνησής τους, χάρη στο μικρό τους μέγεθος, συχνά αντιστρόφως ανάλογο προς την εμπορική τους αξία. Αξίζει να αναφερθούμε ενδεικτικά σε μια πρόσφατη περίπτωση κατάσχεσης αρχαίων νομισμάτων εις χείρας δύο κατοίκων Αβδήρων. Η Τριμελής Εκτιμητική Επιτροπή που γνωμοδότησε για τη χρηματική αξία των κατασχεθέντων νομισμάτων εκτίμησε τα πέντε νομίσματα που ανακτήθηκαν από τη συγκεκριμένη κατάσχεση στα 9.000 ευρώ. Μεταξύ των κατασχεθέντων υπάρχει και ένα σπάνιο αργυρό οκτάδραχμο Αβδήρων. Στην κατάσχεση περιλαμβάνονται βέβαια και ανιχνευτές μετάλλου.

Οι ανιχνευτές μετάλλου αποτελούν συχνό εύρημα σε υποθέσεις κατάσχεσης πολιτιστικών αγαθών, άμεσα συνδεδεμένο με λαθρανασκαφές. Με στόχο να οριοθετήσει και να ελέγξει τη χρήση ανιχνευτών εξεδόθη σχετική Απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού το 2012 που ορίζει το Τμήμα Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών αρμόδιο για την τήρηση του μητρώου κατόχων ανιχνευτών μετάλλου, στο οποίο υποχρεούται να εγγραφεί, κατόπιν αίτησης, κάθε πολίτης που έχει στην κατοχή του τέτοια συσκευή. Για να χρησιμοποιήσει τον ανιχνευτή, ο κάτοχος θα πρέπει να επανέλθει με αίτησή του εντός ενός έτους από την εγγραφή του στο μητρώο, προσκομίζοντας χάρτες με τις περιοχές τις οποίες θέλει να ερευνήσει. Το Τμήμα Τεκμηρίωσης, κατόπιν σύμφωνης γνώμης της αρμόδιας για την περιοχή έρευνας Περιφερειακής Υπηρεσίας Αρχαιοτήτων, και αφού διαπιστώσει ότι ο αιτών δεν έχει εμπλακεί σε υπόθεση παραβίασης της αρχαιολογικής νομοθεσίας, δύναται να χορηγήσει άδεια χρήσης του ανιχνευτή για ένα χρόνο. Ενδεικτικά, τα τελευταία χρόνια περίπου 500 άτομα ξεκινούν ή ανανεώνουν την εγγραφή τους στο μητρώο ανιχνευτών μετάλλου, ενώ μόλις το 1/5 αυτών αιτούνται και λαμβάνουν άδεια χρήσης.

Οι αριθμοί είναι αποκαλυπτικοί και όσον αφορά στις υποθέσεις κατάσχεσης πολιτιστικών αγαθών. Από το 2013, οπότε καταγράφηκαν 30 κατασχέσεις, ο αριθμός των υποθέσεων αυτών έχει σχεδόν διπλασιαστεί φτάνοντας στις 58 κατασχέσεις το 2016, ενώ το πρώτο οκτάμηνο του 2017 καταγράφηκαν ήδη 54. Το 2016, ανακτήθηκαν μέσω κατασχέσεων 5.737 αντικείμενα που εμπίπτουν στις προστατευτικές διατάξεις του αρχαιολογικού νόμου, εκ των οποίων τα 2.276 νομίσματα. Αν πρέπει να ξεχωρίσουμε κάποια εκ των κατασχεθέντων αντικειμένων, αξίζει να αναφερθεί το αποσπασματικά σωζόμενο μαρμάρινο άγαλμα του 2ου αιώνα μ.Χ., στον τύπο του πραξιτελικού Ερμή Διονυσοφόρου, που κατασχέθηκε στις αρχές του 2016 σε αγροτική περιοχή στη Φθιώτιδα και εκτιμήθηκε, λόγω της μεγάλης του αρχαιολογικής σπουδαιότητας, στα 400.000 ευρώ.

Άξια αναφοράς κρίνεται και η υπόθεση κατάσχεσης 446 αρχαίων αντικειμένων το καλοκαίρι του 2016 σε χωριό του Νομού Γρεβενών, στο πλαίσιο πολυήμερης αστυνομικής επιχείρησης. Τα κατασχεθέντα ήταν κυρίως νομίσματα, αλλά και κοσμήματα, όπλα και άλλα μεταλλικά αντικείμενα που χρονολογούνται από τους Προϊστορικούς μέχρι τους Βυζαντινούς χρόνους. Οι

αρχαιοκάπηλοι, όπως εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς, εντόπιζαν τα αρχαία αντικείμενα με τη βοήθεια ανιχνευτών μετάλλου.

Το επιχειρησιακό σκέλος των κατασχέσεων πολιτιστικών αγαθών αποτελεί βέβαια αρμοδιότητα των διωκτικών Αρχών. Μετά την ανάκτησή τους από την Αστυνομία, τα κατασχεθέντα παραδίδονται στην πλησιέστερη Εφορεία Αρχαιοτήτων ή σε δημόσιο Μουσείο, προκειμένου οι αρχαιολόγοι να γνωμοδοτήσουν για την συμπερίληψή τους ή μη στις προστατευτικές διατάξεις του νόμου περί αρχαιοτήτων. Ο φάκελος της υπόθεσης, στο πλαίσιο της δικογραφίας που υποβάλλεται προς την αρμόδια εισαγγελία, συμπεριλαμβάνει κατάλογο των κατασχεθέντων αντικειμένων και ψηφιακές φωτογραφίες τους. Το δε Τμήμα Τεκμηρίωσης αμέσως κινεί τη διαδικασία συγκρότησης τριμελούς Επιτροπής μέσω Υ.Α. για την εκτίμηση της χρηματικής αξίας των αντικειμένων, μετά από γνωμοδότηση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου.

Το Πρακτικό εκτίμησης είναι απαραίτητο για το φάκελο της δικογραφίας και αποστέλλεται στον εισαγγελέα μόλις εκδοθεί. Παράλληλα, οι αρχαιολόγοι της Τεκμηρίωσης ελέγχουν το αρχείο κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών προκειμένου να διαπιστωθεί αν περιλαμβάνεται σε αυτό κάποιο από τα κατασχεθέντα. Στην περίπτωση αυτή, το γεγονός γνωστοποιείται στην Αστυνομία και γίνεται άρση αναζήτησης του συγκεκριμένου αντικειμένου από τη βάση κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών της Interpol. Σε αυτή την κατηγορία ανήκει ένα ενεπίγραφο αναθηματικό ανάγλυφο των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, άλλοτε εντοιχισμένο σε μεταβυζαντινό ναό στη Νόμια Οιτύλου Λακωνίας, που κλάπηκε το 1997 κατασχέθηκε εις χείρας δύο ημεδαπών το 2014. Σύμφωνα με την επιγραφή, το ανάγλυφο αποτελούσε αφιέρωμα της Δαμαρχίδος προς τη θεά του τοκετού Ειλείθυια, πιθανόν ευχαριστήριο για τη γέννηση των παιδιών της.

Πέραν των κατασχέσεων, ο πιο προβεβλημένος και ταυτοχρόνως πιο πολυδιάστατος τομέας ανάκτησης πολιτιστικών αγαθών, όσον αφορά στην ποικιλία των περιπτώσεων αλλά και στις μεθόδους προσέγγισης και χειρισμού του, είναι οι επαναπατρισμοί αρχαιοτήτων από το εξωτερικό. Εντός του 2017, ολοκληρώθηκαν με επιτυχία επτά επαναπατρισμοί, κατά τους οποίους επέστρεψαν στην Ελλάδα πάνω από 1.200 αρχαία αντικείμενα. Για να φτάσουμε από τη διεκδίκηση ενός πολιτιστικού αγαθού από φορέα του εξωτερικού στον επαναπατρισμό του, πρέπει να εργαστούν πολλοί δημόσιοι φορείς, τον συντονισμό των οποίων αναλαμβάνει το Τμήμα Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών, υπό την εποπτεία της Γενικής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Τα παραδείγματα που ακολουθούν φανερώνουν τους λόγους για τους οποίους κάθε υπόθεση δεν μπορεί παρά να εξετάζεται ως ξεχωριστή περίπτωση και συχνά απαιτεί διαφορετικούς χειρισμούς από τις προηγούμενες, τόσο που καθίσταται δύσκολο να υπάρξει ένας κοινός ενδεδειγμένος τρόπος αντιμετώπισης όλων των υποθέσεων διεκδίκησης και επαναπατρισμού. Ο μόνος ίσως κοινός παρονομαστής είναι η πάγια επιδίωξη του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού να επιτυγχάνεται η επίλυση των διαφορών με φορείς του εξωτερικού, ως προς τη διεκδίκηση αρχαιοτήτων, με εξωδικαστικές διαδικασίες. Μια διεκδίκηση μέσω της δικαστικής οδού είναι εξαιρετικά χρονοβόρα και κοστοβόρα, για αυτό

και αποφεύγεται στις περιπτώσεις που είναι ορατή μια εξωδικαστική λύση, χωρίς βέβαια να αποκλείεται, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο.

Σε πολλές περιπτώσεις, το πρώτο βήμα για την έναρξη των διαδικασιών διεκδίκησης ενός αρχαίου αντικειμένου είναι ο εντοπισμός του μεταξύ αντικειμένων προς δημοπράτηση από κάποιον οίκο δημοπρασιών, ή προς πώληση από κάποια γκαλερί του εξωτερικού. Το Τμήμα Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών ελέγχει με συνέπεια όλες τις δημοπρασίες αρχαιοτήτων που προγραμματίζονται από μεγάλους οίκους του εξωτερικού, αναζητώντας αρχαία ελληνικής προέλευσης για τα οποία μπορεί να στοιχειοθετηθεί η παράνομη διακίνησή τους. Το φθινόπωρο του 2014, στον ηλεκτρονικό κατάλογο ενός οίκου δημοπρασιών του Λονδίνου, οι αρχαιολόγοι του Τμήματος Τεκμηρίωσης διαπίστωσαν ότι ανάμεσα στα προς δημοπράτηση έργα βρισκόταν μια μαρμάρινη κεφαλή Ερμή, φωτογραφίες της οποίας βρίσκονταν σε κατασχεθέν αρχείο με φωτογραφίες των αρχαιοτήτων που διακινούσε παράνομως ο διαβόητος Ιταλός έμπορος τέχνης Gianfranco Becchina. Οι φωτογραφίες της αρχαίας κεφαλής στάλθηκαν στον Becchina το 1987, όπως μαρτυρούσε η σφραγίδα ταχυδρομείου στον φάκελο αποστολής τους. Αποδεικνυόταν έτσι πέραν πάσης αμφιβολίας η ελληνική προέλευσή του. Ακολούθησε αλληλογραφία με τον οίκο δημοπρασιών, όπου παρουσιάζονταν όλα τα στοιχεία που συνηγορούσαν στο ότι το αντικείμενο αυτό προερχόταν από την Ελλάδα και αποτελούσε προϊόν παράνομης διακίνησης. Το αντικείμενο αρχικά αποσύρθηκε από τη δημοπρασία, και τελικά παραδόθηκε στην Πρεσβεία της Ελλάδας στο Λονδίνο, από όπου επαναπατρίστηκε το καλοκαίρι του 2015 (Εικ. 2)¹.

Κατά παρόμοιο τρόπο, έχουν επαναπατριστεί μετά από τον εντοπισμό τους σε δημοπρασίες και γκαλερί και άλλα αρχαία αντικείμενα, όπως περισσότερες από είκοσι μεταβυζαντινές εικόνες που είχαν κλαπεί από ναούς της Ηπείρου, της Θεσσαλίας, της Μακεδονίας και της Χίου και εντοπίστηκαν σε γκαλερί του Λονδίνου και του Άμστερνταμ,² ένας βυζαντινός ελκυστήρας που κλάπηκε το 1986 από ναό της μεσσηνιακής Μάνης και βρέθηκε να δημοπρατείται στο Λονδίνο, και το τμήμα μαρμάρινης σαρκοφάγου ρωμαϊκών χρόνων, με σκηνή μάχης, που εντοπίστηκε σε γκαλερί της Νέας Υόρκης και επαναπατρίστηκε, καθώς περιλαμβανόταν στο φωτογραφικό αρχείο Becchina, με τη βοήθεια του εισαγγελέα, κ. Matthew Bogdanos (Εικ. 3)³.

Άλλα αντικείμενα έχουν επιστρέψει στην Ελλάδα κατόπιν εντοπισμού τους μεταξύ των δάνειων έργων, στο πλαίσιο διεθνών περιοδικών εκθέσεων που βρίσκονται πλέον συχνότατα στον

¹ Δελτίο Τύπου του ΥΠΠΟΑ με Θέμα: «Παρουσίαση της επαναπατρισθείσας κεφαλής του Ερμή στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο», 12-10-2015, διαθέσιμο και στο διαδίκτυο: <https://www.culture.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=1259> (προσπ. 18-06-2018).

² Για παράδειγμα, βλ. Δελτίο Τύπου του ΥΠΠΟΑ με Θέμα: «Επαναπατρισμός εικόνων που είχαν κλαπεί από ελληνικές μονές και ναούς», 10-05-2016, διαθέσιμο και στο διαδίκτυο: <https://www.culture.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=1584> (προσπ. 18-06-2018).

³ Δελτίο Τύπου του ΥΠΠΟΑ με Θέμα: «Επαναπατρισμός τμήματος σαρκοφάγου ρωμαϊκών χρόνων», 13-02-2017, διαθέσιμο και στο διαδίκτυο: <https://www.culture.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=1795> (προσπ. 18-06-2018).

προγραμματισμό των δράσεων μεγάλων μουσείων του εξωτερικού. Ως χώρα με εξέχουσα πολιτιστική κληρονομιά, η Ελλάδα καλείται συχνά να συμμετάσχει σε εκθέσεις στο εξωτερικό με δάνεια έργα από τα μουσεία της. Εν όψει κάθε τέτοιας ελληνικής συμμετοχής, η Διεύθυνση Μουσείων αποστέλλει εγκαίρως στο Τμήμα Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών τον κατάλογο με τους φορείς που διοργανώνουν την έκθεση ή πρόκειται να συμμετάσχουν σε αυτή, καθώς και ψηφιακές φωτογραφίες των προς έκθεση δανείων έργων. Οι αρχαιολόγοι του Τμήματος προβαίνουν σε ενδελεχή έλεγχο όλων των παρεχόμενων στοιχείων, συμβουλευόμενοι τα αρχεία κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών, διεκδικούμενων αρχαιοτήτων και φορέων με τους οποίους υπάρχουν εκκρεμείς υποθέσεις διεκδίκησης. Το «πράσινο φως» για τη συμμετοχή δίνεται εφόσον ολοκληρωθεί ο έλεγχος και δεν έχει προκύψει κάποιο ζήτημα. Στην περίπτωση που μεταξύ των αντικειμένων που συμμετέχουν στην έκθεση υπάρχουν και κάποια «προβληματικής» προέλευσης, το Τμήμα Τεκμηρίωσης εισηγείται τη μη συμμετοχή των φορέων του Υπουργείου Πολιτισμού, εκθέτοντας παράλληλα τους λόγους που οδηγούν στην άρνηση συμμετοχής.

Καθώς οι ελληνικές αρχαιότητες αποτελούν πολυπόθητα εκθέματα μοναδικής σπουδαιότητας για κάθε επιτυχημένη διεθνή έκθεση αρχαιοτήτων, η άρνηση της Ελλάδας να συμμετάσχει με αντικείμενα σε μία έκθεση είναι τουλάχιστον δυσάρεστη για τους διοργανωτές της. Στοχεύοντας στον επαναπατρισμό «ξενιτεμένων» ελληνικών αρχαιοτήτων στη χώρα μας, το Υπουργείο Πολιτισμού χρησιμοποιεί ως μοχλό πίεσης το δικαίωμά του να αρνηθεί τη συμμετοχή των Υπηρεσιών του σε εκθέσεις με ύποπτους φορείς ή αντικείμενα. Το πρόσφατο παρελθόν έχει να επιδείξει μια σημαντική επιτυχία ως αποτέλεσμα αυτής ακριβώς της πολιτικής: τον επαναπατρισμό δύο σπανιότατων έργων του Πρωτοκυκλαδικού Πολιτισμού: ενός μαρμάρινου ειδωλίου μεγάλου μεγέθους, του τύπου με τα διπλωμένα χέρια, και ενός λίθινου τηγανόσχημου σκεύους από πράσινο γλωρίτη, με εγχάρακτη διακόσμηση σπειρών. Τα αντικείμενα αυτά, που βρίσκονταν στην κατοχή του Κρατικού Μουσείου της Βάδης, στην Καρλσρούη της Γερμανίας, τεκμηριώθηκαν επαρκώς από τις αρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού ως προϊόντα αρχαιοκαπηλικής δράσης, προερχόμενα από λαθρανασκαφές κυκλαδικών νεκροταφείων. Όταν το 2010, το εν λόγω Μουσείο κάλεσε την Ελλάδα να συμμετάσχει σε έκθεση για τον Κυκλαδικό Πολιτισμό, το Υπουργείο Πολιτισμού αρνήθηκε τη συμμετοχή των φορέων του, καταθέτοντας παράλληλα επισήμως αίτημα για τον επαναπατρισμό των δύο αριστουργημάτων. Μετά από έντονες διαπραγματεύσεις τα αντικείμενα επέστρεψαν το καλοκαίρι του 2014 και βρίσκονται πλέον στη μόνιμη έκθεση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (Εικ. 4).

Οι περιοδικές εκθέσεις αρχαιοτήτων που παρουσιάζονται στα Μουσεία ανά τον κόσμο βοηθούν χάρις σε μία ακόμα παράμετρο, που είναι πολύ σημαντική ως προς το ζήτημα της επιστροφής παρανόμως διακινηθεισών αρχαιοτήτων: Στις εκθέσεις αυτές παρουσιάζονται κατά καιρούς αρχαιότητες «αθέατες», μη προσβάσιμες, δηλαδή, τόσο στο ευρύ κοινό όσο και στους ειδικούς ερευνητές, όπως αντικείμενα που δεν βρίσκονται σε κάποια μόνιμη μουσειακή έκθεση ή αντικείμενα που ανήκουν σε ιδιωτικές συλλογές. Έτσι, σε έκθεση στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης με αρχαιότητες από την ιδιωτική συλλογή γνωστού ζεύγους Αμερικανών

συλλεκτών το 1990, αποκαλύφθηκαν μια κλαπείσα μαρμάρινη γυναικεία κεφαλή, τμήμα επιτύμβιας στήλης κλασικών χρόνων, που ανήκε άλλοτε στην παλιά Αρχαιολογική Συλλογή Λιοπεσίου (Εικ. 5) και ένα τμήμα αττικής επιτύμβιας στήλης του 4^{ου} αιώνα π.Χ., που συνανήκε με το κάτω τμήμα της επιτύμβιας στήλης που είχε εντοπιστεί κατά τη δεκαετία του 1960, σε ανασκαφές στο Πόρτο Ράφτη (Εικ. 6). Η κεφαλή επαναπατρίστηκε τελικά το 1997 και το τμήμα της επιτύμβιας το 2008¹.

Σημαντικός είναι και ο αριθμός αρχαίων αντικειμένων που επιστρέφουν στην Ελλάδα κάθε χρόνο μετά από οικειοθελή παραχώρησή τους εκ μέρους των κατόχων τους στις κατά τόπους Πρεσβείες της Ελλάδας, μέσω συμβολικών κινήσεων, τις οποίες το Υπουργείο Πολιτισμού αναγνωρίζει εμπράκτως, αποστέλλοντας ευχαριστήρια επιστολή στον κάθε ιδιώτη ή φορέα που παραδίδει κάποια ελληνική αρχαιότητα. Οι παραδίδοντες έχουν συνήθως να αφηγηθούν μια παραπλήσια ιστορία που περιλαμβάνει τα εξής: καλοκαίρι, ταξίδι στην Ελλάδα, νεανικό ενθουσιασμό και θαυμασμό για την αρχαία Ελλάδα, που τελικά τους ώθησαν πριν από δεκαετίες να πάρουν μαζί τους ένα «ενθύμιο» από κάποιον αρχαιολογικό χώρο! Τα αντικείμενα που παραδίδονται πιο συχνά είναι θραύσματα αγγείων ή γλυπτών, όπως το θραύσμα μαρμάρινης επιγραφής από τη Χαιρώνεια, που επαναπατρίστηκε από τη Γερμανία τον Νοέμβριο του 2017.

Μεταξύ των περιπτώσεων οικειοθελούς παράδοσης αρχαιοτήτων ξεχωρίζει για τον συμβολισμό της η υπόθεση παράδοσης 73 αρχαίων αντικειμένων το 2013 στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κω, μεταξύ των οποίων αγγεία, ειδώλια και νομίσματα ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου (Εικ. 7). Ο Γερμανός ιδιώτης που τα παρέδωσε ενημέρωσε ότι τα αρχαία είχαν μεταφερθεί στη Γερμανία από τον πατέρα του, πολεμικό ανταποκριτή στο γερμανικό ναυτικό κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Τα είχε περισυλλέξει από την Κω, όταν οι Γερμανοί στρατιώτες που είχαν καταλάβει το μουσείο του νησιού τα πέταξαν στο δρόμο.

Δεν προβαίνουν όμως μόνο ιδιώτες σε οικειοθελείς παραδόσεις, αλλά και φορείς όπως πανεπιστήμια και μουσεία. Στα μέσα Νοεμβρίου του 2017, επαναπατρίστηκαν είκοσι έξι αρχαία αντικείμενα, τα οποία είχε αφαιρέσει παρανόμως το 1941 ο Γερμανός στρατηγός Julius Ringel από το Στρωματογραφικό Μουσείο και τη Βίλα Αριάδνη, στην Κνωσό και είχαν παραχωρηθεί από τον ίδιο στο Πανεπιστήμιο του Graz πριν από το 1945. Η ταύτιση των αρχαιοτήτων κατέστη δυνατή χάρη σε πρόσφατες εργασίες του Πανεπιστημίου του Graz για την καταγραφή και τεκμηρίωση αρχαιοτήτων που συνδέονταν με δραστηριότητες των Ναζί κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μετά την ταύτιση των αντικειμένων, το Πανεπιστήμιο του Graz εξέφρασε εγγράφως προς το Υπουργείο Πολιτισμού την πρόθεσή του να επιστρέψει τις κλαπείσες αρχαιότητες στην Ελλάδα. Τα αρχαία αντικείμενα, μικρά αγγεία στην πλειονότητά τους, παραδόθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου².

¹ *Επαναπατρισθέντα Αριστουργήματα – NOSTOI*, Νέο Μουσείο Ακρόπολης, 24/9-31/12/2008, Αθήνα, 2008, 200-201, και γενικά από 195 κ.ε. για επαναπατρισμούς αρχαιοτήτων στην Ελλάδα.

² Δελτίο Τύπου του ΥΠΠΟΑ με Θέμα: «Επαναπατρισμός είκοσι έξι (26) αρχαίων αντικειμένων από την Αυστρία», 19-11-2017, διαθέσιμο και στο διαδίκτυο: <https://www.culture.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=2076>

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη, και σίγουρα όχι εξαντλητική, ανασκόπηση υποθέσεων ανάκτησης αρχαιοτήτων των τελευταίων ετών, οφείλουμε μια αναφορά και στην υπόθεση εξάρθρωσης της διεθνούς εγκληματικής οργάνωσης αρχαιοκαπήλων με έδρα την Ελλάδα και πλοκάμια σε πέντε ευρωπαϊκές χώρες, που γνωστοποιήθηκε από την Ελληνική Αστυνομία τον Οκτώβριο του 2016. Μετά από πολύμηνη επιχείρηση, η Υποδιεύθυνση Ασφαλείας Πατρών προχώρησε στη σύλληψη σαράντα επτά ατόμων σε δέκα νομούς της Ελλάδας με την κατηγορία της συμμετοχής τους σε εγκληματική οργάνωση. Στην τεκμηρίωση των εγκλημάτων σύμφωνα με το νόμο περί αρχαιοτήτων συνέβαλαν οι αρμόδιες περιφερειακές Υπηρεσίες του ΥΠΠΟΑ και το Τμήμα Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών και έχει σχηματιστεί δικογραφία στην Εισαγγελία Πρωτοδικών Πατρών. Η εν λόγω εγκληματική οργάνωση είχε δομημένη ιεραρχία, τα μέλη της είχαν διακριτούς ρόλους, από τη λαθρανασκαφή και τον εντοπισμό των αρχαιοτήτων μέχρι και την πώλησή τους σε διεθνείς οίκους δημοπρασιών. Στο πλαίσιο της επιχείρησης κατασχέθηκαν στην Ελλάδα 2.150 αρχαιότητες, εκ των οποίων 2.024 αρχαία νομίσματα και 126 αντικείμενα, όπως κοσμήματα, ειδώλια, μεταβυζαντινές εικόνες κ.ά. Επίσης, κατασχέθηκαν στο Μόναχο 1.259 αρχαία αντικείμενα που είχαν ήδη καταφέρει οι αρχαιοκάπηλοι να εξαγάγουν από την Ελλάδα, από τα οποία 1.174 αρχαία νομίσματα, 84 αντικείμενα μυκηναϊκής περιόδου και ένα βυζαντινό λυχνάρι¹. Τα φωτογραφικά αρχεία με αρχαιότητες, που κατασχέθηκαν στα χέρια των μελών της σπείρας, και οι συγκεκριμένες πληροφορίες για πλήθος παρανόμως διακινηθέντων νομισμάτων που προκύπτουν από τη δικογραφία, είναι βέβαιο ότι θα οδηγήσουν στην ανάκτηση πολλών ακόμα αρχαιοτήτων.

Καθώς οφείλουμε να ενστερνιστούμε τη γνωστή ρήση του Ιπποκράτη «Κάλλιον τοῦ θεραπεύειν τὸ προλαμβάνειν», το Υπουργείο Πολιτισμού, δια των Υπηρεσιών του, συμμετέχει σε πλήθος δράσεων για την πρόληψή της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών. Ως αιχμή του δόρατος αναφέρουμε την ενεργή συμμετοχή και συμβολή του Υπουργείου Πολιτισμού στις σχετικές με την αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών δράσεις διεθνών οργανισμών όπως η UNESCO, η Interpol και το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), καθώς και σε αντίστοιχες δράσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Σημαντική υπήρξε η συμβολή του ΥΠΠΟΑ στην αναθεώρηση της Ευρωπαϊκής Οδηγίας 2014/60 «σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους»² και στην Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα αδικήματα που αφορούν σε πολιτιστικά αγαθά. Πέραν αυτών, το Υπουργείο Πολιτισμού έχει συμμετοχή σε

(προσπ. 18-06-2018).

¹ Δελτίο Τύπου του ΥΠΠΟΑ με Θέμα: «Επαναπατρισμός αρχαιοτήτων που διακινήθηκαν παράνομα», 31-03-2017, διαθέσιμο και στο διαδίκτυο: <https://www.culture.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=1850> (προσπ. 18-06-2018).

² Ν. 4355 «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις της Οδηγίας 2014/60/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15ης Μαΐου 2014 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 178/Α'/18-12-2015.

διεθνή συνέδρια και σεμινάρια με θέμα την αρχαιοκαπηλία, με πιο πρόσφατο παράδειγμα τη συμμετοχή του Τμήματος Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών στο πενήνήμερο σεμινάριο που διοργάνωσε στις αρχές του περασμένου Νοεμβρίου στη Βιτσέντζα της Ιταλίας ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη, υπό την αιγίδα του σώματος των Carabinieri και με συμμετοχή της Interpol, του United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) και εμπειρογνομόνων από πολλές χώρες του κόσμου. Σε κάθε περίπτωση, η Ελλάδα, ως χώρα προέλευσης έργων μεγάλης σπουδαιότητας στον παγκόσμιο πολιτιστικό χάρτη, συνεργάζεται με τους διεθνείς οργανισμούς και συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής για την παρεμπόδιση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών.

Επιπροσθέτως, η Ελλάδα έχει υπογράψει διμερείς διακρατικές συμφωνίες συνεργασίας για τη προστασία των πολιτιστικών αγαθών με χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Κίνα, η Ελβετία, η Τουρκία, το Περού και προσφάτως η Ιταλία, ενώ και στα μορφωτικά προγράμματα που υπογράφονται με άλλες χώρες περιλαμβάνεται πάντα ένα άρθρο που προβλέπει τη συνεργασία μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών με σκοπό την παρεμπόδιση της παράνομης διακίνησης αρχαιοτήτων.

Δράσεις για την πρόληψη του φαινομένου της αρχαιοκαπηλίας πραγματοποιούνται βέβαια και εντός των συνόρων. Σε κάθε Περιφερειακή Υπηρεσία του ΥΠΠΟΑ έχει οριστεί ένας υπεύθυνος για θέματα αρχαιοκαπηλίας, ο οποίος αναλαμβάνει να επικοινωνεί με το Τμήμα Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών για κάθε σχετική υπόθεση. Το μεγάλο έργο της ψηφιοποίησης των κινητών μνημείων, που συντονίζει η Διεύθυνση Διαχείρισης Εθνικού Αρχείου Μνημείων, το οποίο συμβάλει σημαντικά στην προστασία τους, βρίσκεται επίσης σε εξέλιξη. Επιπρόσθετα, πραγματοποιούνται σεμινάρια επιμόρφωσης και κατάρτισης του προσωπικού φύλαξης σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, αλλά και σε στελέχη των δικωτικών αρχών και των τελωνείων, δηλαδή των δημόσιων φορέων που συνεργάζονται με το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού σε θέματα προστασίας πολιτιστικών αγαθών.

Τέλος, το Υπουργείο Πολιτισμού, κατανοώντας πλήρως τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η ευαισθητοποίηση του κοινού στην προστασία του πολιτιστικού αποθέματος, διοργανώνει εκθέσεις, όπως η έκθεση «Αρχαιοκαπηλία τέλος»¹, συνέδρια, όπως το Διεθνές Συνέδριο Εμπειρογνομόνων για την Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών που πραγματοποιήθηκε το 2013 στην Αθήνα και την Ολυμπία, και εκδόσεις,² ενώ σε φάση ανασχεδιασμού είναι το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Αναζητώντας τη χαμένη πληροφορία» του Τμήματος Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών, σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Μουσείων, σχεδιασμένο να ταξιδεύει ανά

¹ *Αρχαιοκαπηλία Τέλος – Trafficking of Antiquities: Stop it!*, ΥΠΠΟΤ / Εκδόσεις Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης αρ. 16, 2012.

² *Η Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών από την Παράνομη Διακίνηση και η Διεκδίκησή τους*, Πρακτικά διημερίδας, Νέο Μουσείο Ακρόπολης, 24-25 Σεπτεμβρίου 2008, Αθήνα, ΥΠΠΟ, 2008; *Προστατεύοντας την Ιστορία – Protecting History*, διγλωσση έκδοση, Διεύθυνση Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών, 2013, *3rd International Conference of Experts on the Return of Cultural Property*, Proceedings, Athens – Ancient Olympia, October 23-26, 2013, Athens, Archaeological Receipt Fund, 2014.

την Ελλάδα μέσω των Περιφερειακών Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού. Σίγουρα η μάχη για την πάταξη της αρχαιοκαπηλίας είναι μεγάλη, συνεχής και με πολλά και ισχυρά μέτωπα. Η ευαισθητοποίηση όμως των νέων από νωρίς απέναντι στην καταστροφή και την αφαίμαξη του πολιτιστικού μας πλούτου μέσω της αρχαιοκαπηλίας ίσως είναι η λύση στον περιορισμό του φαινομένου αυτού για το κέρδος της κοινωνίας και της επιστήμης.

Εικ. 1.

Α. Οι δύο Κούροι Αρχαϊκής εποχής που κατασχέθηκαν στην Κορινθία το 2010.

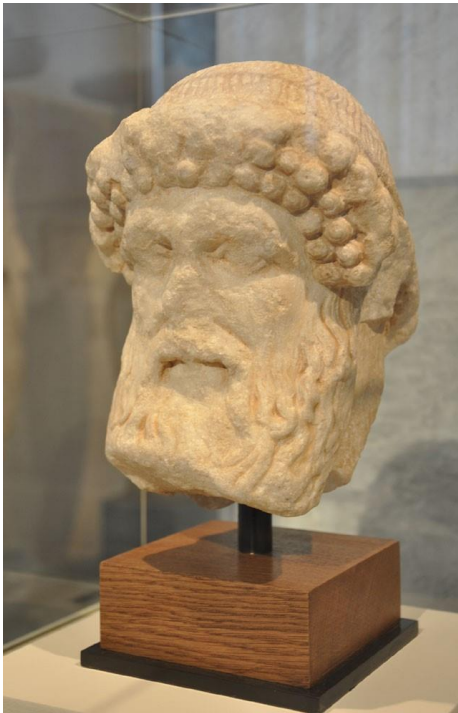
Β. Χάλκινο αγαλμάτιο «Αλέξανδρου», που κατασχέθηκε στη Θεσσαλονίκη το 2010.

Γ. Δύο χρυσές μάσκες, που κατασχέθηκαν μεταξύ πολλών άλλων αρχαιοτήτων το 2011 στη Θεσσαλονίκη.

Δ. Μαρμάρινο αγαλμάτιο σατύρου, που κατασχέθηκε στην Αττική το 2014.

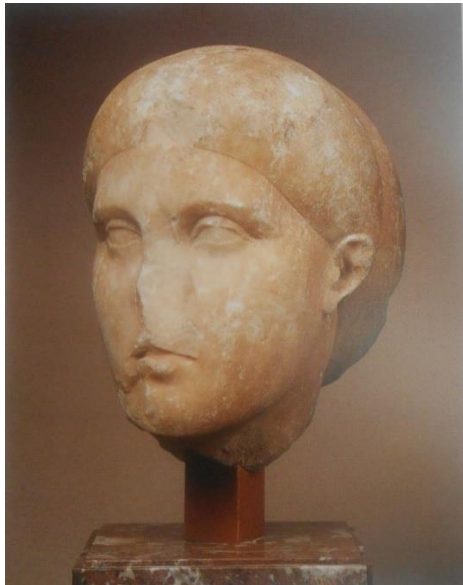
Εικ. 2. Κεφαλή Ερμή από ερμαϊκή στήλη Ρωμαϊκής περιόδου. Εξήχθη παρανόμως από την Ελλάδα και έφτασε στην ευρωπαϊκή αγορά τέχνης μέσω ενός διαβόητου ιταλού εμπόρου. Εντοπίστηκε σε δημοπρασία και επαναπατρίστηκε, το καλοκαίρι του 2015.

Εικ. 3. Τμήμα μαρμάρινης σαρκοφάγου Ρωμαϊκών χρόνων, με ανάγλυφη παράσταση. Επαναπατρίστηκε από τις ΗΠΑ το 2017.

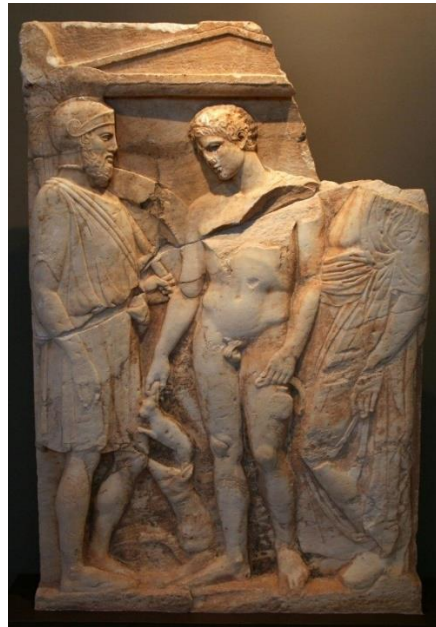

Εικ. 4. Το μαρμάρινο Κυκλαδικό αγαλμάτιο και το τηγανόσχημο σκεύος που επαναπατρίστηκαν από τη Γερμανία τον Ιούνιο 2014. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Εικ. 5. Η μαρμάρινη γυναικεία κεφαλή που επαναπατρίστηκε από τις Η.Π.Α. το 1997.

Εικ. 6. Η επιτύμβια στήλη του Κλεόβουλου, το άνω τμήμα της οποίας επαναπατρίστηκε από τις Η.Π.Α. το 2008. Αρχαιολογικό Μουσείο Βραυρώνας.

Εικ.7. Αποσπασματικά σωζόμενο ειδώλιο γυναίκας, εκ των 73 αρχαίων αντικειμένων που επέστρεψαν από την Γερμανία στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κώ.

Τα αρμόδια όργανα για την αντιμετώπιση της αρχαιοκαπηλίας στον ελλαδικό χώρο

Δημήτριος Παπαοικονόμου

Ο συγγραφέας αναφέρεται στις περιπτώσεις αρχαιοκαπηλίας που ανάγονται στην υπηρεσιακή του μονάδα και αφορούν τη Βόρεια Ελλάδα. Αρχικά, διασαφηνίζει τις αρμοδιότητες του Τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αρχαιοτήτων και τις συνεργασίες με άλλους φορείς σε ελλαδικό και διεθνές επίπεδο. Την αναφορά αυτήν, συμπληρώνει παραθέτοντας το νομοθετικό πλαίσιο για την παράνομη κατοχή και εμπορία αρχαιοτήτων. Συνάμα, παρουσιάζει στοιχεία των εγκληματικών οργανώσεων παράνομης διακίνησης αντικειμένων, όπως η δομή και ο τρόπος λειτουργίας τους αλλά και η εθνικότητα των ατόμων που τις αποτελούν. Επιπρόσθετα, παραθέτει τα ερωτήματα που προκύπτουν από την παραπάνω εισήγηση, συνδέοντάς τα με ένα ευρύ φάσμα, όπως την ύπαρξη ειδικής αστυνομικής υπηρεσίας υπεύθυνης για τα πολιτιστικά αγαθά, την ειδική εκπαίδευση του προσωπικού και του τρόπου εντοπισμού των ληλατημένων πολιτιστικών αγαθών. Συμπερασματικά, κλίνει την ομιλία του με αναφορά σε πραγματικά παραδείγματα δράσης κυκλωμάτων αρχαιοκαπηλίας.

Η υπηρεσία που υπηρετώ επιλαμβάνεται των περιπτώσεων αρχαιοκαπηλίας στον Νομό Θεσσαλονίκης και σε όλη τη Βόρεια Ελλάδα εκτός των τοπικών υπηρεσιών της ΕΛ.ΑΣ. και επεμβαίνει άμεσα όταν έχει πληροφορίες σχετικές με το αντικείμενο. Είμαι ο μοναδικός αξιωματικός στην υπηρεσία, με δύναμη 12 αστυνομικών υπαλλήλων που είναι πλήρως καταρτισμένοι για τη συλλογή πληροφοριών, την επιτήρηση, την παρακολούθηση, τον αιφνιδιασμό, την επέμβαση, την σύλληψη, το σχηματισμό δικογραφίας και τη μεταγωγή στον αντίστοιχο εισαγγελέα Ποινικής Δίωξης του νομού που επιλαμβανόμαστε.

Επίσης, συνεργαζόμαστε άριστα, όπως είναι φυσικό, με τις Εφορείες Αρχαιοτήτων και τους αρχαιολόγους, οι οποίοι σε κάθε περίπτωση καλούνται να γνωματεύσουν, αν τα αντικείμενα που κατάσχουμε εμπίπτουν στις προστατευτικές διατάξεις του νόμου, τη χρονολόγησή τους και την πιθανή εμπορική τους αξία. Σε κάθε περίπτωση, μετά την αρχική γνωμάτευση συστήνεται και επιτροπή αρχαιολόγων για τον ακριβή χαρακτηρισμό και την εμπορική αξία των κατασχεμένων αντικειμένων, το αποτέλεσμα της οποίας υποβάλλεται για συσχέτιση με τη δικογραφία. Ακόμη, πρέπει να γνωρίζετε ότι για όλες τις περιπτώσεις που επιλαμβανόμαστε πάντα είναι ενήμερος ο αντίστοιχος εισαγγελέας Ποινικής Δίωξης, για τις ενέργειές μας και για τη συνδρομή που πάντα χρειαζόμαστε από πταισματοδίκες-ειρηνοδίκες για κατ' οίκον έρευνες των συλληφθέντων. Αυτός που γνωρίζει, επίσης για τις ενέργειες μας είναι φυσικά ο Διευθυντής Ασφαλείας Θεσσαλονίκης-προκειμένου να διασφαλίζεται η εχεμύθεια που απαιτείται δεν γνωρίζει κανείς άλλος τη διαδικασία.

Το Τμήμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αρχαιοτήτων επίσης, συνοδεύει σε κάθε μεταφορά αρχαιοτήτων, από και προς τους αρχαιολογικούς χώρους - τα μουσεία, τα αεροδρόμια, τις εκκλησίες, τα μοναστήρια, τις εκθέσεις, στα όρια του νομού και όχι μόνο από άποψη ασφαλείας

-με επανδρωμένο όχημα τα αντικείμενα. Για το λόγο αυτό, ενημερωνόμαστε σε κάθε μετακίνηση από τις αντίστοιχες υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, λίγες ημέρες πριν τη μεταφορά για το τι θα μεταφέρουν, ποιοι θα επιβαίνουν, με ποιο όχημα και τον προορισμό, προκειμένου να γνωρίζουν τα κέντρα άμεσης δράσης των νομών όπου απαιτείται. Υφίσταται συνεχής και αμφίδρομη ενημέρωση από το Υπουργείο Πολιτισμού, τη Γενική Διεύθυνση Πολιτιστικής Κληρονομιάς, τη Διεύθυνση Τεκμηρίωσης και τις Εφορείες Αρχαιοτήτων των νομών της χώρας είτε απευθείας είτε μέσω του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη ή του αρχηγείου ΕΛ.ΑΣ./Δ.Δ.Α. και άλλων υπηρεσιών της ΕΛ.ΑΣ., όπως των Europol, Interpol, Ηλεκτρονικό Έγκλημα, Οργανωμένο Έγκλημα, Διεύθυνση Διεθνούς Αστυνομικής Συνεργασίας κ.ά. υπηρεσίες.

Η νομοθεσία

Η νομοθεσία που προστατεύει τις αρχαιότητες και την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας μας, είναι ο Ν. 3028/2002, όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με το Ν. 3658/2008. Συνήθως συνυπάρχουν και άλλα αδικήματα που προβλέπονται στον Ποινικό Κώδικα και στους Ειδικούς Ποινικούς νόμους, όπως της οπλοφορίας – οπλοκατοχής, της εγκληματικής οργάνωσης, της αποδοχής και διάθεσης προϊόντων εγκλήματος, κλπ. Ακόμη, το αδίκημα της αρχαιοκαπηλίας εντάχθηκε στις διατάξεις περί οργανωμένου εγκλήματος και ως εκ τούτου κατά την προανακριτική διερεύνηση σχετικών υποθέσεων δύναται να τύχουν εφαρμογής οι ειδικές ανακριτικές πράξεις του άρθρου 253Α Κ.Π.Δ.

Με τις διατάξεις του Ν. 3691/2008 «Πρόληψη και καταστολή της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας και άλλες διατάξεις», διευρύνθηκε η έννοια των αδικημάτων του εν λόγω νόμου (βασικά εγκλήματα), από τα οποία προκύπτουν έσοδα που υπόκεινται στη νομοθεσία για το ξέπλυμα χρήματος και συμπεριλήφθηκαν πλέον στα αδικήματα αυτά τα προβλεπόμενα στα άρθρα: 53(Κλοπή μνημείων), 54(Υπεξαίρεση μνημείων), 55 (Αποδοχή και διάθεση μνημείων που αποτελούν προϊόντα εγκλήματος), 61(Παράνομη ανασκαφή ή άλλη αρχαιολογική έρευνα) και 63(Παράνομη εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών) του Ν. 3028/2002. Τέλος, έχουν τεθεί σε ισχύ υπουργικές αποφάσεις που αφορούν θρησκευτικές εικόνες και λειτουργικά θρησκευτικά και εκκλησιαστικά αντικείμενα: α. Υπ' αριθ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β2/Φ99/32741/470 της 16.7/7.8.1991 (ΦΕΚ 633,τ.Β') απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, με την οποία *τα εκκλησιαστικά έργα τέχνης (κειμήλια κάθε είδους, ιερά σκεύη και άμφια), που φιλοτεχνήθηκαν από έτους 1830 μέχρι και το τέλος του 19ου αιώνα, χαρακτηρίζονται ως έργα τέχνης που χρήζουν ειδικής κρατικής προστασίας και β. Υπ' αριθ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β2/Φ99/32742/469 της 16.7/7.8.1991 (ΦΕΚ 639, τ.Β') Απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, με την οποία όλα τα εκκλησιαστικά και εν γένει θρησκευτικά έργα ξυλογλυπτικής, μεταλλοτεχνίας, εν γένει γλυπτικής και κεντητικής, τα ιερά άμφια, τα ιερά σκεύη από οποιοδήποτε υλικό, οι λιθογραφίες, χαλκογραφίες και ξυλογραφίες, τα χειρόγραφα, τα έντυπα βιβλία που έχουν κατασκευασθεί από το χρόνο της Αλώσεως (1453) μέχρι τη σύσταση του νεότερου Ελληνικού Κράτους (1830), χαρακτηρίζονται ως καλλιτεχνικά και ιστορικά διατηρητέα μνημεία.*

Παράνομο εμπόριο πολιτιστικών προϊόντων

Η ιστορική αξία των αρχαίων ελληνικών θησαυρών προκαλεί το ενδιαφέρον συλλεκτών σε όλο τον κόσμο, οι οποίοι διαθέτουν μεγάλα χρηματικά ποσά για την απόκτησή τους. Εγκληματικές οργανώσεις, οι οποίες έχουν αναπτύξει διεθνή δίκτυα διακίνησης αρχαιολογικών αντικειμένων εκμεταλλεύονται τη ζήτηση που υπάρχει και στρέφουν το ενδιαφέρον τους προς τη χώρα μας, όπου βρίσκονται τέτοιοι θησαυροί.

Η συγκεκριμένη εγκληματική δραστηριότητα εκδηλώνεται κυρίως με το παράνομο εμπόριο αρχαίων αντικειμένων (πήλινα ειδώλια, αγγεία, αγαλματίδια, νομίσματα κλπ.), ελληνιστικών, κλασικών και ρωμαϊκών χρόνων. Παρατηρήθηκε και παράνομη εμπορία θρησκευτικών εικόνων, ιστορικής αξίας (βυζαντινής και μεταβυζαντινής εποχής), προερχομένων είτε από κλοπές παλαιών ναών της χώρας, είτε από άγνωστους αρχαιοκάπηλους που δρουν σε χώρες της Βαλκανικής. Η δράση των εγχώριων εγκληματικών οργανώσεων φαίνεται να είναι περιορισμένη, καθώς η δραστηριότητα τους αρχίζει συνήθως με την τυχαία ή και σκοπούμενη ανεύρεση (με λαθρανασκαφή) των αρχαίων αντικειμένων και διαρκεί μέχρι αυτά να πωληθούν παράνομα. Οι συλλήψεις μεμονωμένων ατόμων, που στα χέρια τους κατάσχονται αρχαιολογικοί θησαυροί, πολύ σπάνια οδηγούν και σε εγκληματικά δίκτυα αγοράς και προώθησης των αρχαίων αντικειμένων στο εξωτερικό.

Εγκληματικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στο παράνομο εμπόριο πολιτισμικών προϊόντων

Οι εγκληματικές οργανώσεις στη συντριπτική τους πλειοψηφία περιλαμβάνουν Έλληνες υπηκόους, οι οποίοι είναι συνήθως κάτοικοι των περιοχών όπου ανακαλύπτονται τα αρχαιολογικά αντικείμενα. Αποτελούνται από 3-5 άτομα με επίπεδη δομή και η ένωση τους διαρκεί συνήθως μέχρι να πωληθούν τα αντικείμενα που κατέχουν. Παρατηρούνται, επίσης, περιπτώσεις κατά τις οποίες προβαίνουν σε διενέργεια παράνομων ανασκαφών χρησιμοποιώντας ειδικό τεχνικό εξοπλισμό (ανιχνευτές μετάλλων), σε περιοχές στις οποίες υπάρχουν οριοθετημένες ζώνες με αρχαιολογικές ανασκαφικές έρευνες σε εξέλιξη.

Ερωτήματα που ανακύπτουν

Όλα τα παραπάνω θέματα εγείρουν πολλές ερωτήσεις. Προσπαθώ εδώ να απαντήσω στις πιο συχνές που ανακύπτουν.

«Υπάρχει ειδική αστυνομική υπηρεσία υπεύθυνη για τα πολιτιστικά αγαθά;»

Η Διεύθυνση Δημόσιας Ασφάλειας/Α.Ε.Α. ως κεντρική υπηρεσία παρακολουθεί την ανά τη χώρα εξέλιξη της συγκεκριμένης μορφής εγκληματικότητας, αναπτύσσει τις απαραίτητες συνεργασίες με συναρμόδιους φορείς και υπηρεσίες, καθώς και διεθνείς συνεργασίες, δίνοντας τις κατάλληλες κατευθύνσεις και οδηγίες στις περιφερειακές υπηρεσίες. Σε επιχειρησιακό επίπεδο επιλαμβάνονται οι Υποδιευθύνσεις Ασφαλείας, τα Τμήματα Ασφαλείας και όπου αυτά δεν

υφίστανται, τα Αστυνομικά Τμήματα γενικής αρμοδιότητας.

Το Αρχηγείο της Ελληνικής Αστυνομίας προχώρησε στη σύσταση εξειδικευμένων υπηρεσιών για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της εν λόγω εγκληματικής δραστηριότητας.

Ειδικότερα, στις έδρες των Διευθύνσεων Ασφάλειας Αττικής και Θεσσαλονίκης έχουν συσταθεί Τμήματα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αρχαιοτήτων, τα οποία είναι αρμόδια για το χειρισμό υποθέσεων παράνομης διακίνησης, εμπορίας και κλοπής έργων τέχνης και αρχαιοτήτων, καθώς και υποθέσεων που αφορούν στην εφαρμογή της νομοθεσίας για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς. Λειτουργούν ως αυτόνομα τμήματα από το έτος 1984.

«Το προσωπικό λαμβάνει ειδική εκπαίδευση για τον προσδιορισμό αυτών των αντικειμένων;»

Επισημαίνεται ότι σε κάθε περίπτωση αρχαιοκαπηλίας καλείται ειδικός εμπειρογνώμονας - αρχαιολόγος του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, προκειμένου να εκτιμήσει τα ανευρεθέντα και να αποφανθεί, εάν αυτά εμπίπτουν στις προστατευτικές διατάξεις της σχετικής νομοθεσίας, καθόσον οι υπάλληλοι του εν λόγω Υπουργείου είναι οι καθ' ύλην αρμόδιοι για σχετικά ζητήματα. Ως εκ τούτου, το προσωπικό της Ελληνικής Αστυνομίας δεν λαμβάνει ειδική εκπαίδευση για το προσδιορισμό των αντικειμένων αυτών.

Επιπροσθέτως, με μέριμνα της Ελληνικής Αστυνομίας, το προσωπικό των εν λόγω Υπηρεσιών συμμετέχει σε διάφορες εκπαιδεύσεις, ημερίδες, συνέδρια κλπ., από τα οποία αποκομίζουν σημαντικά οφέλη όσον αφορά την ανταλλαγή εμπειριών, τεχνογνωσίας και λοιπών επιχειρησιακών ζητημάτων, επί υποθέσεων παράνομης διακίνησης αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς. Παράλληλα, λαμβάνοντας υπόψη ότι η Ελληνική Αστυνομία συμμετέχει στο Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης EMPACT Organized Property Crime (Οργανωμένα Εγκλήματα κατά Ιδιοκτησίας) της Europol, στις δραστηριότητες του οποίου έχουν ενταχθεί και ζητήματα προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς, το προαναφερθέν Τμήμα συμμετέχει ενεργά σε ότι αφορά το ζήτημα. Υπό το συντονισμό δε της Διεύθυνσης Δημόσιας Ασφάλειας/Α.Ε.Α., η Ελληνική Αστυνομία, σε συνεργασία και με τις λοιπές αρμόδιες Αρχές (Λιμενικό Σώμα/Ελληνική Ακτοφυλακή, Τελωνειακές Αρχές, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού) συμμετείχαν το Νοέμβριο του 2016 στην ευρωπαϊκή επιχείρηση PANDORA, που διεξήχθη με πρωτοβουλία του EMPACT Organized Property Crime. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι ο Αξιωματικός του αρμοδίου Τμήματος της Διεύθυνσης Ασφάλειας Αττικής συμμετέχει στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο EU-CULTNET, το οποίο συνεντύχεται επί Κυπριακής Προεδρίας της ΕΕ, με αντικείμενο την προστασία των αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ επίκειται και η συμμετοχή του και σε όμοιου περιεχομένου επιχείρηση, υπό την κωδική ονομασία PANDORA II, που πρόκειται να πραγματοποιηθεί το τρέχον έτος.

«Πως εντοπίζονται τα λεηλατημένα πολιτιστικά αγαθά; Οι τελωνειακοί υπάλληλοι έχουν πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων με κλεμμένα πολιτιστικά αγαθά;»

Τα εξειδικευμένα Τμήματα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αρχαιοτήτων των Διευθύνσεων Ασφάλειας Αττικής και Θεσσαλονίκης έχουν πρόσβαση στη βάση δεδομένων της INTERPOL - «Works of Art», στην οποία καταχωρούνται σε παγκόσμιο επίπεδο από όλα τα κράτη κλαπέντα αντικείμενα πολιτιστικής κληρονομιάς. Στην ίδια βάση, έχουν πρόσβαση και οι τελωνειακοί υπάλληλοι. Η βάση των δεδομένων της INTERPOL «Works of Art» συμβάλλει σημαντικά στον εντοπισμό και την κατάσχεση των κλαπέντων αντικειμένων, μέσω της έκδοσης διεθνών αναζητήσεων για τα αντικείμενα αυτά, μέσω της συμπλήρωσης ενός ειδικού δελτίου «Object ID», το οποίο αποτελεί διεθνές πρότυπο, εγκεκριμένο από την INTERPOL, για την περιγραφή των κλαπέντων αντικειμένων, προκειμένου να διευκολύνεται η ταυτοποίησή τους σε περίπτωση κλοπής.

Το «Object ID», συμπληρώνεται πρωτίστως από τις αρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, πλην όμως για λόγους αμεσότητας ενεργειών, έχουν δοθεί με μέρη της Δ.Δ.Α/Α.Ε.Α οι δέουσες οδηγίες και κατευθύνσεις στις περιφερειακές Υπηρεσίες της Ελληνικής Αστυνομίας, οσάκις επιλαμβάνονται σχετικών υποθέσεων κλοπής αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς, να συμπληρώνουν το εν λόγω δελτίο, με τη συνεργασία αρμοδίου υπαλλήλου του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, εφόσον, απαιτείται και αποστέλλεται άμεσα στην INTERPOL, μέσω της ΔΔΑΣ/ΑΕΑ.

Επιπροσθέτως, προσωπικό των εξειδικευμένων Τμημάτων Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αρχαιοτήτων έχει αποκτήσει πρόσβαση στο Σύστημα Πληροφόρησης για την Εσωτερική Αγορά - Internal Market Information (IMI), με ενημερωτικό σκοπό και όχι με αρμοδιότητα να προβαίνει σε σχετικές καταχωρήσεις.

Ειδικότερα, το Σύστημα IMI αποσκοπεί στην ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους – μέλους της Ε.Ε., καθώς και της Ισλανδίας, του Λιχτενστάιν και της Νορβηγίας. Για τον σκοπό αυτό, το εν λόγω σύστημα διαθέτει τέσσερις φόρμες – πρότυπα (σε όλες τις γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης) που αφορούν την αναζήτηση, την εύρεση και την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών.

Σε κάθε περίπτωση, οι Υπηρεσίες της Ελληνικής Αστυνομίας, όπως ήδη μνημονεύθηκε ανωτέρω, οποτεδήποτε διερευνούν υπόθεση αρχαιοκαπηλίας/παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών συνεργάζονται με τις υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, τις οποίες και ενημερώνει άμεσα. Οι προαναφερθείσες Υπηρεσίες είναι εκ του νόμου υποχρεωμένες να προβούν σε όλες τις απαιτούμενες ενέργειες για την ταυτοποίηση και εκτίμηση των ανευρεθέντων αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τέλος και προς πληρέστερη ενημέρωσή σας, οφείλω να επισημάνω τα κάτωθι: Η αρχαιοκαπηλία είναι μια παγκόσμιας κλίμακας εγκληματική πράξη που ολοένα αυξάνεται. Σύμφωνα δε και με

εκθέσεις ευρωπαϊκού και παγκόσμιου επιπέδου, γίνονται διαρκώς αναφορές ότι το λαθρεμπόριο των πολιτιστικών αγαθών αποτελεί το τρίτο στην τάξη μετά το λαθρεμπόριο ναρκωτικών και όπλων. Ιδιαίτερα δε μετά και τα γεγονότα λεηλασίας και ιδιοποίησης αρχαιοτήτων ιδιαίτερης πολιτιστικής κληρονομιάς από το Ισλαμικό Κράτος στη Μέση Ανατολή και κυρίως σε περιοχές της Συρίας (Παλμύρα κ.λπ.), το εν λόγω ζήτημα έχει αναδειχθεί ως υψίστης σημασίας, καθόσον σύμφωνα με αναφορές, το Ισλαμικό Κράτος πωλεί τις αρχαιότητες με σκοπό την άντληση οικονομικών πόρων προς επίτευξη των αξιόποινων πράξεων του ανά τον κόσμο.

Η Ελληνική Αστυνομία, ανταποκρινόμενη θετικά στις ως άνω καταβληθείσες προσπάθειες, θα συμμετάσχει με εκπρόσωπό της, προερχόμενο από το Τμήμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αρχαιοτήτων της Διεύθυνσης Ασφάλειας Αττικής σε Διάσκεψη που θα πραγματοποιηθεί στο Λίβανο το Δεκέμβριο τρέχοντος έτους.

Πραγματικά παραδείγματα δράσης κυκλωμάτων αρχαιοκαπηλίας

Κλείνω το παρόν άρθρο με αναφορά σε ορισμένα πραγματικά παραδείγματα δράσης κυκλωμάτων που καπηλεύονται την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά μας. Πολλά από αυτά έλαβαν χώρα στην βόρεια Ελλάδα. Εκτός από τις ανασχέςσεις, αναφέρομαι και στις ποικίλες δραστηριότητες της ΕΛ.ΑΣ, πολλές φορές σε συνεργασία με τους άλλους προαναφερθέντες φορείς, κατά της αρχαιοκαπηλίας. Στόχος είναι να δώσουν στον αναγνώστη μια αντιπροσωπευτική εικόνα της πρόσφατης δραστηριότητας αρχαιοκάπηλων στην ευρύτερη περιοχή μας.

1. Αφαίρεση παλαιοντολογικών ευρημάτων από τη Κίσσαμο Κρήτης που εντοπίσθηκαν στην περιοχή Φοίνικα Θεσσαλονίκης (15.9.2017): Βάσει δημοσιευμάτων του Τύπου αναφέρονται τα εξής: «Κρητικός ο «πρώτος» άνθρωπος; Πατρημασιές ανθρωποειδούς 6 εκατ. ετών στον Κίσσαμο αμφισβητούν τις θεωρίες για την «προγονική» Αφρική. Βρήκαν τα απολιθώματα από τον Κίσσαμο Χανίων - Σε ποιον πέρασαν χειροπέδες οι αστυνομικοί. Στη Θεσσαλονίκη κατάφεραν τα στελέχη της Ασφάλειας Χανίων σε συνεργασία με τις τοπικές υπηρεσίες της ΕΛ.ΑΣ. να εντοπίσουν τα απολιθώματα βάδισης προγόνου του ανθρώπου, ηλικίας 5,7 εκατομμυρίων ετών, που εκλάπησαν από το Καστέλι Κίσσαμου, στα Χανιά. Σύμφωνα με τις πληροφορίες οι αστυνομικοί στην έρευνά τους βρήκαν την άκρη του νήματος, που τους οδήγησε στη Θεσσαλονίκη, όπου εντόπισαν τα δέκα απολιθώματα και πέρασαν χειροπέδες σε έναν ιδιώτη, που τον περιγράφουν ως άνθρωπο του πνεύματος».¹

2. Εξεύρεση χρυσού στεφανιού και ενός ψελίου στα Ασπροβάλτα Θεσσαλονίκης (7. 6. 2012)
α. Ένα χρυσό στεφάνι από φύλλα και καρπούς βελανιδιάς. β. Ένα χρυσό ψέλιο που σχηματίζεται από φίδια που συμπλέκονται για να σχηματίσουν τον λεγόμενο κόμβο του Ηρακλή ο οποίος κοσμεύεται με ερυθρό ημιπολύτιμο λίθο 4^{ος} αι. π.Χ. Σύμφωνα με τα τοπικά ΜΜΕ το συμβάν είχε

¹ Οι πληροφορίες είναι παρμένες από: α. http://www.bloko.gr/2017/09/blog-post_178.html και β. <https://www.athensvoice.gr/greece/731737-stin-kriti-oi-arhaioteres-patimasies-anthropoy-605-ekaton> .

ως εξής: «Σε ένα χάρτινο κουτί παπουτσιών είχαν κρυμμένο χρυσό στεφάνι βελανιδιάς και το περιέφεραν αναζητώντας αγοραστή ένας πομάκος ελαιοχρωματιστής και ένας συνταξιούχος, οι οποίοι συνελήφθησαν στην Ασπροβάλτα Θεσσαλονίκης. Ήταν η πρώτη φορά έπειτα από δώδεκα χρόνια που εντοπίστηκε τέτοιο εύρημα στα χέρια αρχαιοκαπήλων στη Βόρεια Ελλάδα. Στην κατοχή τους βρέθηκε και ένα χρυσό περιβραχιόνιο σε σχήμα φιδιού. Οι αρχαιολόγοι που εξέτασαν το στεφάνι διαπίστωσαν ότι ήταν πιο βαρύ (περίπου 960 γραμμάρια) και όχι της ίδιας εκλεπτυσμένης τεχνικής για την οποία φημίζονταν τα μακεδονικά εργαστήρια. Οι ίδιοι εξήγησαν ότι την ίδια ιστορική περίοδο (3^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.) στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης, λειτουργούσαν εργαστήρια χρυσοχοΐας που μιμούνταν τη μακεδονική τεχνική και φιλοτεχνούσαν ανάλογου τύπου χρυσά κοσμήματα. Το σπάνιο ολόχρυσο στεφάνι είναι διακοσμημένο με φύλλα και καρπούς βελανιδιάς, στοιχεία που παραπέμπουν σε βασιλικό κόσμημα, καθώς η δρυς ήταν το ιερό φυτό του Δία. Η πρώτη πληροφορία στην Αστυνομία για το στεφάνι έφθασε πριν από περίπου έναν μήνα, όταν αναφέρθηκε ότι ένας ελαιοχρωματιστής από την Κομοτηνή «έχει στα χέρια του κάτι σημαντικό». Η πληροφορία επιβεβαιώθηκε και διαπιστώθηκε ότι επρόκειτο για χρυσό στεφάνι, του οποίου η αξία προσέγγιζε τα 500.000 ευρώ. Ο 41χρονος ελαιοχρωματιστής εντοπίστηκε στην Ασπροβάλτα Θεσσαλονίκης, στην παλαιά εθνική οδό προς Καβάλα. Η περιοχή καμία έκπληξη δεν προκάλεσε στους αστυνομικούς, οι οποίοι τη θεωρούν «κόκκινη ζώνη» για τη δράση κυκλωμάτων αρχαιοκαπηλίας, καθώς όλες οι μεγάλες υποθέσεις που εξαρθρώθηκαν τα τελευταία χρόνια είχαν επίκεντρο την ανατολική πλευρά του Νομού Θεσσαλονίκης (Μελισουργός, Νέα Απολλωνία, Γερακαρού)»¹.

3. Κατάσχεση κλεμμένων εικόνων στον Εύοσμο Θεσσαλονίκης (8.10.2016): Κατ' οίκον έρευνα στον Εύοσμο Θεσσαλονίκης βρέθηκαν και κατασχέθηκαν δύο εικόνες που εμπίπτουν στο νόμο, σε οικία ατόμου που προσπάθησε να πουλήσει χρυσό στεφάνι με άλλα δύο άτομα στα Ιωάννινα όπου και συνελήφθησαν από την αντίστοιχη υπηρεσία της Διεύθυνσης Ασφάλειας Αττικής. Το πολύτιμο αντικείμενο βρέθηκε στην κατοχή δύο Ελλήνων, 58 και 56 ετών κατοίκων Θεσσαλονίκης και ενός 52χρονου από την Αρμενία κατοίκου Κομοτηνής. Οι τρεις άνδρες εντοπίστηκαν και συνελήφθησαν στα Ιωάννινα, όπου είχαν πάει προκειμένου να δείξουν το χρυσό στεφάνι στον υποψήφιο αγοραστή. Η συμφωνία προέβλεπε πώλησή του έναντι του ποσού των 750.000 ευρώ (οι αρχικές απαιτήσεις τους άγγιζαν το ένα εκατ. ευρώ), ωστόσο, αυτό που δεν γνώριζαν ήταν ότι διαπραγματεύονταν με πληροφοριοδότη της ΕΛ.ΑΣ. και όχι με συλλέκτη αρχαιοτήτων. Οι συλλήψεις πραγματοποιήθηκαν από το Τμήμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Αρχαιοτήτων της Διεύθυνσης Ασφάλειας Αττικής στα Γιάννενα.²

4. Χρυσό στεφάνι που βρέθηκε στην περιοχή της Απολλωνίας της Θεσσαλονίκης (2000): Το στεφάνι αυτό βρέθηκε στην Απολλωνία και είναι όμοιο με ένα άλλο στεφάνι που βρέθηκε σε τάφο της Πύδνας (Νεκροταφείο Σεβαστής) και εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

¹ Από το δημοσίευμα της εφημερίδας «Τα Νέα»: <https://www.tanea.gr/2012/06/08/greece/arxaiokapiloi-pwloysan-oloxryso-stefani-pros-500-000-eyrw/>.

² Βασισμένο στο δημοσίευμα αυτό: <https://www.newsit.gr/topikes-eidhseis/giannena-ayto-einai-to-xryso-stefani-poy-ekryvan-se-sakoyla-syllipseis-se-kafeteria-tis-polis-pics/1250050/>.

(ΜΔ 2579). Είναι με φύλλα και άνθη κισσού και εμπνευσμένο από το ιερό φυτό του Διονύσου. Χρονολογούνται στην ύστερη κλασική περίοδο (350 – 325 π.Χ.) και βρέθηκαν στο ανατολικό νεκροταφείο της Απολλωνίας. Παραδόθηκε από ιδιώτη στο Μουσείο το 2000. Ένα στεφάνι από απόφιο χρυσάφι, της εποχής του Φιλίππου και του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ανακάλυψε αγρότης στον πυθμένα μιας νεροτριβής στη Νέα Απολλωνία Θεσσαλονίκης, σύμφωνα με δημοσίευμα εφημερίδας. Όμοια του έχουν βρεθεί έως τώρα μόνο δύο, το ένα από τα οποία βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης. Την ανακάλυψη του στεφανιού ακολούθησαν μυστικές διαπραγματεύσεις του αγρότη με τους αρχαιολόγους της 16^{ης} Εφορείας Κλασικών και Προϊστορικών Αρχαιοτήτων, κατά τη διάρκεια των οποίων ο αγρότης κράτησε την ανωνυμία του από φόβο μη θεωρηθεί αρχαιοκάπηλος. Τελικά, το στεφάνι πέρασε στην κατοχή του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και ήδη ειδική επιτροπή εκτιμά την αξία του σε χρήμα. Το στεφάνι, που βρισκόταν κρυμμένο στη μακεδονική γη εδώ και 2.350 χρόνια περίπου, έχει βάρος μισό κιλό και χρονολογείται από την εποχή του Φιλίππου και του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Η θέση όπου βρέθηκε αποτελούσε το μοναδικό πέρασμα από τη Θεσσαλονίκη προς την ανατολική Μακεδονία και αργότερα από εκεί περνούσε η Εγνατία οδός. Οι αρχαιολόγοι εκτιμούν ότι, αν το στεφάνι δεν θάφτηκε βιαστικά εξαιτίας κάποιου ξαφνικού κινδύνου, θα πρέπει εκεί κοντά να υπάρχει είτε το εργαστήριο όπου φιλοτεχνήθηκε, είτε κάποιος ναός, πιθανώς του Διονύσου, καθώς τέτοια στεφάνια χρησιμοποιούνταν στα συμπόσια που γίνονταν προς τιμήν του. Το σπάνιο αυτό απόκτημα, αφού μελετηθεί και καθαριστεί, θα κοσμήσει την πτέρυγα χρυσών εκθεμάτων του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Τέλος, αυτός που παρέδωσε το στεφάνι μετά από δικογραφία που συντάχθηκε κατηγορήθηκε για παράνομη λαθρανασκαφή και προσπάθεια πώλησης του πριν την παράδοση και καταδικάστηκε σε πολυετή κάθειρξη.¹

5. Κατάσχεση νομισμάτων από την περιοχή Αβδήρων – Ξάνθης (2.2.2015): Τα κατασχεθέντα αντικείμενα επιδείχθηκαν σε αρμόδια αρχαιολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ξάνθης η οποία γνωμάτευσε πως εμπίπτουν στις προστατευτικές διατάξεις του Ν.3028/2002 «Για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς». Το οκτάδραχμο είναι εξαιρετικά σπάνιο και μέχρι σήμερα ένα μόνο του τύπου αυτού είναι γνωστό και περιλαμβάνεται στον κατάλογο του May². Ενδεικτικό της μεγάλης επιστημονικής του αξίας είναι το γεγονός ότι το Επιγραφικό και Νομισματικό Μουσείο ενδιαφέρεται για την απόκτησή του προκειμένου να εμπλουτίσει τις συλλογές του - το τετράδραχμο και η δραχμή που είναι στα κατασχεμένα νομίσματα επίσης είναι σπάνια.

6. Εκτίμηση αξίας αντικειμένων που βρέθηκαν στον Εξαπλάτανο Αριδαίας από επιτροπή αρχαιολόγων (3. 4. 2015): Εκτιμητική επιτροπή αρχαιολόγων απέδωσαν αξία Ε 100.000 σε δύο από τα τρία κράνη (525 – 500 π.Χ.) που βρέθηκαν στην περιοχή και Ε 90.000 στο τρίτο. Μιας οινόχους, που χρονολογείται στο τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ., εκτίμησαν την αξία να είναι Ε 35.000.

¹ Βασισμένο στην αστυνομική αναφορά και στα δημοσιεύματα του Τύπου:

<https://www.in.gr/2000/08/10/culture/xryso-stefani-tis-epoxis-toy-filippoy-toy-b-brike-kai-paredwse-agrotis/>.

² May, J.M.F., *The Coinage of Abdera* (Λονδίνο, 1966)

7. Κατάσχεση χαλκινού αγάλματος Αλεξάνδρου: Ένα χάλκινο άγαλμα του 4^{ου} αι. π.Χ. ύψους 60 εκατοστών που πωλούσαν αρχαιοκάπηλοι προς Ε 7.000.000 που συνελήφθησαν το 2010 σε κατ'οίκον έρευνες κατασχέθηκε, όπως μια κεφαλή χάλκινη ρωμαϊκών χρόνων (πιθανώς 1^{ου} αι. μ. Χ.)

8. Κατάσχεση κοσμημάτων στην Αλεξάνδρεια Ημαθείας (7.1.2015): Σε κατ' οίκον έρευνα βρέθηκαν και κατασχέθηκαν σε σοφίτα επιμελώς κρυμμένα δύο χρυσά σκουλαρίκια, ημιπολύτιμοι λίθοι και μαργαριτάρια, πέντε τεμάχια με ημιπολύτιμους λίθους, δύο στριφτά βραχιόλια, ένα επίμηκες χρυσό έλασμα καθώς και δύο ομάδες χρυσών φυλλόσχημων τεμαχίων, ένα χρυσό δαχτυλίδι και τεμάχια σπειρομαϊάνδρων . Τα ανωτέρω κατατάσσονται ως προϊόντα της ύστερης ρωμαϊκής περιόδου (284-430 μ.Χ.) ή Παλαιοχριστιανικής περιόδου (4^{ος} -7^{ος} αιώνας μ.Χ.). Το συμβάν καλύφθηκε πλήρως από τα τοπικά Μ. Μ. Ε.¹

9. Λαθρανασκαφές στον αρχαιολογικό χώρο των Φιλίππων και την πεδιάδα (5.12.2015): Από την υπηρεσία μας, ενημερώθηκε τηλεφωνικά η Εφορεία Αρχαιοτήτων Δράμας για το συμβάν και τις πρωινές ώρες της 6.12.2015 με αρμόδιο αρχαιολόγο της, μεταβήκαμε στο χώρο της λαθρανασκαφής για τη διενέργεια αυτοψίας, η οποία βεβαίωσε για το σημείο της λαθρανασκαφής ότι στην ευρύτερη περιοχή υπάρχουν τμήματα λίθινων ρωμαϊκής εποχής και πιθανότατα να υπάρχει τμήμα της Εγνατίας οδού, η συγκεκριμένη θέση είναι γεμάτη με όστρακα ρωμαϊκής εποχής, σε απόσταση πεντακοσίων (500) μέτρων υπάρχει εντοπισμένη προϊστορική θέση (λευκές Καλαμώνες), σε απόσταση επίσης ενός χιλιομέτρου βρίσκεται η Τούμπα (στα λασπόλουτρα) που πιθανόν να είχε γίνει η γνωστή μάχη των Βρούτου και Κάσιου με τον Οκταβιανό για τον έλεγχο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας το (42 π.Χ.). Τα ανωτέρω κατασχεμένα νομίσματα επιδείχθηκαν σε αρμόδια αρχαιολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Σερρών η οποία γνωμάτευσε πως πρόκειται για δέκα χάλκινα νομίσματα, ρωμαϊκών, υστερορωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων τα οποία εμπίπτουν στις προστατευτικές διατάξεις του Ν.3028/2002 «Για την Προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» όπως συμπληρώθηκε με το Ν. 3658/08.

10. Κατάσχεση αρχαίων νομισμάτων στην περιφέρεια Θεσσαλονίκης (23.1.16): Έγινε στις 23.1.16 κατ' οίκον έρευνα σε άτομο που είχε απασχολήσει στο παρελθόν και είχε φυλακισθεί για Αρχαιοκαπηλία ως ο εγκέφαλος εγκληματικής ομάδας ο οποίος συνελήφθη εκ νέου έξι μήνες μετά την αποφυλάκιση του από την υπηρεσία μας. Βρέθηκαν διάφορα αντικείμενα και κατασχέθηκαν συνολικά διακόσια εξήντα νομίσματα, τα οποία ήταν χωρισμένα σε νάιλον σακουλάκια, έξι βιβλία με ξενόγλωσσο τίτλο και εκδιδόμενο από τις εκδόσεις «Classical Numismatic Group Inc.», δύο βιβλία με ξενόγλωσσο τίτλο και εκδιδόμενο από τις εκδόσεις «Triton», ένα βιβλίο με ξενόγλωσσο

1

<https://www.archaiologia.gr/blog/2015/01/08/%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%B7%CE%BB%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CE%BD%CE%B4/> .

τίτλο και εκδιδόμενο από τις εκδόσεις «Nomos», ένα βιβλίο με ξενόγλωσσο τίτλο «Α. Tkaleg» και τέσσερα λυχνάρια (από τον 5^ο αι. π.Χ. έως τον 15^ο αι. μ.Χ.). Τα λυχνάρια προφανώς ανήκουν στην πρωτοβυζαντινή και βυζαντινή εποχή και επίσης εμπίπτουν στις προστατευτικές διατάξεις του Ν.3028/2002 «Για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς». Ανάμεσα στα νομίσματα, υπήρχε ένα οκτάδραμο του 480 π.Χ., της περιοχής Βισαλτίας (Σερρών), που κόπηκε από ένα δυνάστη που ονομαζόταν Μοσσής. Το συγκεκριμένο νόμισμα επαναπατρίσθηκε μετά από προσπάθειες της υπηρεσίας μας, του Υπουργείου Πολιτισμού και των εισαγγελικών αρχών, σε αρμονική συνεργασία όλων και κατόπιν αιτήματος δικαστικής συνδρομής στις αρχές της Ελβετίας όπου έγινε η δημοπρασία (Ζυρίχη), καθώς απεδείχθη η παράνομη διακίνηση του ότι προέρχονταν από χώρο εντός των σύγχρονων Ελληνικών συνόρων και κατέστη δυνατή η διεκδίκησή του. Επίσης, απεδείχθη πέραν πάσης αμφιβολίας ότι η προέλευση του ήταν από την Ελληνική επικράτεια και διακριβώθηκε ο χρόνος απομάκρυνσης του από τη χώρα.

11. Λαθρανασκαφή σε ταφικό μνημείο Αναστασίας Σερρών: Διαπιστώθηκε λαθρανασκαφή στο ταφικό μνημείο της Αναστασίας Σερρών στο εξωκλήσι του Προφήτη Ηλία στις 28. 8. 2010.

12. Εξεύρεση ρωμαϊκών επιτύμβιων στηλών στην περιοχή Γιαννιτσών: Στις 19.3. 2015 βρέθηκαν στην περιοχή Γιαννιτσών 4-5^{ου} αι. μ.Χ. βρέθηκαν ένδεκα μαρμάρινα αποτμήματα επιτύμβιων στηλών του 4-5^{ου} αι. μ.Χ., με εικονιστικές παραστάσεις, εκ των οποίων, ύστερα από προσεκτική εξέταση, διαπιστώθηκε ότι τα τέσσερα συνανήκουν και αποτελούν μία σχεδόν ακέραιη επιτύμβια στήλη με επιγραφή στην αετωματική επίστεψη και τα άλλα επτά σε μία δεύτερη, επίσης σχεδόν ακέραιη, με επιγραφή στο κάτω τμήμα της. Τα δύο παραπάνω μνημεία εμπίπτουν στις προστατευτικές διατάξεις του Νόμου 3028/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς». Η εκτιμητική επιτροπή εκτίμησε την αξία των κατασχεθέντων αντικειμένων σε 150.000 ευρώ. Πρόκειται για δύο μαρμάρινες επιτύμβιες στήλες από τα λίγα παραδείγματα αυτοκρατορικών χρόνων της περιοχής και διατηρούνται σε αρκετά καλή κατάσταση με πλήρη τα εικονογραφικά τους στοιχεία και σχεδόν ακέραιες τις συνοδευτικές τους επιγραφές.

13. Κατάσχεση αρχαίων αντικειμένων και νομισμάτων στη Θεσσαλονίκη Στις 27.10. 21 στο κέντρο της Θεσσαλονίκης κατασχέθηκαν σε κατ' οίκον έρευνα, πληθώρα αρχαίων αντικειμένων και νομισμάτων από τον 4^ο αι. π.Χ. έως και το 19^ο αι. μ.Χ.

Η επιχειρηματολογία της επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα

Ειρήνη Σταματούδη

Το άρθρο θέτει ως σκοπό να καταδείξει τα επιχειρήματα της ελληνικής και της βρετανικής πλευράς για την επιστροφή ή μη των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Αρχικά, παρατίθεται το ιστορικό πλαίσιο της απόσχισης των Μαρμάρων από τον Λόρδο Έλγιν. Μετέπειτα, παρουσιάζονται επιχειρήματα που στηρίζουν το ελληνικό αίτημα επιστροφής τους. Έπειτα, με ενάργεια δίνονται οι θέσεις της βρετανικής πλευράς για παραμονής τους εντός του Βρετανικού Μουσείου. Τέλος, συμπεραίνεται ότι η επίλυση του ζητήματος είναι κρίσιμης σημασίας να επέλθει μέσα από τη διπλωματική οδό.

I. Εισαγωγή

Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα είναι η πιο διάσημη διεθνώς εκκρεμής υπόθεση επιστροφής αρχαιοτήτων. Χαρακτηριστικό είναι ότι είναι αναγνωρίσιμη ακόμη και σε εκείνους που δεν σχετίζονται με ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς ή επιστροφής αρχαιοτήτων. Ο λόγος βέβαια δεν είναι μόνον η σημασία του Παρθενώνα ως μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς για την ανθρωπότητα¹ αλλά και το γεγονός ότι η υπόθεση αυτή είναι η πιο μακροχρόνια εκκρεμής υπόθεση στον τομέα αυτόν δεδομένου ότι χρονολογείται (επισήμως) από το 1983, ανεπισήμως δε πολύ νωρίτερα.²

Σκοπός του άρθρου αυτού είναι να διερευνήσει τα επιχειρήματα των δύο πλευρών (της ελληνικής και της βρετανικής) σε σχέση με την επιστροφή ή μη των Μαρμάρων του Παρθενώνα στην Αθήνα.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει κανείς να επισημάνει ότι η ανάλυση που θα ακολουθήσει θα είναι «πολιτικής» (policy) κυρίως φύσης και λιγότερο νομικής φύσης δεδομένου ότι α. μία νομική ανάλυση θα χρειαζόταν μία ευρύτερη, αναλυτικότερη και ενδεχομένως αμιγώς νομική προσέγγιση ξεπερνώντας τους στόχους του παρόντος εγχειρήματος³ (Μαρούλη-Ζηλεμένου 2005, 214 · Stamatoudi 1997, 1998, 2016 · Stamatoudi & Korka 2014, 2017) και β. διότι τα επιχειρήματα της ελληνικής πλευράς σε διπλωματικό επίπεδο όλα αυτά τα χρόνια ήταν επιχειρήματα «πολιτικής» παρά νομικής φύσης, ενώ καμία ελληνική κυβέρνηση (μέχρι στιγμής τουλάχιστον) δεν αποφάσισε να προχωρήσει στη δικαστική διεκδίκηση των Μαρμάρων.

Μία απαραίτητη επισήμανση πριν μπούμε στην ουσία των πραγμάτων είναι ότι ο όρος «Μάρμαρα» προκρίνεται του όρου «Γλυπτά» στις διαπραγματεύσεις διότι υποδηλώνει ότι τα αντικείμενα στα οποία αναφερόμαστε αποτελούν αναπόσπαστα κομμάτια/συστατικά μέλη ενός

¹ Ο Παρθενώνας χτίστηκε μεταξύ 447 – 438 π.Χ. (κατά την Χρυσή Εποχή του Περικλή), συνιστά μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς από το 1987 και στις 26 Μαρτίου 2007 δηλώθηκε ως «the top European Cultural Heritage».

² Βλ. παρακάτω στο κείμενο το ιστορικό του αιτήματος της επιστροφής.

αρχιτεκτονικού όλου και όχι ανεξάρτητα πολιτιστικά αγαθά που στέκονται μόνα τους (stand-alone objects) ως αυτούσια αισθητικά αντικείμενα (αντικείμενα τέχνης), όπως για παράδειγμα θα συνέβαινε με αγάλματα.

II. Ιστορικό

Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα αφαιρέθηκαν από τον ναό μεταξύ του 1801 και του 1804 από τον Λόρδο Έλγιν όταν ήταν πρέσβης της Αγγλίας στην Υψηλή Πύλη κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1799-1803). Ο Έλγιν εκμεταλλεύτηκε τη θέση του και τη μεγάλη επιρροή που ασκούσε η αγγλική πολιτική στην τουρκική κυβέρνηση λόγω της στρατιωτικής βοήθειας που οι Άγγλοι είχαν προσφέρει στους Τούρκους την περίοδο εκείνη στον πόλεμο εναντίον των Γάλλων του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο. Η αφαίρεση έγινε κατά τους ισχυρισμούς των Βρετανών στη βάση ενός φερμανιού. Νεότερες μελέτες ωστόσο, αποδεικνύουν ότι δεν υπήρχε φερμάνι παρά μόνον μία απλή επιστολή που είχε υπογραφεί από τον Καϊμακάν Πασά και απευθυνόταν στον Βοεβόδα (Διοικητή) και τον Καδή (Δικαστή) των Αθηνών (Κόρκα 2009). Φερμάνι εξέδιδε μόνον ο Σουλτάνος, ο οποίος ήταν και ο μόνος που μπορούσε να δώσει άδεια μετακίνησης αντικειμένων από αρχαιολογικό μνημείο σύμφωνα με όσα ίσχυαν τότε δεδομένου ότι τα αρχαιολογικά μνημεία αποτελούσαν προσωπική του περιουσία (Greenfield 1989). Ένα φερμάνι έφερε συγκεκριμένες υπογραφές που δεν υπάρχουν στην ιταλική μετάφραση - η οποία είναι και το μόνο έγγραφο που διασώζεται (St. Clair 1998). Η επιστολή αυτή παρείχε μόνον την άδεια στα μέλη του συνεργείου του Έλγιν να στήσουν ικριώματα γύρω από τον Ναό των Ειδώλων, όπως αποκαλούσαν τον Παρθενώνα, να κατασκευάσουν εκμαγεία, να καταμετρήσουν τα κτίρια και να κάνουν ανασκαφές για ανεύρεση επιγραφών. Τους έδινε επίσης το δικαίωμα να πάρουν «μερικά κομμάτια πέτρας με επιγραφές και γλυπτά» ('qualque pezzo di pietra con iscrizioni e figure').¹ Τα κομμάτια πέτρας προφανώς ήταν κομμάτια που είχαν πέσει κάτω και όχι κομμάτια, τα οποία αποτελούσαν μέρος του ναού ή του γλυπτού διάκοσμου. Εάν μπορούσαν να αφαιρέσουν τον γλυπτό διάκοσμο, δεν θα υπήρχε λόγος να είχαν άδεια για εκμαγεία.

Στο τέλος, ο Έλγιν με δωροδοκίες και πιέσεις κατάφερε αυτό που ήθελε, να μετακινήσει τα καλύτερα κομμάτια του ναού, αποσπώντας τα από το αρχιτεκτονικό σύνολο με βίαιο τρόπο, χρησιμοποιώντας πριόνια αλλά και άλλα αντικείμενα για να αποκόψει τις προσόψεις από τις μετώπες, ώστε να τα μεταφέρει στη Σκωτία για να διακοσμήσει την εξοχική του κατοικία, την οποία όταν θα ολοκλήρωνε θα ονόμαζε Broomhall.

Το μέγεθος της καταστροφής ήταν τόσο μεγάλο, ώστε ο Άγγλος περιηγητής Edward Dodwell, που υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της σύλησης των μνημείων της Ακρόπολης, γράφει στο οδοιπορικό του για το γεγονός τα εξής: «Είναι βέβαιο ότι οι καταστροφές που έγιναν στα μνημεία μέσα σε ένα χρόνο ήταν μεγαλύτερες από όσες είχαν υποστεί αυτά, σε ολόκληρο τον 18ο αιώνα» (Κεφαλληνναίου 2003 · Τόλιας 1996).

¹ *Ibidem*.

Η μεταφορά ενός τόσο βαρύ φορτίου από την Ελλάδα στη Σκωτία με τα μέσα της εποχής δεν ήταν μία καθόλου εύκολη υπόθεση. Το πλοίο «Mentor» που επιλέγει για τη μεταφορά βυθίστηκε νοτιοδυτικά των Κυθήρων και τα Μάρμαρα ανασύρθηκαν μεν από το βυθό αλλά υπέστησαν μεγάλες φθορές δεδομένου μάλιστα ότι έμειναν για καιρό στις ακτές των Κυθήρων μέχρι να συνεχίσουν το ταξίδι τους για την Αγγλία.

Κατά τη διάρκεια της επιχείρησης της μεταφοράς των Μαρμάρων στη Σκωτία, η οποία ήταν τόσο δύσκολη όσο και δαπανηρή, ο Λόρδος Έλγιν πτώχευσε και αναγκάστηκε να πωλήσει τα Μάρμαρα στη Βρετανική κυβέρνηση το 1816 αντί του ποσού των 35.000 λιρών. Η Βρετανική Κυβέρνηση αποφάσισε να τα αγοράσει χωρίς να εξετάσει σε βάθος τις συνθήκες απόκτησής τους και χωρίς να ζητήσει να προσκομιστούν έγγραφα που να αποδεικνύουν την κυριότητα του Έλγιν. Η ιταλική μετάφραση του εγγράφου στη βάση του οποίου υποστηρίζεται ότι ο Έλγιν μετακίνησε τα Μάρμαρα ουδέποτε κατατέθηκε στη Βρετανική Βουλή. Επίσης η απόφαση απόκτησης των Μαρμάρων δεν ήταν ομόφωνη. Υπήρξαν αντιδράσεις από 30 βουλευτές, οι οποίοι μειοψήφησαν κυρίως στη βάση της νομιμότητας απόκτησης των Μαρμάρων.¹ Η Βρετανική κυβέρνηση ωστόσο τα αγόρασε και τα έδωσε στο Βρετανικό Μουσείο όπου βρίσκονται σήμερα. Ήταν η περίοδος που το Βρετανικό Μουσείο επανδρωνόταν από τη λεία της αποικιοκρατικής Αγγλίας και υπερίσχυε ο νόμος του ισχυρότερου.

III. Το αίτημα της επιστροφής

Εκκλήσεις για την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα έγιναν αμέσως μετά την σύσταση του Ελληνικού Κράτους το 1831 (Κόρκα 2009)². Επίσης μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, το 1975, ο Υπουργός Πολιτισμού, Κωνσταντίνος Τρυπάνης, σύστησε επιτροπή για τη διατήρηση των μνημείων της Ακρόπολης και στο πλαίσιο αυτό ζήτησε από τη Βρετανία την επιστροφή των Μαρμάρων. Ωστόσο το πρώτο επίσημο αίτημα της Ελληνικής κυβέρνησης έγινε το 1983 επί Μελίνας Μερκούρη. Το αμέσως επόμενο έτος (1984) η Βρετανική Κυβέρνηση αρνήθηκε την επιστροφή λέγοντας ότι η προστασία των Μαρμάρων είχε «διασφαλιστεί» από τον Λόρδο Έλγιν «ως αποτέλεσμα συναλλαγής με την τότε αναγνωρισμένη νόμιμη εξουσία της εποχής» (Greenfield 1989, 83· Κόρκα 2009, 237-248).

Το 1984 το ζήτημα των Μαρμάρων του Παρθενώνα μπαίνει για πρώτη φορά στην ατζέντα της UNESCO και στη συνέχεια εντάσσεται στο πλαίσιο της ατζέντας της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών στις Χώρες Προέλευσής τους (ICPRCP), όπου παραμένει μέχρι σήμερα. Η Επιτροπή αυτή ασχολείται με υποθέσεις, οι οποίες δεν εμπίπτουν στο πλαίσιο της Σύμβασης της UNESCO του 1970³ για επιστροφές αρχαιοτήτων στις χώρες

¹ See the debate of the House of Commons 1816, given in the appendix to C. Hitchens, *The Parthenon Marbles: The Case for Reunification*, Verso, UK, and NY, 2008.

³ Σύμβαση της UNESCO 1970 για τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής,

προέλευσής τους, όχι επειδή δεν πληρούν κατ' ανάγκη τα κριτήρια αλλά γιατί η σύμβαση αυτή δεν έχει αναδρομική ισχύ. Το γεγονός βέβαια, αποτελούσε σημείο συμβιβασμού κατά τις διαπραγματεύσεις προκειμένου να πειστούν όσο το δυνατόν περισσότερα κράτη να την υιοθετήσουν.

Μαζί με την υπόθεση των Μαρμάρων πολλές ακόμη υποθέσεις εντάχθηκαν στην ατζέντα της συγκεκριμένης Επιτροπής. Κατά την ημερομηνία συγγραφής του εν λόγω άρθρου είχαν επιλυθεί όλες πλην αυτής των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Για πολλά χρόνια μάλιστα η Βρετανική πλευρά δεν ήταν θετική στην ανάμιξη της UNESCO σε αυτό το ζήτημα και απώτερος σκοπός της ήταν η απομάκρυνση του θέματος από τη ατζέντα.

Το 2007 η ελληνική πλευρά ζήτησε και επέτυχε απόφαση της Γενικής Συνέλευσης της UNESCO, η οποία προβλέπει ότι καμία υπόθεση δεν αφαιρείται από την ατζέντα της συγκεκριμένης Επιτροπής αν δεν έχει προηγουμένως επιλυθεί. Στο πλαίσιο αυτό η Βρετανία υποχρεώθηκε να συζητάει το θέμα στο διηνεκές (μέχρι την επίλυσή του) κάθε δύο έτη όταν και λαμβάνει χώρα η συνάντηση της εν λόγω Επιτροπής. Το γεγονός δε ότι το θέμα αυτό βρίσκεται στη ατζέντα της Επιτροπής αυτής το καθιστά ως προς τη φύση του ζήτημα διακρατικό, δηλαδή διαφορά μεταξύ δύο κρατών και δεν υποβιβάζει πολιτικά τη συζήτηση μεταξύ δύο μουσείων (χωρίς και να την αποκλείει), όπως για παράδειγμα μεταξύ του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης και του Βρετανικού Μουσείου, όπως επιμένουν επί σειρά ετών να επιτύχουν οι Βρετανοί. Το όφελος μίας διακρατικής διαφοράς είναι ότι τα εκάστοτε κράτη-μέλη της Επιτροπής έχουν ρόλο παρατηρητή σε σχέση με τη συντελούμενη «πρόοδο», ενώ η διεθνής κοινότητα παραμένει με τον τρόπο αυτόν ενήμερη της καλής πίστης και «ουσιαστικής» συνεργασίας των δύο πλευρών ως προς την επίλυση του θέματος.

Το 2013 η Ελλάδα αποφάσισε ύστερα από πρόταση της Συμβουλευτικής Επιτροπής των Μαρμάρων του Παρθενώνα που είχε συστήσει ο τότε Υπουργός Πολιτισμού,¹ να ζητήσει από την UNESCO, να κάνει χρήση της δυνατότητας που της έδιναν οι Κανόνες Διαμεσολάβησης και Συμφιλίωσης του 2010² και να ζητήσει από τη Βρετανία να προσέλθει σε διαμεσολάβηση με την Ελλάδα για την επίλυση του ζητήματος. Πράγματι τον Αύγουστο του 2013 η UNESCO (μέσω του γραφείου της Γενικής Διευθύντριας της, Irina Bokova) απηύθυνε αίτημα στη Βρετανική πλευρά να προσέλθει σε διαμεσολάβηση με την Ελλάδα για την επίλυση του ζητήματος.

Η απάντηση της Βρετανικής πλευράς δόθηκε 19 μήνες αργότερα. Στην πραγματικότητα, η βρετανική πλευρά δεν είχε κατά τη γνώμη της συγγραφέως αρχικά σκοπό να απαντήσει αλλά δεδομένου ότι στο μεταξύ υπήρξε πίεση από τα διεθνή fora ότι η στάση αυτή ήταν τουλάχιστον αντιδεοντολογική,³ τελικά απάντησε με σημαντική καθυστέρηση. Η απάντησή της αναρτήθηκε

εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών.

¹ Η πρόταση της Συμβουλευτικής Επιτροπής προς τον Υπουργό έγινε ύστερα από πρόταση της συγγραφέως.

² 2010 Unesco Mediation and Conciliation Rules.

³ Στο μεταξύ (13 μήνες μετά την πρόσκληση) διενεργήθηκε η 19^η συνάντηση της ICPRCP (Παρίσι 1-2 Οκτωβρίου

στην ιστοσελίδα του Βρετανικού Μουσείου στις 26 Μαρτίου 2015, μαζί με κάποια κείμενα που εξέθεταν τις θέσεις και τα επιχειρήματα της Βρετανικής πλευράς, προκειμένου η έκθεσή της προς τη διεθνή κοινότητα, περί μη συνεργασίας και αποφυγής διαλόγου, να είναι όσο το δυνατόν πιο περιορισμένη.¹

Έκτοτε δεν έχουν υπάρξει σημαντικές αλλαγές στη στάση της ελληνικής πλευράς. Το θέμα ανασύρεται κατά περιόδους όταν και σημαντικές προσωπικότητες προβαίνουν κατά καιρούς σε δηλώσεις² ενώ βέβαια οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονται στην UNESCO για τη συντήρηση του ζητήματος.³ Προτάσεις για δικαστική διεκδίκηση των Μαρμάρων του Παρθενώνα έπεσαν στο κενό δεδομένου ότι η έκβαση υποθέσεων τέτοιου τύπου στα δικαστήρια είναι αβέβαιη για όλες τις πλευρές και σε κάθε περίπτωση το ζήτημα της επιστροφής των Μαρμάρων δεν περιορίζεται σε νομικά και μόνον επιχειρήματα.⁴

IV. Τα επιχειρήματα των δύο πλευρών

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων των δύο πλευρών, για το ζήτημα των Μαρμάρων του Παρθενώνα, έχουν αναπτυχθεί κατά καιρούς πολλά επιχειρήματα και από τις δύο πλευρές περί επιστροφής τους στην Ελλάδα ή διατήρησής τους στη Βρετανία. Τα επιχειρήματα αυτά

2014) κατά την οποία κράτη-μέλη εξέφρασαν απόψεις περί της ανάγκης απάντησης της Βρετανικής πλευράς στο αίτημα της Ουνέσκο. Κατά τη διάρκεια της ίδιας συνάντησης μία νέα Σύσταση υιοθετήθηκε από την εν λόγω Επιτροπή

(http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/19_ICPRCP_Recommendations_en_final.pdf), η οποία προβλέπει ότι “[...] Member States and Associate Members of UNESCO to which a request for mediation or conciliation is addressed respond to such requests on the basis of goodwill, cooperation and equity within six months calculated from the date the request reaches them». Το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος δεν θα απαντούσε σε πρόσκληση της UNESCO για διαμεσολάβηση ήταν κάτι που δεν μπορούσε να προβλεφθεί κατά τη στιγμή υιοθέτησης των κανόνων διαμεσολάβησης.

¹ https://www.britishmuseum.org/about_us/news_and_press/press_releases/2015/unesco_mediation_proposal.aspx.

² Βλ. τη δήλωση του Αρχηγού του Κόμματος των Εργατικών στη Βρετανία, Jeremy Corbyn, (4.6.2018) σύμφωνα με την οποία σε περίπτωση που κερδίσει τις εκλογές το 2022 θα ξεκινήσει ουσιαστικό διάλογο για την επιστροφή των Μαρμάρων στην Ελλάδα <https://news.artnet.com/art-world/jeremy-corbyn-parthenon-marbles-1296566>. Ενδιαφέρουσα είναι και η αντίδραση του νέου Διευθυντή του Βρετανικού Μουσείου και των Trustees σύμφωνα με το ίδιο δημοσίευμα «When Hartwig Fischer became the museum’s director in 2016, he maintained the institution’s position against their return. “While we respect Jeremy Corbyn’s views, the British Museum is an arm’s length body from government and decisions regarding any objects in the collection sit with the British Museum’s Trustees,” a spokesperson for the British Museum told Artnet News. “We feel there is a great public benefit to some of the Parthenon Sculptures being on display, where they can be seen as part of a world collection and help millions of visitors to understand the interconnectivity of human history.”

³ On 30-31 May UNESCO called for the United Kingdom to enter into talks with Greece on the repatriation of the Parthenon Marbles. Twelve countries—including, for the first time, France—approved the decision <https://news.artnet.com/art-world/jeremy-corbyn-parthenon-marbles-1296566>.

⁴ Σχετικές προτάσεις έγιναν από την ομάδα Robertson και Alamoudin, οι οποίοι αναφέρθηκαν και στο Brexit ως μία συγκυρία που πρέπει να εκμεταλλευτούν Ελλάδα και Βρετανία <https://db8.gr/i-omada-gia-ta-elginia-ton-robertson-ke-alamountin-klouni-zitai-tin-epistroti-tous-me-nea-epichirimata/>.

εξελίχθηκαν τόσο λόγω των περιστάσεων/συγκυριών όσο και λόγω της ανάπτυξης του δικαίου της πολιτιστικής κληρονομιάς και σήμερα συνοψίζονται λίγο πολύ στα κατωτέρω.

Στους υπότιτλους που ακολουθούν παρουσιάζονται οι βρετανικές θέσεις, όπως έχουν κατά καιρούς αποτυπωθεί σε κείμενα ή εκφραστεί σε συναντήσεις με τη βρετανική πλευρά. Οι απαντήσεις αποτελούν θέσεις της ελληνικής πλευράς όπως έχουν κατά καιρούς εκφραστεί ή αποτυπωθεί σε κείμενα από τη συγγραφέα.

1. «Ακόμη και αν το Βρετανικό Μουσείο το επιθυμούσε, ο νόμος δεν του επιτρέπει να μεταβιβάσει σε τρίτους αντικείμενα της συλλογής του».

Τα βρετανικά Μουσεία διέπονται ως προς το νομικό καθεστώς τους από την Museums Act 1963, η οποία δεν επιτρέπει οποιαδήποτε απομάκρυνση αντικειμένων από τη συλλογή τους παρά μόνον υπό συγκεκριμένους όρους τους οποίους δεν πληρούν τα Μάρμαρα.¹ Ωστόσο, το πρόσκομμα αυτό είναι μάλλον θεωρητικό, διότι έχουν συντελεστεί επιστροφές από Βρετανικά μουσεία (συμπεριλαμβανομένου του Βρετανικού Μουσείου) σε άλλες χώρες παρά την ύπαρξη του εν λόγω νόμου.

¹ <https://www.britishmuseum.org/pdf/De-accession%20Policy%20July%202013%20FINAL.pdf>. Με βάση την πιο πρόσφατη *De-accession Policy* του Βρετανικού Μουσείου (η οποία εγκρίθηκε το 2013 και παραμένει σε ισχύ, καθώς αναφέρεται στο σώμα του κειμένου ότι θα επανεξεταστεί όχι αργότερα από το 2018), οι εξουσίες των Διαχειριστών διέπονται από τη British Museum Act 1963, η οποία δεν έχει τροποποιηθεί και παραμένει ως είχε. Με βάση την ως άνω Πολιτική η απαγόρευση της διάθεσης των αντικειμένων που ανήκουν στις συλλογές του μουσείου αφορά, καταρχήν, όλα τα αντικείμενα και κάθε μορφή διάθεσής τους, συμπεριλαμβανομένης και της πιθανώς εκπορευόμενης από αιτήματα επιστροφής ή επαναπατρισμού από τρίτα μέρη.

Με βάση το s. 3(4) της British Museum Act, η διάθεση των ως άνω αντικειμένων δεν επιτρέπεται με την επιφύλαξη των εξαιρετικών περιπτώσεων που προβλέπονται στα sections 5 και 9 (σχετικός σύνδεσμος: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1963/24/section/3>). Συνακόλουθα, όπως αναφέρεται στη *De-accession Policy*, η σχετική εξουσία των Διαχειριστών του Μουσείου είναι *περιορισμένη* -περιλαμβάνοντας και τη διάθεση λόγω πώλησης, δωρεάς ή ανταλλαγής αντικειμένων σε μουσεία και δημόσιες βιβλιοθήκες της Αγγλίας (3.8)-, ενώ επιπρόσθετα, αναφέρεται το ισχυρό νομικό τεκμήριο υπέρ της *απόλυτης απαγόρευσης* διάθεσής των αντικειμένων αυτών. Μοναδική εξαίρεση αποτελούν ορισμένες *πολύ περιορισμένες* περιπτώσεις που τελούν υπό την έγκριση του Charity Regulator και οι οποίες προβλέπονται και από τα sections 26 και 27 του Charities Act 1993, με βάση τα οποία κάθε τέτοια διάθεση θα πρέπει να τελεί πάντοτε σε συνάρτηση με την εξυπηρέτηση των συμφερόντων του Μουσείου ή να επιβάλλεται από εξαιρετικούς ηθικούς λόγους και περιστάσεις.

Ειδικότερα, με βάση και τα σχετικώς οριζόμενα και στη British Museum Act, οι όροι υπό τους οποίους το Βρετανικό Μουσείο μπορεί να δεχθεί την απομάκρυνση αντικειμένων από τη συλλογή του παραμένουν οι ίδιοι, δηλαδή:

α) το αντικείμενο να αποτελεί *αντίγραφο* ενός άλλου αντικειμένου που ανήκει στη συλλογή του μουσείου,
β) η παραμονή του στη συλλογή να έχει κριθεί ως *ακατάλληλη* και ως εκ τούτου, να μπορεί να απομακρυνθεί χωρίς, ωστόσο, να ζημιώνονται τα ενδιαφέροντα του κοινού ή το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον εν γένει (όπου ειδικότερα αναφέρεται ότι η απομάκρυνση απαγορεύεται όταν το αντικείμενο το οποίο αφορά αποτελεί προϊόν δωρεάς ή κληροδότημα) (s.5(1)) και,

γ) το αντικείμενο να έχει *απωλέσει τη χρηστική του αξία* λόγω ζημίας, επιδείνωσης της κατάστασής του λόγω φυσικών αιτιάσεων ή ως αποτέλεσμα επιδρομής καταστροφικών οργανισμών (s.5(2)).

Ειδικότερα, ένας σημαντικός αριθμός βρετανικών μουσείων έχει βρει τρόπους και έχει επιστρέψει πολιτιστικούς θησαυρούς σε χώρες προέλευσής τους. Πολλές από αυτές τις επιστροφές έχουν συντελεστεί, είτε λόγω αλλαγής της νομοθεσίας, προκειμένου να καταστεί εφικτή η επιστροφή, είτε έχουν διενεργηθεί ως μακράς χρονικής διάρκειας δάνεια συνεχώς ανανεούμενα. Στην πρώτη περίπτωση, ανήκει η επιστροφή ανθρώπινων υπολειμμάτων Αβοριγίνων σε Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία από βρετανικά μουσεία¹ βάσει της παραγράφου 47 (Section 47) της Human Tissue Act 2004, η οποία εκδόθηκε προκειμένου να διευκολύνει τις επιστροφές αυτές. Έγιναν επίσης επιστροφές πολιτιστικών αγαθών, τα οποία είχαν αφαιρεθεί από τους Ναζί μεταξύ 1933 - 1945 στη βάση γνωμοδοτήσεων από ειδικά ανεξάρτητα γνωμοδοτικά όργανα που συνέστησε η Βρετανική Κυβέρνηση για τον λόγο αυτόν.² Συγκεκριμένα, η Βρετανία συνέστησε από το 2006 και μετά ειδικές επιτροπές, οι οποίες έκαναν προτάσεις προς αυτήν την κατεύθυνση στην Κυβέρνηση, τις οποίες τελικά υιοθέτησε και διεκπεραίωσε τις επιστροφές. Αντίστοιχες επιτροπές έγιναν και σε άλλα κράτη με τον ίδιο σκοπό, όπως Γαλλία, Ολλανδία, Αυστρία και Γερμανία.

Ενδιαφέρουσα επίσης είναι η υπόθεση της επιστροφής πουκαμίσου (Lakota Ghost Dance Shirt) των Λακότα (μιας φυλής Ινδιάνων) στην Ένωση Wounded Knee Survivors Association. Την απόφαση αυτή έλαβε το 1998 ένα τοπικό συμβούλιο (Επιτροπή) που συνέστηκε ο Δήμος Γλασκώβης υπό τον έλεγχο του οποίου ήταν το μουσείο που κατείχε το πουκάμισο. Η επιστροφή έγινε στη βάση κριτηρίων που έλαβε υπόψη της η Επιτροπή προκειμένου να κρίνει την σκοπιμότητα της επιστροφής.³ Χαρακτηριστικά είναι όσα είπε ο Επικεφαλής των Μουσείων της Γλασκώβης όταν κλήθηκε να καταθέσει σε Επιτροπή της Βουλής των Κοινοτήτων (House of Commons Culture, Media and Sport Committee) στις 18 Μαΐου 2000 και αφού είχε αποφασίσει την επιστροφή του πουκαμίσου: «δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται νομοθετικά εμπόδια για να αποθαρρύνουν την άσκηση ευρύτερης κοινωνικής πολιτικής και ενημερωμένου δημόσιου διαλόγου».⁴

¹ Στις 16 Νοεμβρίου 2006 επεστράφησαν στην Αυστραλία από το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας βάσει γνώμης Human Remains Advisory Panel σχετικά με αίτημα της Κυβέρνησης της Αυστραλίας που έγινε τον Νοέμβριο του 2005 της οποίας το ζήτησε το Tasmanian Aboriginal Centre.

² Spoliation Advisory Panel (Γνωμοδοτικό όργανο) που συστήθηκε το 2000 από τον Βρετανό Υπουργό Πολιτισμού προκειμένου να εξετάσει αιτήματα τόσο στη βάση νομικών όσο και ηθικών λόγων. Αποτέλεσμα αυτής της Επιτροπής ήταν μία Έκθεση (Report: Restitution of Objects Spoliated in the Nazi-Era: A Consultation Document, July 2006), η οποία πρότεινε την ψήφιση νομοθεσίας που θα διευκόλυνε την επιστροφή.

³ Η Επιτροπή έλαβε υπόψη της 4 κριτήρια

a) **the status of those making the request**, i.e., their right to represent the community to which the object originally belonged,
b) the **continuity between the community which created the object and the current community** on whose behalf the request was being made,
c) the **cultural and religious importance of the object to the community**,
d) **how the object had been acquired by the museum** and its subsequent and future use, and the **fate of the object if it were to be returned**.

⁴ legislative constraints should not be used to discourage broader public policy arguments and informed public debate.”

Και το ίδιο όμως το Βρετανικό Μουσείο έχει επιστρέψει αντικείμενα της συλλογής του στη βάση μακροχρόνιων δανείων. Το 2005 επέστρεψε στη βάση ανανεούμενου δανείου την Μάσκα Kwakwaka'wakw στο Alert Bay (British Columbia) του Καναδά από όπου την είχαν αφαιρέσει οι Άγγλοι το 1921. Το 2014 επέστρεψε ως μακροχρόνιο δάνειο φιγούρες/πιόνια σκακιού, τους λεγόμενους «Lewis Chessmen», στην Σκωτία (Western Isles) όπου και είχαν βρεθεί πριν απομακρυνθούν από τους Άγγλους.¹

2. «Τα Μάρμαρα αποτελούν περιουσία του Βρετανικού Μουσείου και δεν θα πρέπει να μας απασχολούν οι συνθήκες βάσει των οποίων τα Μάρμαρα αποκτήθηκαν στο παρελθόν, δεδομένου ότι δεν μπορούμε να κρίνουμε τις πράξεις του παρελθόντος με τα κριτήρια του σήμερα».

Το ιδιοκτησιακό καθεστώς των Μαρμάρων δεν είναι το ζητούμενο. Ούτως ή άλλως οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο πλευρών δεν έθεσαν ποτέ ζήτημα ιδιοκτησίας. Το ζήτημα έγκειται στο που τα Μάρμαρα εκτίθενται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο εις όφελος της ανθρωπότητας. Αν και η πολιτιστική κληρονομιά, κατά γενική ομολογία, συμβάλλει στην ολοκλήρωση της εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας ενός λαού, θα πρέπει ωστόσο, να διατηρείται και να φυλάσσεται προς όφελος όλης της ανθρωπότητας. Κανείς θα ισχυριζόταν ότι η άποψη αυτή αποτελεί ένα μίγμα της εθνικιστικής και της διεθνιστικής θεωρίας, όπως αυτές έχουν εκφραστεί το δίκαιο της πολιτιστικής κληρονομιάς, οι οποίες εκ πρώτης όψεως είναι εκ διαμέτρου αντίθετες. Ωστόσο, η πραγματικότητα υπαγορεύει ρεαλιστικές λύσεις που να ανταποκρίνονται στα ζητούμενα των καιρών, λαμβάνοντας υπόψη τις ευαισθησίες και απόψεις (στο μέτρο του εφικτού) όλων των πλευρών. Συνεπώς, το ζήτημα δεν είναι σε ποιον ανήκουν τα Μάρμαρα αλλά που τα Μάρμαρα εκτίθενται καλύτερα προς όφελος όλων. Στο Λονδίνο ή στην Αθήνα;

Στο πλαίσιο αυτό δεν θα πρέπει βέβαια να αγνοήσουμε τις συνθήκες κατά τις οποίες τα Μάρμαρα αποκόπηκαν και αφαιρέθηκαν βίαια από τον ναό του Παρθενώνα, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω. Συνεπώς, τα Μάρμαρα αποσπάστηκαν παράνομα, χωρίς άδεια, με ανήθικο τρόπο (με την πρακτική της δωροδοκίας), καθώς και με τρόπο που προξένησε ανεπανόρθωτη βλάβη τόσο στον ναό όσο και στα ίδια τα Μάρμαρα.

Το Βρετανικό Κοινοβούλιο αγόρασε τα Μάρμαρα, χωρίς να ερευνήσει την υπόθεση. Ο Έλγιν πήρε το ποσό των 35.000 λιρών πριν ακόμη διεξαχθεί ακρόαση στο Κοινοβούλιο. Προφανώς επρόκειτο περί ειλημμένης απόφασης, αν κανείς λάβει υπόψη του ότι δεν κατατέθηκε κανένα έγγραφο στο Βρετανικό Κοινοβούλιο από το οποίο θα μπορούσε να προκύψει νόμιμη κτήση. Ακόμη και αυτή η ιταλική μετάφραση, δεν κατατέθηκε ποτέ κατά τη διάρκεια της σχετικής

¹ Η επιστροφή έγινε στο πλαίσιο συμφωνίας μεταξύ των Comhairle nan Eilean Siar (Western Isles Council) και του Βρετανικού Μουσείου. Το Βρετανικό Μουσείο δάνεισε 6 κομμάτια στο νέο μουσείο Lews Castle, στο Stornoway, από το 2014. <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-highlands-islands-18429790>.

συζήτησης.

Εάν η πράξη αυτή κρινόταν σήμερα με τις διεθνείς συμβάσεις και την ενωσιακή νομοθεσία, θα ήταν αδιαμφισβήτητα μία πράξη όχι μόνον παράνομη αλλά και ποινικά κολάσιμη. Ωστόσο, τα νομοθετήματα αυτά δεν έχουν αναδρομική ισχύ. Το γεγονός όμως αυτό δεν σημαίνει ότι οι βασικές αρχές τους για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν υπήρχαν σε άλλα νομοθετήματα της περιόδου εκείνης ή ότι δεν αποτελούν βασικές αρχές και εθιμικούς κανόνες που ίσχυαν και την περίοδο εκείνη. Δύσκολα θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η βίαιη αποκοπή πολιτιστικών αγαθών με τον τρόπο που έγινε δεν συνιστούσε παράνομη πράξη κατά τους νόμους της εποχής. Συνεπώς, το Βρετανικό Κοινοβούλιο και εκ των υστέρων το Βρετανικό Μουσείο δεν μπορούσαν να αποκτήσουν νόμιμα κυριότητα σε κάτι το οποίο αποσπάστηκε παράνομα.

Επιπλέον, υπάρχει μία σαφής τάση στο δίκαιο της πολιτιστικής κληρονομιάς σήμερα να διορθώνονται αδικίες του παρελθόντος στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό (για παράδειγμα σώζονται τα αγαθά ή/και το μνημείο). Η τάση αυτή είναι που υπαγόρευσε κατά καιρούς επιστροφές αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσής τους όπως αυτές που αναφέρθηκαν ανωτέρω. Άλλωστε η παρακράτηση πολιτιστικών αγαθών τα οποία έχουν αποκτηθεί κάτω από αμφίβολες συνθήκες αντιμετωπίζεται από πολλούς ως μία διαρκής παράνομη ή ανήθικη πράξη ανεξαρτήτως του χρόνου που αυτά αφαιρέθηκαν.

Ο Παρθενώνας αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό μνημείο της Κλασικής Ελλάδας, το μνημείο που βρίσκεται πρώτο στον κατάλογο των Ευρωπαϊκών Μνημείων και αποτελεί ταυτόχρονα μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα κομμάτια του ενιαίου αρχιτεκτονικού όλου διαζώζονται διαμελισμένα σήμερα κυρίως μεταξύ του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως και Βρετανικού Μουσείου, ενώ κατέληξαν διαμελισμένα μεταξύ των 2 μουσείων λόγω των πράξεων του Έλγιν. Το γεγονός ότι η Βρετανία αρνείται την επιστροφή τους στην ουσία σημαίνει άρνηση επανένωσής τους στον τόπο προέλευσής τους προς το συμφέρον όλης της ανθρωπότητας. Αυτό από μόνο μου είναι μία άδικη παράλειψη (μη ενέργεια) που συντελείται σήμερα και όχι κατά την ημερομηνία αφαίρεσης των Μαρμάρων από τον ναό.

3. «Τα Μάρμαρα εκτίθενται ως μέρος μίας εγκυκλοπαιδικής συλλογής που προωθεί την ιδέα του παγκόσμιου μουσείου».

Από το 2002 και μετά το Βρετανικό Μουσείο σε μία προσπάθεια συνέργειας με άλλα μουσεία με αντίστοιχα προβλήματα διεκδικήσεων αντικειμένων της συλλογής τους από χώρες προέλευσης των αντικειμένων αυτών, διατείνεται ότι τα Μάρμαρα που βρίσκονται στη συλλογή τους αφηγούνται μία άλλη ιστορία (από αυτήν που αφηγούνται στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης) ως μέρη ενός «παγκόσμιου μουσείου» ('universal museum') που έχει τεθεί να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των επισκεπτών του ώστε να μπορούν να συγκρίνουν μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών που στεγάζονται στο ίδιο μουσείο.

Με άλλα λόγια, το «Παγκόσμιο Μουσείο» (ή διαφορετικά «εγκυκλοπαιδικό» μουσείο) εκθέτει αντιπροσωπευτικά δείγματα διαφορετικών πολιτισμών, ώστε ο εκάστοτε επισκέπτης να μπορεί να προβαίνει σε συγκρίσεις και να εκτιμά ομοιότητες και διαφορές. Από αυτό μπορεί κανείς εύκολα να συμπεράνει ότι δεν αποτελούν όλα τα μουσεία του κόσμου «Παγκόσμια Μουσεία» μια και δεν εκθέτουν όλα αντικείμενα από διαφορετικούς πολιτισμούς.

Η θεωρία του Παγκόσμιου Μουσείου χρωστά τη γέννησή της σε μία Διακήρυξη στην οποία προέβησαν 17 μεγάλα μουσεία του κόσμου το 2002.¹ Η Διακήρυξη αυτή φαίνεται να είναι λίγο συγκεχυμένη διότι από τη μία πλευρά αναφέρεται στην έννοια της «εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς» εννοώντας την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας στην οποία το κάθε μουσείο (από αυτά που υπογράφουν) ανήκει (συγκεκριμένα η Δήλωση αναφέρει ότι [the museums' collections' have become] “part of the heritage of the nations which house them”), ενώ την ίδια στιγμή αναφέρεται στην πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας (“museums serve not just the citizens of one nation but the people of every nation”).

Μερικοί υποστηρίζουν ότι τα μουσεία αυτά θέλουν να βρουν μία νομιμοποιητική βάση για να απαντήσουν στις κριτικές και τα αιτήματα που έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια για επιστροφή αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσής τους και τα οποία αποκτήθηκαν και βρέθηκαν στις συλλογές

¹ Declaration on the Importance and Value of Universal Museums, 10 December 2002. Τα 18 Μουσεία που την υπέγραψαν ήταν: The Art Institute of Chicago; Bavarian State Museum, Munich (Alte Pinakothek, Neue Pinakothek); State Museums, Berlin; Cleveland Museum of Art; J. Paul Getty Museum, Los Angeles; Solomon R. Guggenheim Museum, New York; Los Angeles County Museum of Art; Louvre Museum, Paris; The Metropolitan Museum of Art, New York; The Museum of Fine Arts, Boston; The Museum of Modern Art, New York; Opificio delle Pietre Dure, Florence; Philadelphia Museum of Art; Prado Museum, Madrid; Rijksmuseum, Amsterdam; State Hermitage Museum, St. Petersburg; Thyssen-Bornemisza Museum, Madrid; Whitney Museum of American Art, New York. “The international museum community shares the conviction that illegal traffic in archaeological, artistic, and ethnic objects must be firmly discouraged. We should, however, recognize that objects acquired in earlier times must be viewed in the light of different sensitivities and values, reflective of that earlier era. The objects and monumental works that were installed decades and even centuries ago in museums throughout Europe and America were acquired under conditions that are not comparable those of today.

Over time, objects so acquired, whether by purchase, gift, or partage, have become part of the museums that have cared for them, and by extension part of the heritage of the nations which house them. Today we are especially sensitive to the subject of a work's original context, but we should not lose sight of the fact that museums too provide a valid and valuable context for objects that were long ago displaced from their original source. The universal admiration for ancient civilisations would not be so deeply established today were it not for the influence exercised by the artefacts of these cultures, widely available to an international public in major museums. [...] Calls to repatriate objects that have belonged to museum collections for many years have become an important issue for museums. Although each case must be judged individually, we should acknowledge that museums serve not just the citizens of one nation but the people of every nation. Museums are agents in the development of culture, whose mission is to foster knowledge by a continuous process of reinterpretation. Each object contributes to that process. To narrow the focus of museums whose collections are diverse and multifaceted would therefore be a disservice to all visitors” (Τα ανωτέρω συνιστούν αποσπάσματα της Δήλωσης του 2002).

των μουσείων αυτών κάτω από αμφισβητούμενες ως προς τη νομιμότητα και ηθική τους περιστάσεις ή ως απόρροια τραυματικών γεγονότων, όπως κατάκτηση ή αποικιοκρατία. Όλοι γνωρίζουμε ότι αν μία τέτοια πράξη λάμβανε χώρα σήμερα θα ήταν πλήρως και ολοσχερώς καταδικαστέα. Στο πλαίσιο αυτό, τα μουσεία που συσπειρώθηκαν για να υπογράψουν τη συγκεκριμένη διακήρυξη προσπάθησαν κατά κάποιο τρόπο να «ξεπλύνουν» τον εαυτό τους από το παρελθόν τους και να διαμορφώσουν έναν νέο ρόλο γι' αυτά ως μέρη, τα οποία συντηρούν την ποικιλομορφία και προάγουν τον σεβασμό μεταξύ των πολιτισμών των ανθρώπων.¹

Επιπλέον, η θεωρία του «Παγκόμιου Μουσείου» φαίνεται να δημιουργεί διεθνώς δύο τάξεις μουσείων: αυτά με παγκόσμια σημασία για την ανθρωπότητα και τα άλλα (τα «δευτεροκλασάτα» (second best)). Ωστόσο, τα περισσότερα μουσεία έχουν κάτι πολύ σημαντικό να προσφέρουν, το οποίο μπορεί να είναι παγκόσμιας σημασίας. Συνεπώς, η διάκριση αυτή κάθε άλλο παρά δικαιολογημένη είναι. Επίσης, τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για τον διαχωρισμό αυτόν είναι επιστημονικά άγνωστα. Η διακήρυξη αυτή φαίνεται να υπονοεί ότι το καλύτερο μέρος να διατηρεί κανείς πολιτιστική κληρονομιά είναι το Παγκόσμιο Μουσείο. Όμως, αυτός ο απόλυτος τρόπος να προσεγγίζει κανείς πολιτιστικούς θησαυρούς ανεξάρτητα από τις ιδιαιτερότητές τους φαίνεται να προάγει μία μονοσήμαντη αντίληψη για την πολιτιστική κληρονομιά: τον ρόλο της ως τέχνη. Με άλλα λόγια, η θεωρία του Παγκόσμιου Μουσείου δίνει προτεραιότητα στο φυσικό αντικείμενο παρά στους σκοπούς που έχει αυτό τεθεί να εξυπηρετήσει (για παράδειγμα ως θρησκευτικό εργαλείο). Η προσέγγιση αυτή αγνοεί άλλες - τουλάχιστον εφάμιλλες λειτουργίες - της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως για παράδειγμα εθνογραφικές, ανθρωποκεντρικές ή θρησκευτικές. Παραγνωρίζει επίσης, τον ρόλο που αυτή παίζει για την πολιτιστική ταυτότητα ενός λαού. Μπορεί, για παράδειγμα, για μερικούς να είναι αδιανόητο να βλέπουν να εκτίθεται σε μία βιτρίνα μουσείου ως αντικείμενα, εργαλεία πολιτιστικής λατρείας ή αντικείμενα που έχουν θαφτεί με τους προγόνους τους.

Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ένας διευθυντής Μουσείου των Ινδιών αναφερόμενος στη θεωρία του παγκόσμιου μουσείου, ο K. Singh: *«η θεωρία του Παγκόσμιου Μουσείου συνιστά ιδεολογία, η οποία έχει τις δικές της ιστορικές και πολιτικές σκοπιμότητες, και η αλήθεια είναι ότι το Παγκόσμιο Μουσείο πασχίζει να προστατεύσει τη δική του πολιτιστική κληρονομιά και όχι αυτή της*

¹ Βλ. την πρόσφατη έκθεση Μαρμάρων και Rodin στο Βρετανικό Μουσείο (2018) με σκοπό να αποδείξει το Βρετανικό Μουσείο ότι ο Rodin εμπνεύστηκε διότι τα Μάρμαρα ήταν διαμελισμένα στο Βρετανικό Μουσείο και ενώ ποτέ δεν επισκέφτηκε την Ελλάδα ανέφερε ότι “He saw these fragments as works of art to be celebrated. They inspired him to become the first modern sculptor to make the headless, limless torso a genre of art in its own right.” Στην ίδια έκθεση αναφέρονται επίσης τα εξής «When Lord Elgin brought the Parthenon Sculptures to England in the early 1800s, he asked Antonio Canova to restore them and replace the missing parts. The sculptor refused, saying that the fragments were the touchstone of authenticity for ancient Greek sculpture.” Ωστόσο οι αναφορές του Rodin και του Canova δεν τεκμηριώνονται κάπου ότι όντως έλαβαν χώρα. Βλ. επίσης: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2018/apr/24/rodin-and-the-art-of-ancient-greece-british-museum-london-review-parthenon-marbles>

ανθρωπότητας» (“[t]he museum’s ‘universalism’ is an ideological position that has its own history and its own politics, and the universal museum is fighting to protect its own heritage, not the world’s”).¹

4. «Τι είναι αυτό που υπαγορεύει την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα στη χώρα προέλευσής τους;».

Η υπόθεση αυτή δεν μπορεί να συγκριθεί με μία υπόθεση για παράδειγμα κλοπής πινάκων ή γλυπτών, η οποία μπορεί να είναι εξίσου άδικη. Η υπόθεση αυτή αφορά αρχιτεκτονικά μέλη μνημείου, τα οποία συνιστούν αναπόσπαστα και συστατικά μέρη του μνημείου, ενός μνημείου που επιβιώνει μέχρι σήμερα και το οποίο είναι επισκέψιμο. Θα μπορούσε κανείς να αναφερθεί στην πληθώρα των κατά καιρούς επιχειρημάτων της ελληνικής πλευράς, νομικών, ηθικών, πολιτιστικών, ιστορικών, εθνολογικών, κ.ο.κ. Ούτως ή άλλως ο λόγος γίνεται για μία παράνομη και ανήθικη πράξη αφαίρεσης των Μαρμάρων κατά τρόπο που από αρχαιολογική και γενικότερα, επιστημονική πλευρά κατέστρεψε ένα μνημείο, το κομμάτι του οποίου ο επισκέπτης μπορεί να τα δει μόνον διαμελισμένα χάνοντας ιστορικές, αισθητικές και άλλες λεπτομέρειες κρίσιμες για την επιστημονική μελέτη αλλά και την τέρψη του ματιού. Ταυτόχρονα, οι ενέργειες του Έλγιν προσέβαλαν, όχι μόνον την ολότητα και πληρότητα του μνημείου, αλλά και την πολιτιστική και εθνολογική ταυτότητα των Ελλήνων που σχετίζονται ιστορικά και πολιτιστικά με ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της πολιτιστικής τους κληρονομιάς και η πληγή αυτή διατηρείται μέχρι σήμερα με την άρνηση της Βρετανίας να επιστρέψει το μέρος εκείνος που αφαιρέθηκε από το μνημείο με τον τρόπο που περιγράψαμε. Αυτά είναι μερικά μόνον από τα επιχειρήματα.² Ωστόσο, κατά της γνώμη της συγγραφέως υπάρχει ένα επιχείρημα στο οποίο είναι δύσκολο να διατυπωθεί αντίλογος. Αυτό της λογικής!

Είναι παντελώς παράλογο να υποστηρίξει κανείς ότι τα Μάρμαρα θα πρέπει να μένουν διαμελισμένα, σπασμένα και μοιρασμένα μεταξύ δύο μουσείων όταν μπορούν να εκτεθούν μαζί, ως ένα ενιαίο όλο, εντός του γεωγραφικού, ιστορικού, αρχαιολογικού, πολιτιστικού τους πλαισίου, εντός του φυσικού τους περιβάλλοντος, σε απευθείας οπτική επαφή με τον ναό. Υπάρχει ένας τρόπος μόνον να επιτελέσουν την αποστολή τους πλήρη και αυτός ο τρόπος είναι μόνον εντός του περιβάλλοντος στο οποίο συλλήφθηκε η ιδέα της δημιουργίας του ναού και στη συνέχεια εκτελέστηκε. Μόνον έτσι ο επισκέπτης, ο αρχαιολόγος ή ο ερευνητής μπορούν να λάβουν την πλήρη επιστημονική πληροφόρηση.³

¹ Singh, K. ‘Universal Museums: The View from Below,’ Speech given at the Salzburg Global Seminar ‘Achieving the Freer Circulation of Cultural Artefacts.’ A condensed version titled ‘National patrimony in a global environment’ was published in *The Art Newspaper*, No. 192, June 2008, as published in Prott, L. (ed.), *op. cit.*, at 123 ff., 126.

² Χαρακτηριστικό είναι και το γεγονός ότι από μετρήσεις του κοινού που έγιναν επί σειρά ετών στη Βρετανία το δημόσιο αίσθημα είναι υπέρ της επιστροφής των Μαρμάρων στην Ελλάδα.

³ Κατά καιρούς θραύσματα των Μαρμάρων που βρίσκονται σε άλλα μουσεία του κόσμου έχουν εκτεθεί στο Νέο Μουσείο της Ακρόπολης: Μόνιμη επιστροφή από University of Heidelberg (Ιανουάριος 2006), δάνεια από τον Πρόεδρο της Ιταλίας (Σεπτέμβριος 2008, Palermo Salinas Museum) και το Βατικανό (Νοέμβριος 2008, Vatican

V. Συμπέρασμα

Έχουν προηγηθεί χρόνια διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδος και Βρετανίας για την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Έχοντας συμμετάσχει σε πολλές από αυτές η αίσθησή μου είναι ότι (από τη Βρετανική πλευρά) είναι προσχηματικές. Ωστόσο, θεωρώ ότι ο τρόπος επίλυσης (ακόμη και αν δεν αποδώσει αποτελέσματα στο εγγύς μέλλον) είναι η διπλωματική οδός, διότι μόνον μέσω αυτής μπορούν να βρεθούν λύσεις που να ικανοποιούν και τις δύο πλευρές. Κατά τη γνώμη μου, η επιστροφή των Μαρμάρων στην Ελλάδα δεν θα είναι μόνον εις όφελος της Ελλάδας, αλλά και της Βρετανίας δεδομένου ότι η πράξη αυτή μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για μια πιο στενή πολιτιστική ή και άλλη συνεργασία.

Η δράση των αρχαιοκαπηλών στο Ν. Ροδόπης και στο Ν. Έβρου

Διαμαντής Τριαντάφυλλος

Το άρθρο πραγματεύεται το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας και της παραπλήσιας ενασχόλησης με την αναζήτηση κρυμμένων θησαυρών. Πρώτα, γίνεται αναφορά σε περιστατικά ατομικής ενασχόλησης με σκοπό την αποκάλυψη αντικειμένων αξίας για την απόκτηση προσωπικού κέρδους. Έπειτα, συνδέεται η ερασιτεχνική αυτή πρακτική με την αρχαιοκαπηλία. Μετέπειτα, δίνονται διάφορα παραδείγματα παράνομης ανασκαφής και πώλησης αρχαίων αντικειμένων στην περιοχή της Θράκης. Τέλος, προτείνονται ορισμένα μέτρα που θα μπορούσαν να παρθούν από τις Εφορείες Αρχαιοτήτων Θράκης με την ενίσχυση του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού ώστε να αποφευχθούν μελλοντικά περιστατικά σύλληψης και αρχαιοκαπηλίας.

Το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας και της συγγενούς ενασχόλησης για την αναζήτηση κρυμμένων θησαυρών είναι διαχρονικό και συνεχίζεται από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα με ανεπανόρθωτες καταστρεπτικές συνέπειες για την αρχαιολογική έρευνα, την ιστορία και γενικότερα τον πολιτισμό της χώρας. Στα αρχαία χρόνια, από την προϊστορική ήδη περίοδο, τα γνωστά από ανασκαφές φαινόμενα αρχαιοκαπηλίας συνδέονται κυρίως με τη σύλληψη πολύτιμων αντικειμένων από τάφους πλούσιων νεκρών. Είναι σίγουρο ότι το φαινόμενο αυτό θα συνεχίζεται στο μέλλον, όσο οι άνθρωποι θα συνεχίζουν να ονειρεύονται τη βελτίωση της ζωής τους με έναν εύκολο, αξιόποιο και ανήθικο τρόπο πλουτισμού. Η συγγένεια όσων αναζητούν αρχαιότητες για πώληση με εκείνους που αναζητούν θησαυρούς χρυσών λιρών προκύπτει από το γεγονός ότι πολύ εύκολα οι δεύτεροι μπορούν να αλλάξουν και να ακολουθήσουν το πεδίο δράσης των πρώτων και αντίστροφα, αφού κοινός στόχος και των δυο είναι η άμεση και εύκολη απόκτηση χρημάτων είτε με την κλοπή και το εμπόριο αρχαίων είτε με τον εντοπισμό και την κλοπή θησαυρών με νεότερα χρυσά νομίσματα.

Η παράνομη χρήση των ανιχνευτών μετάλλων από τους κυνηγούς θησαυρών οδηγεί πολλές φορές στον εντοπισμό αρχαίων μετάλλινων αντικειμένων και συντελεί στην εύκολη εναλλαγή των δυο ρόλων. Τα τελευταία χρόνια πολλοί χρησιμοποιούν τους ανιχνευτές μετάλλων για τον εντοπισμό αρχαίων νομισμάτων, τα οποία λόγω μεγέθους μπορούν να διακινηθούν ευκολότερα και να βρουν εύκολα το δρόμο του παράνομου εμπορίου στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Πριν ασχοληθούμε με το κύριο θέμα μας που είναι η αρχαιοκαπηλία, θα αναφερθούμε πολύ σύντομα στους κυνηγούς κρυμμένων θησαυρών. Πολλοί προχωρούν στην έρευνα παράνομα, χωρίς να έχουν εξασφαλίσει την απαιτούμενη άδεια από την αρχαιολογική Υπηρεσία και τις άλλες Αρχές. Όλοι αυτοί διακινδυνεύουν να συλληφθούν και να παραπεμφθούν στη δικαιοσύνη. Πολλοί λίγοι εξασφαλίζουν πρώτα τη νόμιμη άδεια για την εκσκαφή σε θέσεις εκτός αρχαιολογικών χώρων και προχωρούν μετά στην έρευνα ενώπιον εκπροσώπων των υπεύθυνων Υπηρεσιών. Η επικρατούσα άποψη ότι σε πολλά μέρη υπάρχουν κρυμμένοι θησαυροί και ότι πολλοί μέχρι

σήμερα έχουν ανακαλύψει κρυμμένες χρυσές λίρες, είναι υπερβολική. Οι κάτοικοι των χωριών βλέπουν τα ορύγματα σε παλιές βρύσες, εκκλησίες, τζαμιά, σπίτια κ. α. και πιστεύουν ότι παντού έχουν βρεθεί λίρες. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα αναγνωρίζουν στα σημεία των εκσκαφών το αποτύπωμα από το πήλινο πιθάρι ή τον τενεκέ που περιείχε τον θησαυρό. Στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Θράκης από το 1970 ως το 2004, περίοδο της υπηρεσιακής μου θητείας, εκδόθηκαν πάνω από 500 άδειες για την ανεύρεση κρυμμένου θησαυρού. Κανείς από τους ενδιαφερόμενους δεν βρήκε τον περιπόθητο θησαυρό. Το πάθος και η μυθομανία οδήγησε πολλούς σε παράλογες αποφάσεις και τελικά στην καταστροφή της περιουσίας τους και τη διάλυση της οικογένειάς τους.

Από το πλήθος των αιτήσεων που έφτασαν κατά καιρούς στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Θράκης, θα αναφερθούν δυο μόνο χαρακτηριστικές περιπτώσεις. Ο πρώτος ενδιαφερόμενος αναζητούσε στην παραλιακή περιοχή, νότια από το ύψωμα του Αγίου Γεωργίου Μαρώνας, ένα χαραγμένο σε βράχια καΐκι με σπασμένο κατάρτι και πίστευε ότι εκεί ήταν κρυμμένος μεγάλος θησαυρός. Ισχυριζόταν μάλιστα ότι ο θησαυρός ήταν κλεισμένος σε κρύπτη που είχε ανοιχτεί μέσα στον βράχο και είχε ξανακλειστεί με το ίδιο πέτρωμα. Ζητούσε την ανατίναξη του βράχου! Ο δεύτερος έκανε αίτηση για μια περιοχή στο χωριό Καλύβα Ξάνθης. Τελικά αποδείχτηκε ότι επρόκειτο για τον αρχαιολογικό χώρο του φρουρίου της Καλύβας, στο οποίο η ενιαία τότε Εφορεία Αρχαιοτήτων Θράκης είχε αρχίσει ανασκαφική έρευνα. Ο ενδιαφερόμενος πίστευε ότι ο θησαυρός ήταν κρυμμένος σε υπόγειο δωμάτιο, στο οποίο οδηγούσε μαρμάρινη πόρτα από τον πυθμένα της μεγάλης δεξαμενής του φρουρίου που ήταν τότε ακόμα μπαζωμένη. Σύμφωνα με τον αρχαιολογικό νόμο η άδεια έρευνας σε αρχαιολογικό χώρο ήταν αδύνατο να δοθεί σε ιδιώτη. Όταν αργότερα καθарίστηκε η δεξαμενή ως τον πυθμένα, διαπιστώθηκε ότι ήταν χτισμένη με μαρμάρινους γωνιόλιθους και επιχρισμένη εσωτερικά με υδραυλικό κονίαμα, ενώ η πόρτα και το δωμάτιο του θησαυρού υπήρξαν μόνο στη φαντασία του ενδιαφερόμενου (Τριαντάφυλλος 1973-74, Τριαντάφυλλος 1973 - 74, 804, Τριαντάφυλλος 1975, 299 - 300· Τριαντάφυλλος 1976, 312 - 313· Τριαντάφυλλος 1991, 329 - 331· Τριαντάφυλλος 1992, 491 - 492).

Οι αρχαιοκάπηλοι δεν έχουν ιδιαίτερη προτίμηση σε ευρήματα και αρχαιολογικούς χώρους. Ο στόχος της κλοπής, της οικειοποίησης και της εμπορίας αρχαίων αντικειμένων με αντίκρισμα το χρήμα και τον εύκολο πλουτισμό, τους οδηγεί αδιάκριτα σε κάθε αρχαιολογικό χώρο και μνημείο με στόχο την παράνομη αποκάλυψη αρχαίων αντικειμένων. Στις περιοχές της Δυτικής Θράκης έχουν γίνει παράνομες ανασκαφές σε νεκροταφεία και τύμβους των αρχαίων πόλεων, σε οχυρωματικούς περιβόλους και φρούρια υψωμάτων της Ροδόπης, του Ισμάρου και των Ζωναίων, σε ιερά κορυφής του Ήρωα Ιππέα και σε ταφικούς τύμβους των τριών νομών της Θράκης. Στους μεγάλους αρχαιολογικούς χώρους ανοίγονται μικρές λακκούβες, σε σημεία που προσδιορίζονται με τους ανιχνευτές μετάλλων και προσπαθούν να εντοπίσουν μετάλλινα αντικείμενα και κυρίως νομίσματα. Ο αριθμός των δραστών που συλλαμβάνονται από τις Αρχές Ασφαλείας και παραπέμπονται στη δικαιοσύνη είναι μικρός. Οι περισσότεροι δυστυχώς παραμένουν άγνωστοι. Παλαιότερα είχε γίνει μια καταγραφή των παράνομων δραστηριοτήτων κατά νομό, για το χρονικό διάστημα 1976 - 2009. Στο νομό Ξάνθης είχαν γίνει 7 κατασχέσεις αρχαίων αντικειμένων, 113

παράνομες ανασκαφές και 71 άλλες παράνομες καταστροφικές επεμβάσεις. Για τον νομό Ροδόπης οι αριθμοί ήταν αντίστοιχα 41, 20 και 6 και για τον νομό Έβρου 6, 6 και 9¹.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιαστούν επιλεγμένες περιπτώσεις αρχαιοκαπηλίας και καταστροφής αρχαίων που έλαβαν κατά καιρούς χώρα στις Περιφερειακές Ενότητες Ροδόπης και Έβρου. Γύρω από το ορεινό χωριό Ρούσσα του Έβρου υπάρχουν συστάδες τάφων ή μεμονωμένοι μεγαλιθικοί και απλοί κιβωτιόσχημοι τάφοι της πρώιμης εποχής του σιδήρου (9ος - 8ος αι. π.Χ.), οι οποίοι καλύπτονταν άλλοτε με τα χώματα χαμηλών τύμβων, ενώ σήμερα είναι ορατοί, απογυμνωμένοι και κατεστραμμένοι (Τριαντάφυλλος 1972, 546-547). Οι κάθετες σχιστολιθικές πλάκες των τάφων προσείλκυαν πολύ νωρίς το ενδιαφέρον των κυνηγών θησαυρών και των αρχαιοκαπήλων. Οι παράνομες επεμβάσεις επαναλαμβάνονται συνεχώς ως σήμερα, ακόμα και μετά τις ανασκαφές που διενήργησε η αρχαιολογική υπηρεσία. Διαπιστώθηκε ότι όλοι σχεδόν οι τάφοι έχουν δεχθεί αλλεπάλληλες παράνομες επεμβάσεις, με αποτέλεσμα να καταστραφούν μαζί τους τα πήλινα αγγεία των καύσεων, τα οποία δεν ενδιέφεραν τους δράστες. Είναι χαρακτηριστικό ότι ορισμένα αγγεία συγκολλήθηκαν από θραύσματα που βρέθηκαν διασκορπισμένα σε αποστάσεις 15-16μ. μεταξύ τους. Η κεραμική περιλαμβάνει μεγάλα τεφροδόχα αγγεία και άλλα μικρότερα, κυρίως κύπελλα και κανθάρους που διακοσμούνται με ραβδώσεις, αυλακώσεις, εγχαραξίς και εμπίεστα γεωμετρικά σχέδια (Σκαρλατίδου 1980, 432).

Στο εσωτερικό ενός τάφου στη θέση Δίκελλα αποκαλύφθηκε το κάτω μέρος πήλινης κανάτας βυζαντινής περιόδου, η οποία περιείχε πάνινο πουγκί με 35 χάλκινα σκυφωτά νομίσματα (εικ. 4). Το αγγείο ευτυχώς δεν εντοπίστηκε από τους αρχαιοκάπηλους. Η απόκρυψη του θησαυρού των νομισμάτων έγινε στα χρόνια του αυτοκράτορα Μανουήλ Α' Κομνηνού (1143-1181), στον οποίο ανήκουν τα 34 νομίσματα. Ένα νόμισμα ανήκει στον προκάτοχό του Ιωάννη Β' Κομνηνό (1118-1143). Οι όρθιες πλάκες του τάφου αποτέλεσαν σημείο αναφοράς για την απόκρυψη του θησαυρού από τον άγνωστο κάτοχο των νομισμάτων, ο οποίος αγνοούσε πιθανότατα ότι ο τάφος που επέλεξε, ήταν κατά 20 αιώνες παλαιότερος. Ο θησαυρός των χάλκινων σκυφωτών νομισμάτων έχει συσχετιστεί με το φρούριο του χωριού Μεσημέρι, όπου εκτός από την αρχική οχύρωση της πρώιμης εποχής Σιδήρου, διαπιστώθηκε η χρήση του υψώματος τον 5ο και 12ο αιώνα, στο πλαίσιο ελέγχου των διαβάσεων προς την ενδοχώρα της Θράκης (Touratsoglou-Triantaphyllos 2011, 157-178).

Όμοιοι τάφοι με αυτούς της Ρούσσας, βρέθηκαν κατεστραμμένοι στην περιοχή του χωριού Κοτρωνιά Έβρου. Οι τάφοι δέχθηκαν κι εδώ τις συνεχείς επεμβάσεις κυνηγών θησαυρών και αρχαιοκαπήλων. Σε μερικούς τάφους διατηρήθηκε το χαρακτηριστικό πλευρικό κυκλικό άνοιγμα των μεγαλιθικών τάφων. Το κέρδος της περιορισμένης έρευνας για τον αρχαιολόγο ήταν η περισυλλογή των θραυσμάτων των πήλινων αγγείων και η συγκόλληση από αυτά μερικών κυπέλλων της πρώιμης εποχής Σιδήρου.

¹ Η καταγραφή οφείλεται στη συνάδελφο Κωνσταντίνα Καλλιντζή, Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων τότε της ενιαίας Εφορείας Αρχαιοτήτων Θράκης και σήμερα Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ξάνθης.

Οι ταφικοί τύμβοι αποτελούν χαρακτηριστικά μνημεία της Θράκης που κατασκευάστηκαν για να σκεπάζουν τάφους επιφανών ή πλουσίων προσώπων. Οι περισσότεροι τύμβοι της Θράκης σώζονται στον βόρειο Έβρο, στις περιοχές Διδυμοτείχου, Ορεστιάδας και Τριγώνου (Τριαντάφυλλος 1978, 311-312).¹ Οι θρύλοι για την ύπαρξη κρυμμένων θησαυρών ή θαμμένων πλούσιων νεκρών που σχετίζονται με πολλούς από αυτούς, προκαλούν το έντονο ενδιαφέρον των αρχαιοκαπήλων. Οι επεμβάσεις γίνονται τις νυχτερινές ώρες με σκαπτικά μηχανήματα, επειδή ο μεγάλος όγκος χωμάτων δεν επιτρέπει τον εύκολο εντοπισμό των τάφων και των αρχαίων ευρημάτων. Ο μεγαλύτερος τύμβος της Θράκης, στην περιοχή Ελιάς-Σπήλαιου Έβρου, δεν ξέφυγε από τη μανία των αρχαιοκαπήλων, οι οποίοι άνοιξαν μεγάλο όρυγμα στην ανατολική πλευρά του. Ο τύμβος βρίσκεται στα χαμηλά υψώματα δυτικά του Σπήλαιου, στη θέση ενός σημαντικού προϊστορικού οικισμού. Τα επιφανειακά ευρήματα, θραύσματα χειροποίητων αγγείων, λίθινα εργαλεία και πήλινα ειδώλια χρονολογούνται στη νεολιθική περίοδο, την εποχή του χαλκού και την πρώιμη εποχή του σιδήρου (Τριαντάφυλλος 1998, 746· Τριαντάφυλλος 2001-2004, 728). Η γεωφυσική διασκόπηση του τύμβου και του προϊστορικού οικισμού κατέγραψε ενδείξεις για την ύπαρξη στον τύμβο κτιστού τάφου μακεδονικού τύπου, ενώ στο χώρο του οικισμού μεγάλης κυκλικής οχυρωματικής τάφρου. Οι ίδιοι πιθανότατα δράστες αφαίρεσαν τμήμα της επίχωσης από μικρότερο γειτονικό τύμβο, με αποτέλεσμα να παρασύρουν γωνιόλιθο ταφικού κτίσματος.

Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Θράκης για να αποθαρρύνει τους δράστες και να περιορίσει τη δραστηριότητά τους, αποφάσισε να προχωρήσει άμεσα σε τρεις σημαντικές ενέργειες: 1. Αποφάσισε να επεμβαίνει άμεσα και να γεμίζει το όρυγμα που ανοίγουν οι δράστες με τα ίδια τα χώματα που είχαν αφαιρέσει. γιατί δύσκολα αποφασίζουν να επανέλθουν, καθώς πρέπει να ξεκινήσουν από την αρχή, 2. Ζητήσαμε από την αρμόδια υπηρεσία της τότε Νομαρχίας Έβρου κατάλογο με τα ονόματα όλων των ιδιοκτητών σκαπτικών μηχανημάτων που εργάζονται στις περιοχές Διδυμοτείχου, Ορεστιάδας και Τριγώνου. Στους ιδιοκτήτες αυτούς στείλαμε προσωπική επιστολή, με την οποία τους ενημερώναμε για τα κρούσματα αρχαιοκαπηλίας και τον κίνδυνο καταστροφής αρχαίων. Πιο συγκεκριμένα τους πληροφορούσαμε τι είναι οι τύμβοι, πότε χρονολογούνται, ότι σκεπάζουν τάφους νεκρών, ότι δεν υπάρχουν θησαυροί αμύθητης αξίας που φαντάζονται, ότι μέσα στους τάφους υπάρχουν ευαίσθητα αντικείμενα, τα οποία με τον τρόπο και τις συνθήκες της παράνομης εκσκαφής, δεν πρόκειται να διασωθούν και επομένως δεν θα τους προσφέρουν το αναμενόμενο κέρδος. Τους τονίζαμε επίσης ότι εκτός από τη διάπραξη, σύμφωνα με τον αρχαιολογικό νόμο, σοβαρού ποινικού αδικήματος, διαπράττουν σοβαρό ηθικό παράπτωμα, γιατί συντελούν στην καταστροφή αρχαίων μνημείων και αντικειμένων της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, τα οποία με την ανασκαφή θα προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία και τον πολιτισμό των κατοίκων της αρχαίας Θράκης. Η ενέργεια αυτή είχε

¹ Ο συνολικός αριθμός των καταγραφέντων για πρώτη φορά τύμβων είναι 122. Περιοχή Διδυμοτείχου 38, Ορεστιάδας 32 και Τριγώνου 52. Ο αριθμός αυτός δεν αντιστοιχεί στον πραγματικό αριθμό των υπαρχόντων τύμβων, γιατί ορισμένοι τύμβοι δεν υποδείχτηκαν από τους αγροφύλακες στον φύλακα αρχαιοτήτων, ενώ άλλοι ήταν δύσκολο να επισημανθούν λόγω άρωσης και χωματοληψιών.

ανέλπисто αποτέλεσμα. Είτε επειδή οι δράστες φοβήθηκαν είτε επειδή κατάλαβαν ότι δεν πρόκειται να βρουν τους θησαυρούς που ονειρεύονται, είτε επειδή συναισθάνθηκαν το ηθικό βάρος της καταστροφής των αρχαίων, σταμάτησαν τη δράση τους. Για αρκετά χρόνια δεν παρουσιάστηκαν κρούσματα παράνομων επεμβάσεων σε τύμβους του βόρειου Έβρου, 3. Η Εφορεία Αρχαιοτήτων προχώρησε με την έγκριση του Υπουργείου Πολιτισμού στην υλοποίηση ενός ετήσιου προγράμματος ανασκαφής ταφικών τύμβων. Η επιλογή γινόταν με συγκεκριμένα κριτήρια προτεραιότητας, όπως τύμβοι που είχαν χάσει τον αρχικό τους όγκο από παράνομη χωματοληψία ή από παράνομη άροση με γεωργικά μηχανήματα για την επέκταση όμορων αγρών. Τύμβοι που είχαν σχεδόν ισοπεδωθεί με εργασίες διαμόρφωσης που προβλέπονταν σε προγράμματα αναδασμών. Τύμβοι τέλος, που είχαν δεχθεί στο παρελθόν πολλές παράνομες επεμβάσεις. Η διενέργεια ανασκαφής ενός ή δυο τύμβων κάθε χρόνο και η συνεχής παρουσία αρχαιολόγων στην περιοχή για αρκετά χρόνια συνετέλεσε αποφασιστικά στη διακοπή της παράνομης δραστηριότητας των αρχαιοκαπήλων. Τα τελευταία όμως χρόνια υπάρχουν και πάλι ορισμένα κρούσματα παράνομης εκσκαφής τύμβων με σκαπτικά μηχανήματα, όπως αυτό που έγινε σε μεγάλο τύμβο, κοντά στο χωριό Αμπελάκια Έβρου. Η Εφορεία Αρχαιοτήτων έσπευσε αμέσως να γεμίσει το παράνομο όρυγμα των αρχαιοκαπήλων.¹

Κοντά στο χωριό Ρήγιο Διδυμοτείχου ερευνήθηκαν δυο τύμβοι με κτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους του 4ου αι. π.Χ., οι οποίοι είχαν συληθεί και καταστραφεί, πριν από αρκετά χρόνια από άγνωστους αρχαιοκάπηλους (Τριαντάφυλλος-Τερζοπούλου 1995, 473-485). Ο τάφος του πρώτου τύμβου είναι κατασκευασμένος με πλάκες μαλακού ασβεστόλιθου που είναι τοποθετημένες σε δυο οριζόντιες σειρές. Στην ανατολική πλευρά υπάρχει είσοδος με κατώφλι, παραστάδες και υπέρθυρο. Το άνοιγμα έκλινε με ειδικά λαξευμένη πέτρα. Ο τάφος σκεπαζόταν με οριζόντιες πλάκες. Μπροστά στην είσοδο δυο μικροί τοίχοι σχηματίζουν διάδρομο, μια μικρογραφία του γνωστού «δρόμου» των μακεδονικών τάφων. Μοναδικά κατάλοιπα μετά τη σύληση είναι έξι τμήματα από χάλκινες πόρπες, διασκορπισμένες έξω από τον τάφο (Τερζοπούλου 1995: 662-663). Ο τάφος του δεύτερου τύμβου είναι όμοιος, αλλά μεγαλύτερος και έχει επιμελέστερη κατασκευή. Μπροστά από τον θάλαμο διαμορφώνεται ένα είδος δρόμου και προθαλάμου. Ο θάλαμος σκεπαζόταν με μεγάλους ορθογώνιους λίθους. Τα τοιχώματά του έχουν κατασκευαστεί με καλά επεξεργασμένους γωνιόλιθους, ενώ το δάπεδό του είναι στρωμένο με πλάκες. Στην είσοδο υπάρχει κατώφλι, παραστάδες και υπέρθυρο. Στο κέντρο του τύμβου αποκαλύφθηκε ταφικός περίβολος με ομόκεντρους κύκλους από ακατέργαστες πέτρες. Τα λιγοστά ευρήματα του 4ου αι. π.Χ., όπως θραύσματα αγγείων, τμήμα μελαμβαφούς κανθάρου, οξυπύθμενος αμφορέας Θάσου, έλασμα με τραγόμορφα ζώα από χάλκινο κάδο και μικρά θραύσματα επιχρυσωμένων χάλκινων φύλλων από το στεφάνι του νεκρού μαρτυρούν ότι ο τάφος περιείχε ενδιαφέροντα κτερίσματα (Τερζοπούλου 1995, 663).

¹ Ο αρχαιολόγος Ματθαίος Κουτσουμανής την ίδια μέρα που επισκέφτηκε και φωτογράφησε το παράνομο όρυγμα του τύμβου, φρόντισε να κλειστεί με τα ίδια χώματα που είχαν αφήσει επί τόπου οι αρχαιοκάπηλοι.

Στην περιοχή Μητρικό, νότια του χωριού Παγούρια Ροδόπης και βόρεια της χερσονήσου Μολυβωτή, όπου βρισκόταν η αρχαία Στρώμη, υπάρχουν διάσπαρτοι ταφικοί τύμβοι που έχουν συνδεθεί με πλούσιους γαιοκτήμονες της αρχαίας πόλης. Από την ίδια περιοχή προέρχονται πολλές ενεπίγραφες επιτάφιας στήλες με τα ονόματα των νεκρών, οι οποίες αποκαλύπτονται κάθε χρόνο με την άροση των αγρών (Τερζοπούλου 2000, 143-182). Οι περισσότεροι από τους τύμβους έχουν γνωρίσει στο παρελθόν την παράνομη δραστηριότητα των αρχαιοκαπήλων, είτε με συνήθη σκαπτικά εργαλεία είτε με σκαπτικά μηχανήματα. Οι αρχαιολόγοι έχουν προχωρήσει στην ανασκαφή επτά τύμβων. Σε δυο τύμβους εντοπίστηκαν κομματιασμένες λίθινες σαρκοφάγοι, μια από τις οποίες συγκολλήθηκε από πολλά κομμάτια. Σε άλλους είχαν συληθεί κιβωτιόσχημοι τάφοι (Τριαντάφυλλος 1992, 491- 493· Τριαντάφυλλος 1995, 659· Τριαντάφυλλος 1997, 872). Οι αρχαιολόγοι, αφού σχεδίασαν και φωτογράφησαν στη θέση τους τάφους και σαρκοφάγους, μάζεψαν με επιμέλεια αγγεία και ειδώλια που βρέθηκαν έξω από τους τάφους και όλα τα διασκορπισμένα θραύσματα αγγείων, από τα οποία συγκολλήθηκαν ενδιαφέροντα αγγεία κλασικής περιόδου, όπως μελανόμορφες κύλικες, σκυφίδια, ερυθρόμορφα ληκύθια και κάνθαροι του τύπου Αγίου Βαλεντίνου. Σε άλλο τύμβο εντοπίστηκε κιβωτιόσχημος τάφος που είχε συληθεί, χωρίς να προηγηθεί μεγάλη εκσκαφή στον τύμβο. Όπως διαπιστώθηκε με την ανασκαφή, οι άγνωστοι δράστες χρησιμοποίησαν αυτοσχέδιο τρυπάνι από σταθερή σιδερόβεργα. Περιέστρεφαν το τρυπάνι στο χώμα και το οδηγούσαν στο εσωτερικό του τύμβου, με στόχο να εντοπίσουν τις πέτρες του τάφου. Όταν εντοπίστηκε πέτρα, άνοιξαν με συνήθη εργαλεία στενό κατακόρυφο όρυγμα στα συμπαγή χώματα του τύμβου και έφτασαν στη νοτιοδυτική γωνία του τάφου. Έσπασαν μικρό τμήμα της καλυπτήριας πλάκας και αφαίρεσαν όσα αντικείμενα υπήρχαν στο εσωτερικό του. Σε διάφορα σημεία γύρω από τον τάφο εντοπίστηκαν κατάλοιπα νεκρικών τελετών και προσφορών, όπως οστά ζώων, όστρεα, ίχνη πυράς, μια εστία και θραύσματα μελαμβαφών και αβαφών αγγείων. Στην καλυπτήρια πλάκα του τάφου υπήρχαν κατάλοιπα πέντε απανθρακωμένων ξύλων και θραύσματα μιας μελαμβαφούς κύλικας. Από τα θραύσματα λευκών ληκύθων που διασκορπίστηκαν κατά τη διάρκεια κατασκευής του τύμβου, συγκολλήθηκαν δυο λευκές λήκυθοι του ζωγράφου των τριγλύφων. Η παράσταση με θέμα «επίσκεψη στον τάφο» διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση. Εικονίζονται νέος και νέα εκατέρωθεν μιας επιτύμβιας στήλης που διακοσμείται με φύλλα άκανθας. Οι λήκυθοι αυτού του τύπου χρονολογούνται στην τελευταία δεκαετία του 5ου αι. π.Χ. (Τριαντάφυλλος 1993, 396-397).

Ο κτιστός υπόγειος τάφος μακεδονικού τύπου στα Σύμβολα Ροδόπης έγινε γνωστός, όταν ερευνήθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων μετά από την επέμβαση αρχαιοκαπήλων. Οι άγνωστοι αρχαιοκάπηλοι, αφού εντόπισαν τον τάφο με λαστό ή τρυπάνι, άνοιξαν τρύπα στον θόλο του θαλάμου και μπήκαν στο εσωτερικό του. Το είδος, η ποσότητα και η διατήρηση των αντικειμένων που βρήκαν και άρπαξαν οι δράστες, παραμένουν άγνωστα. Η προσπάθειά τους να σπάσουν με χτυπήματα και να αφαιρέσουν τον γωνιόλιθο από την επίπεδη κορυφή του εκφορικού θόλου, προκάλεσε την καταστροφή των σαθρών κονιαμάτων του θαλάμου. Τα χρωματιστά κονιάματα στους τοίχους του προθαλάμου μιμούνται μάρμαρα ορθομαρμάρωσης και διατηρούνται σε καλύτερη κατάσταση. Στις μαρμάρινες παραστάδες και τα υπέρθυρα των εισόδων διατηρούνται χρωματιστά σχέδια με κυμάτια. Μαρμάρινα θυρόφυλλα έκλειναν τις εισόδους προθαλάμου και θαλάμου. Στο βάθος του νεκρικού θαλάμου υπάρχουν δυο κλίνες σε σχήμα γάμα, με ζωγραφιστά

πόδια πάνω στο κονίαμα της επένδυσης. Ο τάφος χρονολογείται στο τέλος του 4ου αι. π.Χ. ή τις αρχές του 3ου αι. (Πεντάζος & Τριαντάφυλλος 1976, 314).

Μια κατάσχεση αρχαίων αντικειμένων από την Ασφάλεια Κομοτηνής, μεταξύ των οποίων υπάρχουν λίθινα πλακίδια και θραύσματα άλλων με παράσταση ιππέα, πήλيني οξυπύθμενοι αμφορίσκοι, νομίσματα και άλλα μετάλλινα αντικείμενα, έχει συνδεθεί με το ιερό του ήρωα Ιππέα στο ύψωμα Δίχαλο Νέδας Ροδόπης, στο οποίο οι δράστες είχαν διενεργήσει παράνομες εκσκαφές (Τριαντάφυλλος 1991, 344). Οι αρχαιολόγοι της Εφορείας Αρχαιοτήτων πολύ πιο πριν είχαν εντοπίσει στην κορυφή του υψώματος τον περίβολο ενός ιερού και ορισμένα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Από τα επιφανειακά θραύσματα οξυπύθμενων αμφορίσκων και από ένα πλακίδιο που είχε παραδώσει ο αγροφύλακας της περιοχής, είχαν συμπεράνει ότι πρόκειται για ιερό του Ήρωα Ιππέα. Όμοια ιερά έχουν εντοπιστεί σε υψώματα της Ροδόπης και του Ισμάρου. Στους μικρούς ναούς του θεού οι αγρότες και οι κτηνοτρόφοι των γειτονικών οικισμών πήγαιναν να ζητήσουν τη βοήθειά του και να αφήσουν τα αναθήματά τους. Αφιέρωναν συνήθως ανάγλυφα πλακίδια, χάλκινα ειδώλια με τη μορφή του θεού, αμφορίσκους με γάλα, κρασί ή λάδι και πολλά άλλα αντικείμενα καθημερινής χρήσης, όπως κοσμήματα και νομίσματα. Σε ορισμένες τελετές οδηγούσαν ήμερα και άγρια ζώα για να θυσιαστούν στον βωμό του θεού.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ισοπέδωσης τύμβου με βαθιά άροση που είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή του λάκκου της νεκρικής καύσης με ταυτόχρονη σύληση και μετακίνηση των ευρημάτων, αποτελεί ο τύμβος κοντά στο χωριό Κυνή Έβρου. Η πολυετής άροση του τύμβου από τον ιδιοκτήτη του αγρού για να κερδίσει τον καρπό από ένα ή δυο στρέμματα παραπάνω, είχε μετατρέψει τον τύμβο σε χαμηλό εδαφικό έξαρμα. Οι κάτοικοι του χωριού γνώριζαν την ύπαρξη μεγάλου τύμβου στο σημείο αυτό. Με τη διενέργεια ανασκαφικής έρευνας διαπιστώθηκε ότι ο λάκκος της καύσης είχε καταστραφεί εντελώς και ορισμένα από τα κτερίσματα είχαν παρασυρθεί σε γειτονικό σημείο. Μερικά αντικείμενα έγιναν αντιληπτά και απομακρύνθηκαν, ενώ ένα χάλκινο δίμυξο λυχνάρι παραδόθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής. Μεταξύ των αντικειμένων που εντοπίστηκαν στη νέα τους θέση, ήταν μια χάλκινη οينوχόη με κεφάλι Σειληνού στη λαβή της, ένα χάλκινο τηγανόσχημο αγγείο, δυο παραγναθίδες χάλκινου κράνους, κομμάτια χάλκινης επένδυσης ζώνης, χρυσό δαχτυλίδι χωρίς την ημιπολύτιμη πέτρα και χάλκινοι κρίκοι από μετάλλιο θώρακα. Όλα τα ευρήματα χρονολογούνται στον 2ο αι. μ.Χ. Αινιγματική παραμένει η ανεύρεση πήλινου οξυπύθμενου αμοφορέα Θάσου με ενσφράγιστη λαβή που χρονολογείται στο 4ο αι π.Χ. (Τριαντάφυλλος 1997, 874-875).

Μια ιδιαίτερη περίπτωση επέμβασης σε ταφικό τύμβο αποτελεί η προσπάθεια εντοπισμού τάφων και κτερισμάτων στον τύμβο της Τραϊανούπολης. Ο τύμβος είχε κατασκευαστεί στην περιοχή του χωριού Λουτρός με διάμετρο 50μ. και ύψος 6,50μ., σε απόσταση 1,270μ. από το δυτικό τείχος της Τραϊανούπολης. Είχε το προνόμιο να είναι ορατός από τους ταξιδιώτες της Εγνατίας οδού που βρισκόταν μόλις 650μ. νοτιότερα. Πρόκειται επίσης για το μόνο τύμβο που μπορεί να συνδεθεί με μια γειτονική ρωμαϊκή πόλη. Οι αρχαιοκάπηλοι λόγω του όγκου των χωμάτων επέλεξαν να

ανοίξουν όρυγμα από την κορυφή του τύμβου σε σχήμα πηγαδιού. Δούλευαν νυχτερινές ώρες με κίνδυνο της ζωής τους, μεταφέροντας προσεκτικά όλα τα χώματα σε άγνωστη περιοχή. Όταν απέτυχαν να εντοπίσουν τάφο και ευρήματα, κάλυψαν το άνοιγμα με σανίδια, ύφασμα και χώμα, με αποτέλεσμα η επέμβασή τους να γίνει αντιληπτή μετά από αρκετό χρονικό διάστημα. Με τη σωστική ανασκαφή που ακολούθησε, διαπιστώθηκε ότι το πηγάδι των αρχαιοκαπήλων έφτασε σε βάθος 12μ. και είχε διάμετρο 1,20μ. Σε βάθος 5,30μ. από την κορυφή του τύμβου έγινε ανεπιτυχής προσπάθεια διάνοιξης οριζόντιας στοάς, ύψους 1μ. Η παράνομη προσπάθεια σταμάτησε, όταν οι δράστες έφτασαν χαμηλότερα από το επίπεδο του φυσικού εδάφους και των καύσεων, περνώντας μόλις 0,70μ. από τη μια κύρια καύση του τύμβου. Το νερό που βρήκαν στο βάθος του πηγαδιού ήταν ασφαλώς η κύρια αιτία που αποθάρρυνε τους δράστες και σταμάτησαν τις νυχτερινές επιχειρήσεις, ελπίζοντας βέβαια να επανέλθουν για μια μελλοντική επιτυχέστερη προσπάθεια. Οι δράστες παρέμειναν άγνωστοι. Εάν το πηγάδι είχε φτάσει πάνω σε μια από τις καύσεις του τύμβου, θα είχε προκαλέσει την ολοσχερή καταστροφή των σημαντικών κτερισμάτων. Με τη μεγάλη στενότητα του χώρου, τις συνθήκες φωτισμού, την ευαίσθητη κατάσταση των αντικειμένων και την απειρία των δραστών ήταν αδύνατο να αφαιρεθούν ακέραια αντικείμενα. Όταν προχώρησε η ανασκαφή και απομακρύνθηκαν όλα τα χώματα του τύμβου, χρειάστηκε επιμελής καθαρισμός με πολύωρη και πολυήμερη εργασία χειρουργικής μορφής συντηρητών και αρχαιολόγων για να αφαιρεθούν τα αντικείμενα από τη θέση τους, χωρίς να υποστούν φθορές.

Με την ανασκαφή αποκαλύφθηκαν στη βάση του τύμβου κυκλικός περίβολος με ακατέργαστες πέτρες, τα κατάλοιπα καύσεων σε λάκκους τριών νεκρών ανδρών, ηλικίας 25-45 ετών και μερικά σημεία εναγισμών. Τα αντικείμενα που τοποθετήθηκαν στους λάκκους μετά την ολοκλήρωση της αποτέφρωσης των νεκρών είναι πάρα πολλά. Τα πιο σημαντικά είναι θραύσματα ξύλινων κιβωτιδίων, χάλκινες ιατρικές εργαλειαθήκες και εργαλεία, σιδερένια ψαλίδια, πήλινα, χάλκινα και γυάλινα αγγεία διαφόρων σχημάτων, χάλκινοι λυχνοστάτες με τα λυχνάρια τους (εικ. 21-22), χρυσά ελάσματα-επιρράμματα, χρυσά δαχτυλίδια, σιδερένια ξίφη, σιδερένιες αιχμές δοράτων, χάλκινο ομφάλιο ασπίδας και ασημένιο δηνάριο του αυτοκράτορα Δομιτιανού (81-96 μ.Χ.). το οποίο αποτελεί χρονολογικό όριο *post quem* για τη χρονολόγηση του τύμβου και των κτερισμάτων. Με βάση τα ευρήματα διατυπώθηκε η άποψη ότι οι δυο νεκροί με τα πλούσια κτερίσματα, ήταν πιθανότατα αξιωματούχοι ιατροί του ρωμαϊκού στρατού. Ο τρίτος νεκρός θα μπορούσε να ήταν ακόλουθος-υπηρέτης των δυο άλλων ανδρών (Τριαντάφυλλος 1991, 333-334).

Οι επεμβάσεις των αρχαιοκαπήλων και οι άλλες παράνομες εκσκαφές και καταστροφές αρχαίων θα συνεχιστούν δυστυχώς και στο μέλλον, εφόσον ορισμένοι άνθρωποι συνεχίζουν να τοποθετούν τις προσωπικές τους επιδιώξεις πάνω από το δημόσιο συμφέρον και να επιδιώκουν την εύκολη απόκτηση χρημάτων σε βάρος των μνημείων της ανεκτίμητης πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Τα κρούσματα αυτά θα μπορούσαν να μειωθούν στο ελάχιστο, εάν ληφθούν ορισμένα μέτρα από τις Εφορείες Αρχαιοτήτων Θράκης με την ενίσχυση βέβαια του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Τα μέτρα που προτείνονται είναι τα εξής:

1. Πρόσληψη του αναγκαίου αριθμού αρχαιοφυλάκων, οι οποίοι θα ελέγχουν συχνότερα τους αρχαιολογικούς χώρους των πεδινών περιοχών της Θράκης, αλλά και τους απομακρυσμένους χώρους των ορεινών περιοχών. Οι μετακινήσεις των φυλάκων πρέπει να γίνονται με τετρακίνητα αυτοκίνητα, εφοδιασμένα με ασυρμάτους για άμεση επικοινωνία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων, τους άλλους φύλακες και τις αρχές ασφαλείας.
2. Εκστρατεία ενημέρωσης των πολιτών μέσω εφημερίδων, ραδιοφώνου και τηλεόρασης με παροχή πληροφοριών για την προστασία και διάσωση των αρχαιοτήτων.
3. Διοργάνωση αρχαιολογικών ημερίδων στις μεγάλες πόλεις της Θράκης, ώστε οι αρχαιολόγοι να ενημερώνουν τους πολίτες για τις ανασκαφές και τα νέα ευρήματα, αλλά και για όλες τις άλλες δραστηριότητες των Εφορειών Αρχαιοτήτων.
4. Ομιλίες αρχαιολόγων στα σχολεία και στα μέλη των κατά τόπους πολιτιστικών Συλλόγων για τις επιπτώσεις της δράσης των αρχαιοκαπήλων.
5. Συνέχιση και αύξηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα Μουσεία για τους μαθητές της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης με ειδικές αναφορές στη σημασία της προστασίας των αρχαιοτήτων.
6. Αύξηση των ετήσιων πιστώσεων στις Εφορείες Αρχαιοτήτων για τη διενέργεια επιφανειακών και ανασκαφικών ερευνών.
7. Εκτύπωση σύντομων φυλλαδίων και διανομή τους με πληροφορίες για τα καταστρεπτικά αποτελέσματα των αρχαιοκαπηλικών επεμβάσεων.

Αρχαιολογία και Αρχαιοκαπηλία: βίοι παράλληλοι

Δέσποινα Τσιαφάκη

Η ανακοίνωση αφορά σε κάποιες εισαγωγικές παρατηρήσεις για το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας, το οποίο με διάφορες ονομασίες και μορφές εμφανίζεται ήδη από την αρχαιότητα και συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. Επικεντρώνεται κυρίως στο «χθες», δηλαδή στο παρελθόν της αρχαιοκαπηλίας και διερευνά κατά πόσο αυτό συνοδεύει την πορεία της αρχαιολογίας στον χρόνο, όπως και κατά πόσο τα δύο αυτά συνδέονται μεταξύ τους και πως.

Εισαγωγή

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ - ΑΡΧΑΙΟΚΑΠΗΛΙΑ. Δύο όροι σχεδόν εξίσου γνωστοί που, όπως δείχνει το πρώτο συνθετικό τους ΑΡΧΑΙΟ-, τους συνδέει η σχέση με την αρχαιότητα. Στο πρώτο άκουσμα φυσικά, θα θεωρήσει κανείς ότι ιδεολογικά είναι διαμετρικά αντίθετοι - δε συνδέονται ούτε και μπορούν να συσχετιστούν. Στην πραγματικότητα όμως, φαίνεται ότι πολλές φορές μπορούν να είναι αλληλένδετοι και να διάγουν βίους παράλληλους. Δυστυχώς, δεν είναι λίγες οι φορές που λαθρανασκαφές αρχαιοκαπήλων οδήγησαν την αρχαιολογική σκαπάνη στην έρευνα κάποιων θέσεων, ή αντίστροφα, που η πρόοδος της αρχαιολογίας βοήθησε την αρχαιοκαπηλία, είτε να εντοπίσει θέσεις αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, προκαλώντας φυσικά ανυπέρβλητες συχνά καταστροφές, είτε να αυξήσει το ενδιαφέρον και τις τιμές στην αγορά έργων τέχνης. Στα θέματα αυτά, επικεντρώνονται άλλοι σύνεδροι, αναλύοντας συγκεκριμένες σύγχρονες πτυχές και πληγές του φαινομένου της αρχαιοκαπηλίας.

Θέμα της παρούσας ανακοίνωσης είναι η επισκόπηση του φαινομένου, ξεκινώντας από τις ρίζες του και φτάνοντας μέχρι τον 19^ο αι., όπου η διάκριση αρχαιολογίας και αρχαιοκαπηλίας είναι πλέον κατανοητή, ενώ η ίδρυση του ελληνικού κράτους αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη διαφύλαξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Θα δημιουργηθεί με αυτόν τον τρόπο το πλαίσιο, για να κατανοηθούν καλύτερα τόσο τα όσα παρουσιάζονται στη συνάντηση αυτή, όσο και το ότι δεν αποτελούν αποκλειστικά φαινόμενο των καιρών μας. Ας δούμε, λοιπόν, την ερμηνεία της Αρχαιολογίας και της Αρχαιοκαπηλίας και ας προχωρήσουμε εν συνεχεία στις ρίζες και των δύο και την παράλληλη, όπως τα γεγονότα δείχνουν πορεία τους.

Αρχαιολογία και Αρχαιοκαπηλία

Αρχαιολογία, ετυμολογικά σημαίνει τον «λόγο περί των αρχαίων πραγμάτων» και ουσιαστικά αναφέρεται στη «μελέτη αρχαίων πραγμάτων». Πρόκειται, δηλαδή για τη «συστηματική μελέτη των υλικών καταλοίπων του απώτερου ή πιο πρόσφατου ανθρώπινου παρελθόντος μέσω της εφαρμογής θεωρίας και μεθόδου». Μέσω της μελέτης αυτής, ο άνθρωπος επιχειρεί να γνωρίσει την παράδοση, το παρελθόν και τις ρίζες του και τελικά να ανασυνθέσει την εικόνα του χθες.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι συστηματικές αρχαιολογικές ανασκαφές, οι οποίες ακολουθούν μία μεθοδολογία και αντιμετωπίζουν προσεκτικά και με την ίδια σοβαρότητα κάθε αρχαιολογικό δεδομένο και όχι μόνο εύρημα (η σύγχρονη Αρχαιολογία δεν αποτελεί πλέον «κυνήγι θησαυρών»), ώστε να γίνει κατανοητό το σύνολο του χώρου στον οποίο ανήκει και να αποκτηθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα της θέσης, που με τη σειρά της θα συνεισφέρει στην εικόνα της περιοχής, της εποχής και τέλος του πολιτισμού στον οποίο ανήκει. Τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας και δουλειάς, τα βλέπει κανείς στη συνέχεια, κατά την παρουσίασή τους στο κοινό: επισκέψιμοι αρχαιολογικοί χώροι, μουσεία κτλ.

Αρχαιοκαπηλία, από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τη σύγχρονη ερμηνεία του όρου είναι η παράνομη διακίνηση και το εμπόριο αρχαιοτήτων. Τα αντικείμενά της μπορεί, είτε να προέρχονται από λαθρανασκαφές, είτε κατόπιν κλοπής από κάποιο μουσείο ή αρχαιολογικό χώρο. Τα προϊόντα των λαθρανασκαφών και της αρχαιοκαπηλίας αποτελούν μεμονωμένα δείγματα πολιτισμών, αποκομμένα από τον χώρο τους, καταλήγοντας ακόμη και στην περίπτωση αριστουργημάτων στο να είναι αντικείμενα δίχως ιστορία. Η μάλιστα αυτή της αρχαιοκαπηλίας, είναι ευρέως γνωστή σε όλους μας με τη λεκάνη της Μεσογείου να αποτελεί μία από τις πλέον πληγείσες περιοχές (Κόρκα 2018). Σύγχρονα φαινόμενα, όπως αυτά της βίαιης αρπαγής αρχαιοτήτων στη Συρία, όπου χιλιάδες αρχαία αντικείμενα διακινούνται παράνομα από τους τζιχαντιστές προς τη Δυτική Ευρώπη, με εικόνες [πρβλ. Αρχαιοκαπηλία εν ονόματι του Αλλάχ <https://www.tovima.gr/2015/02/18/world/arxaiokapilia-en-onomati-toy-allax/>] που κάνουν τον γύρο του κόσμου, δείχνουν μεγαλόφωνα το μέγεθος του προβλήματος. Πόλεμοι και εμφύλιες συρράξεις, ιδεολογικές αντιθέσεις, αλλά και καθαρά ιδιοτελή οικονομικά κίνητρα, αποτελούν μερικούς από τους πλέον κύριους λόγους της σύγχρονης παράνομης διακίνησης αρχαιοτήτων.

Ωστόσο, αυτό καθαυτό το γεγονός της «διακίνησης» αρχαίων αντικειμένων και το εμπόριό τους με οικονομικά οφέλη και ανταλλάγματα, δεν αποτελεί σύγχρονο φαινόμενο, αλλά αντίθετα φαίνεται ότι πάει πολύ πίσω, ενώ τουλάχιστον από τον 17^ο αιώνα και μετά ακολουθεί σταθερά και τα βήματα της αρχαιογνωστικής και αρχαιολογικής έρευνας, σε συνδυασμό πάντα με το ενδιαφέρον για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Η σύγχρονη αρχαιοκαπηλία σχετίζεται με αυτό και εντάσσεται στην πορεία και την ιστορία της συλλογής αρχαιοτήτων τόσο με νόμιμα όσο και με παράνομα μέσα. Συνεπώς, δεν είναι περίεργο ότι αρχαιολογία και αρχαιοκαπηλία συνυπάρχουν.

Ήδη από την αρχαιότητα, έχουμε τον «λόγο περί αρχαίων πραγμάτων». Οι πρόγονοί μας, αυτοί που για μας είναι αρχαίοι σήμερα, είχαν επίσης κάποιους «αρχαίους προγόνους», για τους οποίους θα έκαναν λόγο και μάλιστα ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά ήδη στην αρχαιότητα. Μας το επιβεβαιώνει και ο ιστορικός Θουκυδίδης στον 5^ο αιώνα π.Χ. όταν μιλά ο ίδιος για αρχαιολογία (Θουκ. 7. 69), αλλά και ο Πλάτωνας (*Ιππ. Μειζ.* 285 D) όταν λέει χαρακτηριστικά «περί πάσης αρχαιολογίας ήδιστα ακρώμαι».

Στην αρχαιότητα επίσης, συναντούμε και τις πρώτες συλλογές αρχαιοτήτων, οι οποίες συμβαδίζουν με «ανασκαφές», δηλαδή «Αρχαιολογία». Οι παλιότερες γνωστές «αρχαιολογικές» έρευνες αναφέρεται ότι έγιναν από τον Nabonidus, τον βασιλιά της Βαβυλώνας, ο οποίος κατά τον 6^ο αι. π.Χ. ανέσκαψε το δάπεδο ενός ναού μέχρι σε μια λίθινη θεμελίωση που χρονολογούνταν σχεδόν 2.000 χρόνια πριν (Bahn 1996). Τον ενδιέφερε να εντοπίσει τις κατόψεις κατεστραμμένων ναών και να συλλέξει αντικείμενα απ' αυτές τις «ανασκαφές». Βέβαια, ο Nabonidus δεν ήταν αυτό ακριβώς που θα λέγαμε αρχαιολόγος, αλλά αρκετές από τις τεχνικές του μπορεί να θύμιζαν αυτές των ανασκαφών του 19^{ου} αιώνα. Αναμφισβήτητα πάντως, το ενδιαφέρον του για το παρελθόν ήταν ξεκάθαρο. Σ' αυτόν ίσως μπορούμε να αποδώσουμε το πρώτο «μουσείο», καθώς το σπίτι της κόρης του είχε ένα ξεχωριστό δωμάτιο στο οποίο στεγαζόταν η συλλογή της από ντόπιες αρχαιότητες.

Η συλλογή αρχαίων αντικειμένων για διακόσμηση συναντάται και σε μεταγενέστερες εποχές. Θα πρέπει να σημειωθεί πως οι Ρωμαίοι για παράδειγμα, όταν κατακτούσαν την Ελλάδα ένα από τα βασικότερα εγχειρήματά τους ήταν να λεηλατήσουν τις πόλεις που κατακτούσαν. Αυτό φυσικά ήταν κάτι που έκαναν σε κάθε καινούρια περιοχή που κυρίευαν, αλλά στην συγκεκριμένη περίπτωση της Ελλάδας μάζευαν και όλα τα αγάλματα για να τα οδηγήσουν στη Ρώμη. Εκεί κοσμούσαν όχι μόνο την πόλη, αλλά κυρίως τις οικίες των διάφορων επιφανών Ρωμαίων. Αυτονόητο είναι βέβαια ότι αυτά τα «λάφυρα» τα πουλούσαν στους συλλέκτες της εποχής.

Νεκροκορίνθια. Ο Στράβων στη *Γεωγραφία* του (VIII. 6. 23) αναφέρει ένα συμβάν που διαδραματίστηκε στην Κόρινθο. Έναν αιώνα μετά τη λεηλασία του Μόμμιου το 146 π.Χ., η πόλη ξαναϊδρύθηκε από τον Ιούλιο Καίσαρα το 44 π.Χ. Όταν οι νέοι άποικοι καθάριζαν τα ερείπια και σκάβοντας άνοιγαν τάφους, βρήκαν χάλκινα αγγεία και ποσότητες από «οστράκινα τορευμάτα», δηλαδή πήλινα ανάγλυφα. Ο θαυμασμός γι' αυτά οδήγησε στο να συλήσουν τάφους και να τα πουλήσουν σε υψηλές τιμές στη Ρώμη. Τέτοια «νεκροκορίνθια» (αντικείμενα από κορινθιακούς τάφους) πλημμύρισαν τη Ρώμη για ένα διάστημα, αλλά σύντομα η προμήθεια σταμάτησε.

Μέσα στο ίδιο πλαίσιο, εντάσσονται και πολλά από τα ρωμαϊκά ναυάγια της Μεσογείου, καθώς μέρος ή και ολόκληρο το φορτίο τους ήταν εμπόρευμα έργων τέχνης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ναυάγιο των Αντικυθήρων (Καλτσάς κ.ά. 2012), όταν η εμπορική ναυσιπλοΐα και οι θαλάσσιες μεταφορές έργων τέχνης από την Ανατολική Μεσόγειο στην Ιταλία, είχαν ενταθεί. Τα γλυπτά, μαρμάρινα και χάλκινα αποτελούσαν κύριο μέρος του φορτίου και ένα μέρος τους ανήκει σε πρωτότυπες δημιουργίες των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων (χάλκινα). Τα έργα αυτά είχαν αποσπαστεί από τον αρχικό τους χώρο πριν τον 1^ο αι. π.Χ. - με τρόπο που δεν είναι γνωστοποιημένος σε εμάς. Παράλληλα, άγνωστη παραμένει και η τοποθεσία όπου αυτά ήταν στημένα. Ίσως είχαν καταλήξει στις αποθήκες κάποιου εμπόρου τέχνης, που εμπορευόταν «αντίκες» μαζί με σύγχρονα έργα (αντίγραφα και κλασικιστικές υστεροελληνιστικές δημιουργίες), όταν φορτώθηκαν στα μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ. στο πλοίο που ναυάγησε έξω από τα Αντικύθηρα.

Ήταν τόσο μεγάλο μάλιστα το ενδιαφέρον για τα αρχαία ελληνικά αγάλματα στα ρωμαϊκά χρόνια, ώστε άρχισαν να φτιάχνονται και πάρα πολλά αντίγραφα για να καλυφθούν όλες οι ανάγκες (ποσοτικές, οικονομικές, κτλ.). Αυτό βέβαια οδηγεί σε ένα άλλο θέμα, εκτός των ορίων της παρούσας εργασίας, εκείνο των αντιγράφων, των μιμήσεων και των πλαστών ίσως, το οποίο συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας (πρβ. Denoyelle & Mannino 2018). Εδώ θίγεται μόνο, επειδή τα πλαστά εντάσσονται στο όλο πλαίσιο του εμπορίου αρχαιοτήτων.

Όσον αφορά στα αρχαία αντίγραφα αρχαίων έργων για τις ανάγκες του εμπορίου αρχαιοτήτων, αξίζει να αναφερθεί μια σειρά ανάγλυφων, τα λεγόμενα **νεοαττικά**, τα οποία κατασκευάστηκαν στην ύστερη ελληνιστική περίοδο ή και λίγο αργότερα και αντέγραφαν, λιγότερο ή περισσότερο πιστά ελληνικά έργα προηγούμενων αιώνων (Στεφανίδου - Τιβερίου 1979). Τα πρωιμότερα εργαστήρια που έφτιαχναν τα νεοαττικά βρίσκονταν στην Αθήνα και ο λόγος που αναπτύχθηκαν ήταν προφανώς για να τροφοδοτήσουν την τεράστια ρωμαϊκή αγορά που επιθυμούσε ελληνικά γλυπτά. Άλλωστε στην Αθήνα υπήρχαν αρκετά έργα για να τα αντιγράψουν.

Με το πέρας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και το πέραςμα στην επόμενη περίοδο, κλείνει και η λεγόμενη κλασική αρχαιότητα, τα σημαντικά κέντρα της οποίας έσβησαν σταδιακά και το ενδιαφέρον γι' αυτήν δεν ξανάρχισε συνειδητά, παρά πολλούς αιώνες αργότερα, στην εποχή της Αναγέννησης. Από το σημείο αυτό και έπειτα, με μία σταδιακή αύξουσα πορεία, αρχίζουν να σχηματίζονται οι πρώτες σύγχρονες συλλογές οι οποίες οδήγησαν και στην ανάπτυξη πολλών γνωστών μουσείων. Μάλιστα, οι συλλογές αυτές σχηματίστηκαν με «ανασκαφή» -όχι βέβαια με τη σύγχρονη έννοια του όρου- και «πώληση» (αυτό με τη διαχρονική έννοια του όρου). Το ενδιαφέρον για τα αρχαία ελληνικά αντικείμενα μπορεί να ανιχνευθεί στην εποχή της Αναγέννησης, χωρίς όμως, να μπορούμε να μιλάμε την εποχή αυτή ακόμη για επιστήμη της αρχαιολογίας (Sparkes 2000). Θα πρέπει να διευκρινιστεί ωστόσο, ότι η Αρχαιολογία στην περιοχή της Μεσογείου ξεκίνησε ως «κυνήγι του θησαυρού» ή κυριολεκτικά ως αναζήτηση των «όμορφων αντικειμένων».

Ήδη τον 15^ο αιώνα, αρκετοί από τους Πάπες προσπάθησαν να κάνουν κάποιες ανασκαφές στη Ρώμη. Συλλέγοντας ρωμαϊκά γλυπτά οι ευγενείς της εποχής πίστευαν ότι συνδέονταν με το μεγαλείο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η ανακάλυψη του συμπλέγματος του Λαοκόοντα για παράδειγμα, το 1506 όχι μόνο προκάλεσε ιδιαίτερο ενθουσιασμό - ακόμη και ο Μιχαήλ Άγγελος ενθουσιάστηκε πάρα πολύ από το εύρημα - αλλά διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τη μορφή των συλλογών γλυπτών που είχαν οι αριστοκράτες της εποχής (Βουτυράς & Γουλιάκη-Βουτυρά 2011). Γενικότερα, η ανακάλυψη αρχαίων ελληνικών και ρωμαϊκών γλυπτών επηρέασε και ενέπνευσε καλλιτέχνες της εποχής οι οποίοι μελέτησαν, αλλά και αντέγραψαν τη λεγόμενη «κλασική φόρμα».

Δημιουργήθηκαν ολόκληρες σχολές γλυπτών οι οποίες έμαθαν να ξαναφτιάχνουν «κλασικές»

δημιουργίες, χρησιμοποιώντας περίτεχνες τεχνικές μέτρησης. Αυτό δεν είναι παρά ένα μέρος της γενικότερης έμφασης που δόθηκε την εποχή αυτή στην κλασική παιδεία στους κύκλους της ευρωπαϊκής αριστοκρατίας. Είναι αξιοσημείωτο ότι μέχρι τα τέλη του 17^{ου} αιώνα, η μόρφωση ενός «gentleman» βασιζόταν σταθερά στη μελέτη της τέχνης, της γλώσσας, της φιλολογίας και της ιστορίας του κλασικού κόσμου -ένα μοτίβο που διήρκησε για πάνω από 200 χρόνια (Sparkes 2000).

Παράλληλα εμφανίστηκαν και κάποιοι σημαντικοί συλλέκτες οι οποίοι επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό την ανάπτυξη και την εξέλιξη της κλασικής αρχαιολογίας, αλλά και της διακίνησης αρχαιοτήτων. Ως παράδειγμα, αναφέρονται ο Thomas Howard (1585-1646), 14^{ος} Earl του Arundel, γιός του Philip, και ο Sir William Hamilton.

Ο Howard (Hervey 1921) πήγε το 1612 στη Ρώμη -μετά από συμβουλή των γιατρών του να ταξιδέψει στο εξωτερικό- και εκεί, μετά από άδεια που του παραχωρήθηκε από τον Πάπα, έκανε «ανασκαφές» στις οποίες «ανακάλυψε» έναν χώρο με ρωμαϊκά πορträίτα. Σιγά σιγά, η συλλογή του εμπλουτίστηκε και για να τη στεγάσει ο Arundel πρόσθεσε μια αίθουσα γλυπτών (sculpture gallery) στην οικία του στο Λονδίνο. Αξίζει να μνημονευτεί πως στη συλλογή αυτή ανήκε και ένα μέρος από τα γλυπτά της ζωοφόρου του πιο διάσημου από τα ελληνιστικά γλυπτικά μνημεία, του βωμού της Περγάμου, - δηλαδή του βωμού του Διός στην Πέργαμο- που χρονολογούνται στην ελληνιστική εποχή (εποχή του Ευμένη Β΄, μετά το 180 π.Χ., μετά τις νίκες του επί του Πόντου και της Βιθυνίας και μετά την καθιέρωση της γιορτής των Νικηφορίων) και που απεικονίζουν τον γνωστό μύθο της μάχης των θεών με τους γίγαντες, δηλαδή της γιγαντομαχίας (Kunze 1995). Σήμερα, ο βωμός αυτός - εκτός από λίγα θραύσματα - βρίσκεται στο Βερολίνο, στο Μουσείο της Περγάμου (Pergamonmuseum), όπου και εκτίθεται. Για να γίνει αντιληπτό το πνεύμα εκείνης της εποχής, θα πρέπει να αναφερθεί και η αντίδραση του γνωστού φιλοσόφου Francis Bacon, όταν μπήκε στον κήπο του Arundel και είδε τα αγάλματα που τον κοσμούσαν: «The Resurrection» (η ανάσταση)!

Ο δεύτερος συλλέκτης είναι ο Sir William Hamilton (1730-1803), ο οποίος κρατά κυρίαρχη θέση στην ιστορία της μελέτης της ελληνικής κεραμικής (Jenkins & Sloan 1996). Στα 1764 διορίστηκε πρεσβευτής της Αυτού Μεγαλειότητος του Βασιλέως της Αγγλίας στην Αυλή της Νάπολης ("His Britannick Majesty's Envoy Extraordinary and Plenipotentiary at the court of Naples"). Ήδη μέχρι το 1766, είχε δημιουργήσει μία συλλογή αγγείων, την οποία κάποια στιγμή αποφάσισε να πουλήσει. Γι' αυτόν τον σκοπό, ξεκίνησε τη δημοσίευση ενός καταλόγου πώλησης της συλλογής του, με αφιέρωση στο Γεώργιο Γ΄. Οι τέσσερις πρώτοι τόμοι, που δημοσιεύτηκαν στη Νάπολη από τα τέλη της δεκαετίας του 1760 και μετά, έφεραν τον τίτλο «Συλλογή Ετρουσκικών, Ελληνικών και Ρωμαϊκών Αρχαιοτήτων» από τον χώρο μελέτης και έκθεσης του αξιότιμου William Hamilton" (Collection of Etruscan, Greek and Roman Antiquities from the Cabinet of the Honourable William Hamilton). Οι τόμοι αυτοί ήταν μία από τις πρώτες σημαντικές και επιστημονικές δουλειές πάνω στο θέμα. Επρόκειτο για μία πολυτελή έκδοση με έγχρωμα σχέδια

των ανθρωπόμορφων σκηνών, πλαισιωμένα με διακοσμητικά μοτίβα και διαγράμματα των σχημάτων σε ξεχωριστούς πίνακες και περιστασιακά εκσυγχρονισμένες αποδόσεις των συνθέσεων. Το πιο γνωστό από τα αγγεία που δημοσιεύτηκαν στην πρώτη σειρά των τόμων ήταν η υδρία του Ζωγράφου του Μειδία, ενός αγγείου του τέλους του 5^{ου} αι. π.Χ., το οποίο φέρει και το όνομα του αγγειοπλάστη του Μειδία (Burn 1987).

Ο Hamilton δημιούργησε και μία νέα συλλογή στη συνέχεια και πήρε μέρος σε ανασκαφές κοντά στη Nola. Έγινε και δεύτερη δημοσίευση αυτή τη φορά από τον William Tischbein, ένα φίλο του Goethe, που είχε διοριστεί Διευθυντής της Academy of Paintings στη Νάπολη. Ο τίτλος της δημοσίευσης ήταν «Συλλογή με χαρακτηριστικά από αρχαία αγγεία, κυρίως έργα της γνήσιας ελληνικής τέχνης, που βρέθηκαν σε τάφους του «βασιλείου των Δύο Σικελιών» (*Collection of Engravings from Ancient Vases, mostly of Pure Greek Workmanship Discovered in Sepulchres in the Kingdom of the Two Sicilies*, (Νεάπολη, 1795)).

Σε μια εποχή που η μόρφωση ενός τζέντλεμαν βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στις κλασικές σπουδές, είναι φυσικό οι σωζόμενες αρχαιότητες της Ελλάδας και της Ρώμης να προσέφεραν στην αριστοκρατία του 18^{ου} αιώνα ένα από τα κύρια πολιτιστικά της ενδιαφέροντα. Έτσι, ταξίδευαν σε διάφορες περιοχές, όπως η Aquileia, Benevento, Cassino, Verona και φυσικά πάνω απ' όλα στη Ρώμη. Η Ρώμη ήταν κάτι σαν τη Μέκκα. Κατά τις επισκέψεις τους αυτές, αποκτούσαν φυσικά και κάποια αντικείμενα, αν και σε πολλές περιπτώσεις οι συλλέκτες έστελναν απεσταλμένους για λογαριασμό τους. Οι συλλογές αυτές αποτέλεσαν τη βάση μεταγενέστερων μεγάλων εθνικών συλλογών, όπως για παράδειγμα του Βρετανικού Μουσείου στο Λονδίνο, του Λούβρου στο Παρίσι και του Μουσείου στο Βερολίνο (Sparkes 2000).

Στα 1751 η Εταιρεία των Dilettanti έστειλε τον βρετανό ζωγράφο James Stuart και τον αρχιτέκτονα Nicholas Revett στην Αθήνα να ζωγραφίσουν αρχαιότητες, οι οποίες όπως ήλπιζαν θα αναζωογονούσαν την αγγλική τέχνη (Stuart & Revett 1794). Αυτόν όμως που ξέρουμε καλύτερα απ' όλους όσους ήρθαν στην Ελλάδα, είναι ο Thomas Bruce, πιο γνωστός ως Λόρδος Elgin. Ο Λόρδος Elgin κατόρθωσε να αφαιρέσει γλυπτά από την Ακρόπολη το 1799, όταν η Ελλάδα ήταν ακόμη υπό τουρκική κατοχή, τα ελγίνεια μάρμαρα (Hitchens κ.ά. 1987). Την ίδια εποχή, δηλαδή τον 18^ο αιώνα, ξεκίνησαν και οι ανασκαφές στο Ερκολάνεο (Herculaneum) (1738) υπό την αιγίδα του βασιλιά της Νάπολης και ακολούθησαν και οι ανασκαφές στην Πομπηία (1748), οι οποίες προσέφεραν πάρα πολλές πληροφορίες για τη ζωή στον ρωμαϊκό κόσμο του 1^{ου} αι. μ.Χ. Άξια μνείας είναι η αιτία για την οποία ο βασιλιάς της Νάπολης ξεκίνησε τις ανασκαφές. Αυτές άρχισαν επειδή η βασίλισσα της Νάπολης βρήκε αρχαία αγάλματα στον κήπο της και ήθελε περισσότερα!

Κατά τον 19^ο αιώνα, το ενδιαφέρον για την κλασική αρχαιότητα αναπτύσσεται ραγδαία και ταυτόχρονα αρχίζει να διαμορφώνεται μια πιο συστηματική έρευνα του παρελθόντος, η οποία σταδιακά οδηγείται στη σημερινή της μορφή. Αρχικά βέβαια, όπως ήταν αναμενόμενο, η

αρχαιολογική έρευνα στράφηκε στις ανασκαφές «σημαντικών» χώρων, όπως η Τροία και οι Πολύχρυσες Μυκήνες, για τα οποία μιλούσε ο Όμηρος, ή σε διάσημα κατά την αρχαιότητα πανελλήνια ιερά, όπως οι Δελφοί και η Ολυμπία (Βαλαβάνης 2007). Ο στόχος των πρώτων ανασκαφών είχε μία χροιά θησαυροθηρική. Έψαχναν για θησαυρούς που θα τους πήγαιναν στην πατρίδα τους για να κοσμήσουν είτε ιδιωτικές συλλογές είτε μουσεία, τα οποία είχαν ήδη αρχίσει να διαμορφώνονται. Παράλληλα όμως, ξεκινούν και οι συστηματικές αρχαιολογικές έρευνες (Γερμανοί, Ολυμπία 1875, Γάλλοι Δελφοί 1891 κτλ), που αποσκοπούν στη γνώση του παρελθόντος.

Έχοντας φτάσει πλέον στη διαδρομή αυτή στον 19^ο αι., θα πρέπει να αναφέρουμε πως το νεοσύστατο ελληνικό κράτος αμέσως κατάλαβε τη σημασία της αρχαιολογικής έρευνας και τη μάστιγα της αρχαιοκαπηλίας για τη χώρα και την πολιτιστική μας κληρονομιά και φρόντισε να λάβει μέτρα ενδυνάμωσης της πρώτης και προστασίας από τη δεύτερη (Πετράκος 1982· *Περὶ τῶν Αρχαιοτήτων ιδίως* 2014). Ο πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας, ο Ιωάννης Καποδίστριας (1828-1831) ενδιαφέρθηκε όχι μόνο για την προστασία των αρχαίων, αλλά και για την ανάπτυξη της αρχαιολογικής έρευνας. Ξεχωρίζουν τα διατάγματά του (1828, 1829) για τον περιορισμό της αρχαιοκαπηλίας και την αναγκαιότητα παραμονής των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα. Φρόντισε επίσης, για την ίδρυση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στην Αίγινα (1829), πρώτος διευθυντής του οποίου ήταν ο Ανδρέας Μουστοξύδης. Το 1833 ιδρύθηκε η Αρχαιολογική υπηρεσία. Ο πρώτος Έλληνας έφορος ανέλαβε καθήκοντα το 1836 και ήταν ο Κυριάκος Πιττάκης.

Επίλογος

Η συνέχεια και η πορεία της διακίνησης αρχαιοτήτων μέχρι σήμερα παρουσιάζεται από τις άλλες ανακοινώσεις της συνάντησης. Τα όσα ειπώθηκαν εδώ είχαν ως στόχο να φανεί ότι η μάστιγα αυτή που είναι σε όλους μας γνωστή και μας ταλαιπωρεί ως χώρα, δεν είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο, αλλά έχει βαθιές ρίζες και διαμορφώθηκε μέσα από το πέρασμα των αιώνων - ως έναν βαθμό είναι ζήτημα παιδείας. Όπως σε προγενέστερες εποχές η παιδεία οδήγησε στη διαμόρφωση συλλογών μέσω της καταστροφής και αρπαγής αρχαίων, έτσι και η παιδεία σήμερα μπορεί να οδηγήσει στην προστασία και τη σωτηρία τους - μέσα από την παιδεία αυτή, θα ισχύσουν αβίαστα οι νόμοι που ήδη υπάρχουν. Το μόνο που πρέπει να αισθανθούμε είναι ότι όλες αυτές οι αρχαιότητες, είναι οι ρίζες μας και μέρος της ψυχής μας.

Thieves of Baghdad: and The Terrorists They Finance¹

Matthew Bogdanos

Η καταστολή της αρχαιοκαπηλίας στη Μέση Ανατολή για πολλούς δεν αποτελεί προτεραιότητα, δεδομένων όλων των άλλων προβλημάτων που μαστιγώνουν την περιοχή. Όμως η αρχαιοκαπηλία υποστηρίζει οικονομικά τη δραστηριότητα των τρομοκρατών της Μέσης Ανατολής. Επιπλέον, η παράνομη αυτή δραστηριότητα έχει ως αποτέλεσμα την απόκτηση από μουσεία αλλά και ιδιώτες συλλέκτες αντικειμένων πολύ αμφίβολης προελεύσεως, τα οποία πολλές φορές προμηθεύουν αναξιόπιστοι έμποροι αρχαιοτήτων. Η σύμβαση της UNESCO του 1970 περί αρχαιοκαπηλίας προβλέπει την υποχρεωτική παροχή σχετικών αποδεικτικών στοιχείων που να δηλώνουν σαφώς ότι η εν λόγω αρχαιότητα προς πώληση δεν αποτελεί αντικείμενο κλοπής και ληστείας. Από το 2005 διαφαινόταν ότι μερικοί τρομοκράτες, συμπεριλαμβανομένων των μελών του ISIS, βασίζονται οικονομικά στα κέρδη που προκύπτουν από την αρχαιοκαπηλία, που αποτελούν σημαντικά έσοδα γι' αυτούς.

Ο συγγραφέας προτείνει ένα σχέδιο δράσης που αρθρώνεται σε πέντε σημεία: 1. εκστρατεία πληροφόρησης προς το κοινό, 2. δημιουργία / αναβάθμιση ειδικών σωμάτων για την καταστολή της αρχαιοκαπηλίας, 3. διεθνώς συντονισμένη επιβολή του νόμου, 4. σύνταξη δεοντολογικού κώδικα για εμπόρους αρχαιοτήτων, 5. αυξημένη συνεργασία μεταξύ της κοινότητας των καλλιτεχνών και της αστυνομίας. Σήμα ελπίδας αποτελεί η Διακήρυξη του Καΐρου (2015), ο οποία για πρώτη φορά ίδρυσε μια ειδική ομάδα δράσης κατά της αρχαιοκαπηλίας για τις χώρες της Μέσης Ανατολής, που υποστηρίζεται από ένα διεθνές συμβουλευτικό σώμα.

Introduction

As the head of the investigation into one of the greatest art crimes in recent memory—the looting of the Iraq Museum in 2003—I have spent more than a decade attempting to recover and return to the Iraqi people their priceless heritage (Bogdanos 2005a & 2005b; Cruickshank 2003).

I have also spent a significant amount of time in three parallel pursuits. First, I have attempted to correct the almost universal misconceptions about what happened at the museum in those fateful days in April 2003. Second, I have tried to highlight the need for the concerted and cooperative efforts of the international community to preserve, protect, and recover the shared cultural heritage of all humanity. And, finally, I have sought to increase awareness of the continuing cultural catastrophe that is represented by the illegal trade in stolen antiquities that is funding terrorism. Toward these ends, in more than one hundred and fifty cities in more than twenty countries, and in venues ranging from universities, museums, and governmental organizations to law-enforcement agencies, Interpol (the International Criminal Police Organization), and both houses

¹ Parts of this article are adapted from Bogdanos 2005a (Copyright © 2005 by Matthew Bogdanos. Reprinted by permission of Bloomsbury USA).

of the British Parliament, I have urged a more active role for governments, international organizations, cultural institutions, and the art community.

I have done so knowing that most governments have few resources to spare for tracking down stolen artefacts; that many international organizations prefer to hit the conference center rather than the streets; and that many academics are content to issue a call for papers, rather than a call to action. As for the archaeological community, I have learned that some members wash their hands of unpleasant realities and argue that, while technically illegal, the market in purloined antiquities is benign—victimless—if it brings the art to those who can properly protect and appreciate it (namely, themselves).

All the while, the situation in the Middle East deteriorated dramatically after 2003, causing the United States to withdraw its forces from Iraq in 2009—an action that most knowledgeable, i.e., non-political, observers predicted would lead to a power struggle, such as the one that has played out in vivid color as the Islamic State commits one atrocity after another. Given the bloodshed, it is a tough sell to ask people to care about a bunch of old rocks with funny writing. Finding the political will to divert resources to saving cultural artefacts, no matter how precious, seems like cutting funding for police and fire-fighters to expand the public library. There might be a case for it one day, but not now. After all, looting has always been a cottage industry in the Middle East, the region that gave birth not just to agriculture, cities, the wheel, and pottery, but to war and conquest as well.

The argument for protecting artefacts takes on added strength, however, when we recognize that Iraq and Syria have been so bloody, not just because of the failure to provide sufficient security to overcome the long-festering tribal and religious animosities, but also, I submit, because of the continuing failure to appreciate the importance Iraqis and the rest of the Middle East place on the preservation of their history. This failure to protect a rich heritage going back to the dawn of civilization has convinced many that we in the West do not care about any culture other than our own. Even today, more than a decade after the initial looting, and despite having recovered almost two-thirds of the antiquities stolen from the museum, we are hard-pressed to keep pace with the artefacts that are being looted from archaeological sites every day.¹

¹ In a very real sense, of course, any insistence on using raw numbers to assess either the scope of the tragedy or the success of the recovery misses the point. It makes it sound as if we are counting ears of corn. In this taxonomy, each bead, pin, pottery shard, piece of shell, and the Sacred Vase of Warka count as one item. But surely the loss of legendary artefacts is an order of magnitude greater than the loss of a pottery shard. Nonetheless, recognizing that—used properly—numbers do have some value in quantifying the loss (and recovery), I offer what we know more than ten years later. Inventories of the museum's holdings were far from perfect or complete, but according to my dear friend, the former director of the museum, the most recent and complete inventory put the loss at slightly more than 14,000 items. Based on my unpublished running tally from law-enforcement contacts throughout the world, more than 9,000 items have been recovered, including more than 4,000 inside Iraq and more than 5,000 internationally: Jordan (2,450 items, see McElroy 2008); United States (1046 items); Italy (833 items, see Reuters 2008 and Bogdanos 2005b);

Nothing compares to the horror of the Islamic State and al-Qaeda butchering aid workers, captured soldiers, journalists, and religious minorities, even children. The focus is, as it must be, on the human tragedy. But mourning the loss of heritage does not change that focus. Indeed, as devastating as this destruction is, history warns us that worse is coming. Once you erase a people's historical identity through the destruction of their cultural heritage, the next step is to erase the people themselves. It is crucial to remember that the Holocaust followed the razing of old Warsaw; Cambodia's Killing Fields followed the destruction of churches, mosques, and pagodas; and the fall of the Twin Towers followed the dynamiting of the Bamiyan Buddhas. Stopping the devastation of the region's cultural heritage and ending the humanitarian crisis must go hand in hand. And because terrorists do not respect borders any more than they respect human life or heritage, this pattern should concern those far beyond the self-declared caliphate. It must be stopped.

Global Criminal Enterprise

As my investigation has expanded across international borders, much has happened to reinforce the core lesson we learned in the back alleys of Baghdad: that the genteel patina covering the world of antiquities rests atop a solid base of criminal and, we now know, terrorist activity. Witness the events that have taken place since 2003.

In New York, the Metropolitan Museum (the 'Met') accepted what amounted to a plea bargain with Italian authorities, agreeing to return twenty-one antiquities the Italian government said were stolen, including one of the Met's most-prized items: the Euphronios *krater*, a 6th-century BC Greek vase (Kennedy and Eakin, 2006a.). In Ohio, the Cleveland Museum of Art agreed to return thirteen antiquities that had been looted from Italy (David, 2008). In California, the director of the J. Paul Getty Museum agreed to return antiquities the Greek government says were stolen, even as the Getty's longtime curator for ancient art resigned, to stand trial in Rome against famed prosecutor Paolo Giorgio Ferri, on charges of conspiracy to receive a different set of stolen artefacts—the details of which have been brilliantly documented by Peter Watson and Cecilia Todeschini (Watson and Todeschini, 2006; Reynolds, 2005). Although that trial ended when an Italian court ruled that the statute of limitations had expired, the evidence revealed, at the very least, the Getty's willful ignorance (Povoledo 2010).

I am delighted that nations are moving to reclaim their patrimony. I am also delighted to see media attention beginning to illuminate certain well-appointed shadows, where money changes hands and legitimate, but inconvenient, questions of the provenance of the object are too frequently considered outré. Many shadows remain.

Syria (701 items, see Associated Press 2008); Dubai (100 items, see McClenaghan 2008), Lebanon (57 items, see Agence France-Presse 2008); Kuwait (38 items); and Saudi Arabia (18 items).

In March 2006, for example, private collector Shelby White donated \$200 million to New York University to establish an ancient studies institute, prompting one of the university's professors to resign in protest over what he considered the questionable acquisition practices of the donor (Povoledo 2006). Ms. White and her late husband Leon Levy have generated considerable debate since at least 1990, when the Met (of which Ms. White was and still is a trustee) presented a major exhibition of two hundred of their artefacts from Greece, Rome, and the Middle East (Povoledo 2006). The Met did so, despite the fact that a study later published in the *American Journal of Archaeology* determined that more than 90% of those artefacts had no known provenance (Taylor 2007; Chippindale & Gill 2000).

As with the Euphronios *krater*, my brothers-in-arms in the Italian carabinieri have consistently maintained that they can prove many of the antiquities in the Levy-White collection were illegally excavated (i.e., stolen) and smuggled out of their country (Povoledo 2006). Not only did the Met proudly display that collection, dubious origin notwithstanding, but it also (coincidentally?) celebrated the opening of its new Leon Levy and Shelby White Court for Hellenistic and Roman antiquities on 15 April 2007 (Taylor 2007).

Other institutions continue to hold out one hand while covering their eyes with the other. In 2000, Cornell University accepted a gift from well-known collector Jonathan Rosen of 1,679 cuneiform tablets from Ur (Gottlieb & Meier 2003). They said, 'Thank you very much,' despite reports of widespread looting at Ur after the 1991 Persian Gulf War, and despite the fact that the provenance of 10% of the tablets consisted of the phrase 'uncertain sites' (Gottlieb & Meier 2003). Harvard University has done equally well in neglecting to ask awkward questions: witness its Shelby White-Leon Levy Program for Archaeological Publications (Pogrebin 2006).

But this is nothing new. In 1994, a decade before its more recent imbroglio, the Getty displayed a major exhibition of classical antiquities owned by Lawrence and Barbara Fleischman (Felch & Frammolino 2007). Like the Met, the Getty proudly held this exhibit despite the fact that 92% of the objects in the Fleischman collection had no provenance whatsoever, and the remaining 8% had questionable provenance at best (Felch & Frammolino 2007). To put it in starker terms, of 295 catalogued entries, not a single object had a declared archeological find spot, and only three (1%) were even described as coming from a specific location.

Sometimes, however, the questionable practices extend beyond merely willful ignorance. Consider the following. Prior to the exhibition in 1994, the Fleischman collection had never been published. Thus, the first catalogue for, and hence first publication of, the Fleischman exhibit was the Getty's—of which Ms. Fleischman was a trustee. Fewer than two years later, the Getty purchased part of that collection for \$20 million. But the Getty had a stated policy of not purchasing objects unless they have been previously displayed in published collections. How, then, they were

pointedly asked, could they justify the acquisition? Easy: the Getty responded that the collection had been published just two years earlier. As indeed it was—by themselves. Further sweetening the deal, while the collection had been purchased originally at a much lower price, it was valued at \$80 million at the time of the sale to the museum (Felch & Frammolino 2007). US tax laws use the Fair Market Value (FMV) at the time of the sale, rather than the original purchase price, in determining the value of a bequest. As a result, the difference between the 1996 valuation of \$80 million, and the \$20 million sale price to the Getty, would be deemed a gift of \$60 million, affording the Fleischmans a \$60 million tax deduction. Under these terms, the gift to the Getty, therefore, was financed by US taxpayers—a shell game of Homeric proportions.

In cases that I have investigated and prosecuted more recently; the same pattern continues. As the result of an undercover sting operation at the fabled Waldorf-Astoria Hotel in midtown Manhattan in January 2012, world-renowned surgeon Arnold-Peter Weiss, a former member of the board of the American Numismatic Society, was arrested in possession of what he believed to be millions of dollars' worth of stolen Greek and Italian coins dating back to the 6th century BC. Although most of the coins were authentic, after we examined the hoard using a scanning electron microscope, we determined that the three most valuable ones were extraordinary forgeries—highlighting one of the most common risks faced by buyers when purchasing unprovenanced antiquities. The less-than-pithy lesson here is not, 'buyer beware,' but rather, 'unscrupulous buyer who doesn't care about archaeological find spots or documented histories beware'—you are more likely than not buying a fake. Weiss was convicted of possession of stolen property (Italiano 2012; Fisher 2012) and, in August 2014, we returned to Greece those coins in Weiss's possession that were real (McKinley 2014).

Similarly illuminating is the case of Shubash Kapoor, whose upper east side Manhattan gallery had, for decades, supplied museums and high-end collectors around the world with exquisite 10th- and 11th-century AD sculptures ripped from temples in India, Pakistan, and Afghanistan, through a sophisticated network that included Singapore, Hong Kong, Geneva, London, and New York. Since his arrest in Germany in 2011, we have recovered almost \$150 million dollars in ancient statues that Indian authorities claim were looted from their temples (Mashberg 2013, 2015a & 2015b). Kapoor is currently in India, awaiting trial there before being extradited to face the charges here in New York. But in the meantime, many museums have decisions to make about how to handle their acquisitions from Kapoor, ranging from Boston's Museum of Fine Arts, the Art Institute of Chicago, and the Met to the Toledo Museum of Art, Toronto's Royal Ontario Museum, and Singapore's Asian Civilisations Museum (Halperin 2012).

This decision-making process seems more tortuous for some than for others. For example, in September 2014, Australia's Prime Minister Tony Abbott returned to India two looted statues Kapoor had sold to Australia's National Gallery of Art (Hiscock 2014). On the other hand, as recently as 2008, the Met's policy was to require documentation covering only the last ten years

of an object's history prior to acquisition, even though most institutions view 1970—the year of the landmark United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Convention to regulate the transfer of antiquities (UNESCO 1970)—as the cut-off date for requiring proof that an antiquity was not illegally looted (Pogrebin 2006). This imposition of a firm date is crucial in stopping the trade in illegal antiquities, because as each year passes after 1970, it becomes less likely that a previously unpublished antiquity can appear on the market and be legal, i.e., that it came from a properly sanctioned excavation or collection assembled before the imposition of any requirement of documentation. To put it another way, as each year passes after 1970, it becomes increasingly certain that previously unpublished items are stolen, and the Met's ten-year rule looks increasingly flawed.

As if to flaunt this policy of 'see no evil', Philippe de Montebello, the museum's long-standing, but now-retired, director told *The New York Times* in 2006 that the context in which an artefact is found is virtually meaningless; in his opinion, accounting for less than 2% of what we can learn from an antiquity (Kennedy & Eakin 2006b). His position was as unreasonable as the view of some archaeologists at the other extreme: that context is everything. As is usually the case with competing extremists, the truth lies somewhere in between the poles. Doubtless recognizing the fallacy of the 10-year rule, the Met recently modified its acquisition policy. Now, the Met 'normally' shall not acquire archaeological material unless it was outside its country of probable modern discovery before, or legally exported after, 1970 (Met 2014). But the Met will still make exceptions for 'some works [that] lack a complete documented ownership history' (Met 2014).

In some respects, then, we have advanced little since the imperial nineteenth century, when Lord Elgin could haul away the Parthenon Sculptures (now in the British Museum and commonly referred to as the 'Elgin Marbles'), and Henry Layard could haul away the Nineveh reliefs (now in the Met).

Terrorist Financing

But far from this world of museum receptions and limos waiting at the curb, however, there has been an even more troubling development. In June 2005, US Marines in north-west Iraq arrested five insurgents holed up in underground bunkers filled with automatic weapons, ammunition stockpiles, black uniforms, and night-vision goggles. Along with these tools of their trade were thirty vases, cylinder seals, and statuettes that had been stolen from the Iraq Museum. Since then, the scenario has been repeated many times. It does not take a counterterrorism expert to detect the sinister adjustment that had taken place. In 2003, when pursuing leads to recover antiquities, we usually came across weapons and links to violent groups. But after 2005, the tail began wagging the dog: thereafter, as security forces pursued leads for weapons and terrorists, they discovered antiquities. It was then that I began sounding the alarm that antiquities trafficking is financing the

bullets and bombs that are killing so many. It fell on deaf ears for a decade. Then came the Islamic State.

In April 2015, the Islamic State posted videos of its black-clad thugs taking jackhammers to ancient Nineveh—once the world’s largest city—and the colossal, winged bulls that had guarded it since the seventh century BC. The extremists then destroyed priceless statues in the nearby Mosul Museum before turning their senseless wrath on the fabled cities of Hatra, Khorsabad, and Nimrud. In one of the Islamic State’s archaeological snuff films, a slick production complete with soundtrack and slow-motion special effects, the jihadis showcased their attempts to destroy Nimrud: the Old Testament’s palaces of Ashurnasirpal were shown disappearing in Hollywood-style explosions. Then, in May 2015, the Islamic State stormed Palmyra and raised its black flag over the ruins of a city that had once been, at the height of the Roman Empire, the wealthy gateway to the riches of Persia, India, and China. Having survived the ravages of time and invaders for millennia, this iconic site could not survive the latest wave of ideological fanaticism.

As I warned in 2005, however, the biggest threat to cultural heritage is not iconoclasm. It is plunder-for-profit. The Islamic State may well publicly denounce art as blasphemous. But for every masterpiece it destroys on screen, thousands of others line its coffers through the global black market. Behind the cameras, its large-scale antiquities-trafficking operation suggests that these fanatics care less about idolatry than they do about dollars.

In a modern-day version of the old ‘molasses to rum to slaves’ triangle trade of pious New England ship captains and owners who sang hymns and offered prayers while getting rich off human misery, a cozy cabal of academics, dealers, and collectors turn a blind eye to the illicit side of the trade that is supporting the terrorists who are murdering innocent civilians in the Middle East. In surprisingly few steps, an antiquity can travel from an Islamic-State-controlled looter through a smuggler who sells it to a dealer or gallery owner. He, in turn, gets the piece authenticated by an otherwise ‘reputable’ academic, then launders it with false documentation, and ultimately sells it at auction or privately to an individual collector or museum.

In belated recognition of this lucrative trade, the G7’s Financial Action Task Force, a Paris-based inter-governmental body, reported in February 2015 that the Islamic State may ‘have earned as much as tens of millions’ from looted Syrian antiquities alone. That same month, the United Nations Security Council unanimously passed Resolution 2199, recognizing that the Islamic State and groups associated with al-Qaeda are using ‘the looting and smuggling of cultural heritage’ to fund ‘recruitment efforts and strengthen their operational capability to organize and carry out terrorist attacks’. Then in May 2015, the UN General Assembly passed Resolution 69/281, finally calling on all member states to help cut off terrorist financing from antiquities trafficking.

I welcome the recent condemnation but note that this exploitation of archaeological looting is hardly surprising. As the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States (The 9/11 Commission) observed, international law enforcement has aggressively attacked traditional means of terrorist financing by freezing assets and neutralizing charities that had previously served as fronts for jihadists (Bogdanos 2005c). But terrorists are nothing if not adaptive. In late 2005, the German newspaper *Der Spiegel* reported that 9/11 conspirator Mohammed Atta had approached a professor at the University of Goettingen, trying to sell Afghan antiquities to raise money to buy an airplane (*Der Spiegel* 2005). While nothing came of that inquiry, times have changed. Like the Taliban in Afghanistan (who learned to finance terror with opium) and Charles Taylor in Sierra Leone (who paid for war crimes with diamonds), the Islamic State finances its campaign of death with antiquities.

We do not have hard numbers—the traffic in art for arms is too shadowy a phenomenon—and some of the investigations remain classified because of the connection to terrorists.¹ But after we began tracking the trafficking in Iraq in 2005, we learned that the illicit trade was a major source of revenue for violent organizations in Iraq, ultimately ranking just below kidnappings for ransom and ‘protection’ money from local residents and merchants.²

Among the most prized items are cylinder seals, intricately carved pieces of stone about the size of a piece of chalk. These seals can sell for \$250,000 and enable anyone to smuggle millions of dollars in his pocket and cross borders undetected by drug-sniffing dogs or metal detectors. Considering that the Islamic State controls more than 4,500 archaeological sites in the region, and requires that any independent looters fork over one-fifth of their proceeds under the Quran’s war-booty provision, it is clear that they have found an income stream sufficient to allow any chief financial officer to sleep soundly.³ As a result, the desert night is filled with the roar of bulldozers ripping into the ancient mounds of clay that were once thriving cities.

¹ In late 2005, my team prepared a report setting forth in detail that insurgent and terrorist groups had begun using antiquities to fund their activities. The report is still classified, and I do not have the authority to declassify it, but we were authorized to share portions of it with various law-enforcement organizations around the world.

² In the summer of 2004, because of a dramatic spike in the number of kidnappings in Iraq, my team was tasked with assisting in the establishment of the US Department of State’s Hostage Working Group to monitor foreign hostages in Iraq. This working group began to compile data on kidnappings and extortion of Iraqis as well—and the numbers were shocking in both human cost and dollar amount. Again, although I am not authorized to declassify any of the daily briefings, I can say that throughout our time in Iraq these activities were the main source of income for terrorist and insurgent groups.

³ At the risk of stating the obvious in a land that has seen continuous human occupation for almost 10,000 years, virtually every area in Iraq and Syria covers a potential historical treasure. This includes not only the more than 12,000 registered archaeological sites, but those that are discovered on a regular basis during construction. For example, the Bassetki Statue, cast in pure copper (one of the earliest known examples of the lost-wax technique of casting) and dating to the Akkadian period, c. 2250 BC, was discovered by a road construction crew in the 1960s near the town of Bassetki in northern Iraq.

Protect the Archaeological Sites

Based on my experience in both counterterrorism and law enforcement, and as a result of the years I have spent throughout the world in tracking down stolen antiquities, I submit that one of the first orders of business in addressing this catastrophe must be to protect the source: as the cradle of civilization, Iraq alone has more than 12,000 poorly guarded archaeological sites (Bogdanos 2005c). Some of these, such as Babylon and Nimrud, require several hundred guards and support staff, for protection around the clock. The math is daunting: country-wide, more than 50,000 personnel are required, along with the necessary vehicles, radios, weapons, and logistical needs. Syria requires similar numbers. But there is an immediate solution.

In other contexts, the United Nations (UN) and the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) have acted to address catastrophic situations. In Bosnia, Cyprus, and Afghanistan, for example, countries have provided contingents for specific missions under UN or NATO auspices—but not in Iraq or Syria. The reasons are much argued, and I do not address them here. Recalling Voltaire's observation that everyone is guilty of the good he did not do,¹ I focus instead on what we can do now.

So, who might act? In the past, many archaeological digs in the Middle East have had foreign sponsorship: the Germans at Babylon and Uruk, the British at Ur and Nimrud, the French at Kish and Lagash, the Italians at Hatra and Nimrud, the Americans at Nippur and Ur (Bogdanos 2007). Leveraging this history, I have proposed that these and other countries provide forces to protect selected archaeological sites until a professional host-nation security force, dedicated to the sites, can be recruited, equipped, and trained. Under this proposal, with the permission of the host government, and under the authority of the UN or NATO, each country would 'adopt' a site. After sending an assessment team to the assigned sites to determine the precise numbers and type of personnel and equipment required, each donor nation would then execute bilateral status-of-forces agreements, outlining the rules of engagement, funding, billeting, etc.

Then, each country would deploy its security forces (military, police, private contractors, or a combination of all three) to the agreed-upon archaeological sites, around the perimeter and around the clock. Upon arrival, each country's contingent would also be assigned a group of recruits to be trained at their chosen site. Once those security forces were fully trained (that ordinarily takes roughly six months), the donor nation would recall (or reassign) its forces on a site-by-site basis. In half a year, every archaeological site of consequence could be protected from the looters, Mesopotamia's cultural patrimony would be safe, and the terrorists would have to find another income source.

¹ *The Age of Louis XIV*, ch. V: 'France up to the Death of Cardinal Mazarin in 1661' (1752).

Unfortunately, neither NATO nor the UN has ever shown an inclination to protect the sites. NATO opened a training center in Iraq in 2004 but trained only 5,000 military and 10,000 police personnel before shutting down in 2011 (NATO 2014). None of them were assigned to archaeological sites. The UN has never trained guards for sites. Even the UN's cultural arm, UNESCO, has failed to act, arguing that it has no such mandate from its member nations, and stressing that the level of violence does not permit deployment of forces. The circular nature of this rationalization is underscored by the fact that it is the failure to protect these sites that is partly funding those who are creating the unsafe environment. 'If you were to take account of everything that could go wrong,' Herodotus advised long ago, 'you would never act.'¹ Of course, there is risk. I know this first-hand. But the risks of the failure to act are far worse: more money for the terrorists and the loss of these extraordinary testaments to our common beginnings. It is time for the UN to convince its members to support such a plan, with UNESCO stepping into the vacuum of international leadership, seizing the bully pulpit, and becoming relevant again.

Equally risky are the politics: most elected officials view involvement in Iraq or Syria as political suicide. But an internationally coordinated contribution of personnel would not be a statement about war. It would be a humanitarian effort to protect a cultural heritage rich with a common ancestry that transcends the current violence. Real leaders should have no difficulty convincing their electorate of the distinction between politics and culture. This is, of course, the very definition of leadership: to educate, inform, and motivate into action those who might otherwise be inclined to do nothing.

The Next Steps: A Five-Point Action Plan

The incomparable works of art unearthed in the land between the Tigris and Euphrates rivers predate the split between Sunni and Shiite. They predate the three competing traditions that have brought so much bloodshed to the Middle East: Judaism, Christianity, and Islam. Attending to this cultural heritage from the very dawn of civilization reminds us of our common humanity, our common aspiration to make sense of life on this planet. I have seen these pieces of alabaster and limestone with funny writing on them work their magic through a language that is immediate and universal, visceral, and transcendent. They must be protected and preserved. But although protecting the archaeological sites is a vital beginning, much more needs to be done. To stop the rampant looting and the black market that funnels money into terrorist hands, we must adopt a comprehensive global strategy using all the elements of international power. Toward this end, I propose a five-step plan of action to combat the global traffic in antiquities.

¹ *The Histories*, Book 7, Chapter 50. Translation by author.

1. Mount a Public Relations Campaign for Mainstream Society

The cornerstone of any comprehensive approach must take into account that real, measurable, and lasting progress in stopping the illegal trade depends on increasing public awareness of both the importance of cultural property and of the magnitude of the current crisis. First, then, we must communicate a message that resonates with mainstream society, not just with academics. Through the use of this message, we must create a climate of universal condemnation, rather than sophisticated indulgence, for trafficking in undocumented antiquities.

But this call to arms needs to avoid the sky-is-falling quotes so beloved by the media, while steering clear of the debilitating rhetoric of politics. It also must keep the discussion of the illegal trade separate from broader issues such as the repatriation of objects acquired prior to 1970, and whether there should be any trade in antiquities at all. The Parthenon Sculptures are in the British Museum, but their return is a diplomatic or public-relations issue, not a matter for the criminal courts. Similarly, there is a legal trade in antiquities that is regulated and above-board. It is simply unproven (and unfair) to argue that the legal trade somehow encourages an illegal trade. Most dealers and museums scrupulously avoid trading in antiquities with a murky origin. Repatriation for pre-1970 transfers, and the question of whether all trade in antiquities should be banned, are legitimate issues, but they are not my issues. Every time the discussion about stopping the illegal trade in antiquities veers off into these realms, we lose focus, we lose the attention of mainstream society, and it makes my job of recovering stolen antiquities that much harder.

2. Provide Funding to Establish or Upgrade Antiquities Task Forces

Although several countries—including the US, Britain, Italy, and Japan—have provided millions of dollars to upgrade the Iraq Museum, improve its conservation capacity, and enhance the training of the Iraq State Board of Antiquities and Heritage’s archaeological staff, not a single government, international organization, or private foundation anywhere in the world has provided additional funding for investigative purposes. Read that sentence again: not one. Reluctant to be seen to be cooperating with police and military forces, many cultural leaders and organizations seem oblivious to the fact that a stolen artefact cannot be restored until it has been recovered. To put it more clearly: money for conservation is pointless without first providing money to track down the missing objects to be conserved.

This ivory-tower distortion of priorities affects investigative efforts worldwide. In 2014, Interpol convened the 11th meeting of its ‘Expert Group on Stolen Cultural Property’ (formed as a result of the looting of the Iraq Museum in 2003). Its final report in 2014 was two pages long—double-spaced and with generous margins (Interpol 2014). The US Federal Bureau of Investigation’s (FBI) Rapid Deployment National Art Crime Team has fourteen people, total, for the entire country. And the head of that team, Special Agent Robert Whitman, retired in 2008 and has never

been replaced (FBI, 2014). Regardless of the dedication and talent of these personnel, no law-enforcement agency can operate effectively at such pitiful levels.

Thus, as a second component, all countries—but especially the countries of origin, transit, and destination—must establish robust, specialized art and antiquities task forces, with particular attention paid to the borders and ports of entry. Where such forces already exist, countries must increase their size and scope. Cultural foundations can help bridge the budget gap by providing art squads with vehicles, computers, communications equipment, and training.

3. Create a Coordinated International Law-Enforcement Response

Another (of the many) dirty secrets of the looted-antiquities market is that ‘open’ borders are as profitable as they are porous. Many countries, especially those with free-trade zones, generate sizeable customs and excise fees from shipping and, despite their public protestations to the contrary, are not eager to impose any increase in inspection rates that might reduce such revenue. Even if willing, the sheer tonnage passing through international ports makes 100% inspection rates impossible. Nor does the improved technology that was installed as a result of the September 11 attacks solve the problem: devices that detect weapons and explosives do not detect alabaster, lapis lazuli, and carnelian. Further exacerbating the problem, most high-end smugglers are simply too sophisticated, and the questionable acquisition practices of some dealers, collectors, and museums, too entrenched to be defeated by improved border inspections and heightened public consciousness alone.

The *sine qua non* for effective interdiction, then, is an organized, systematized, and seamlessly collaborative law-enforcement effort by the entire international community. We need coordinated simultaneous investigations of smugglers, sellers, and buyers in different countries. And, just as important, prosecution and incarceration need to be credible threats. Thus, as a third component, the United Nations, through UNESCO, should establish a standing commission to continue the Iraq Museum investigation, expanding it to include other pillaged countries as they arise—most recently Syria. Interpol must also become more active, enabling each of its 190 member nations to forward to Interpol immediately, along a secure network (that already exists), a digital photograph and the particulars (who, what, when, and where) of all antiquities encountered by law-enforcement or military forces anywhere in the world—including those items that were seized, as well as those that were inspected but not seized because there was insufficient evidence of criminality at the time of inspection to hold the item.

In short order, Interpol would have a comprehensive database tracking the global movement of antiquities across borders. Not only would this provide law-enforcement officials a trail to follow if any released items are later determined to have been stolen, but it would also enable analysts to map the trade and properly assign resources to the more heavily used areas and border-crossings.

Finally, it would also provide an independent way of confirming (or refuting) the provenance of any previously unpublished antiquities that later appear on the market for the first time. The owner of an 11th-century Cholan Shiva put up for auction at Christie's, with the provenance in the accompanying catalogue claiming the statue left India in 1962, might have difficulty explaining how the statue crossed the Indian border on its way to Singapore in 2010.

The global criminal enterprise that is antiquities smuggling must be defeated globally, through international cooperation (promoted by UNESCO) and real-time dissemination of information (enabled by Interpol). The consequent ability to conduct monitored deliveries of illegal shipments to their destinations (a tactic long used against drug smugglers) would enable legal authorities to incriminate, and thereafter prosecute, each culpable party along the trail. It would also serve as a deterrent to collectors or curators, who could never be sure that the next shipment was not being monitored by law-enforcement officials just waiting to arrest whoever signs for the shipment.

4. Establish a Code of Conduct for Trading in Antiquities

Museums, archaeologists, and dealers should establish a stricter and more uniform code of conduct. Similar to ethics rules for lawyers and doctors, this code of conduct would clarify the documentation and diligence required for an artefact to change hands legally. Although many argue that the interests of dealers, collectors, museums, and archaeologists differ from each other so dramatically that any single code of conduct acceptable to all is impossible, I point out that the differences within the art world are no greater than those existing between prosecutors and criminal defense attorneys. Yet, the American Bar Association has adopted, and actively enforces, a single Code of Ethics applicable to every attorney admitted to the bar (ABA 1983). Until the art community follows suit, I continue to urge academics, curators, and dealers to abandon their self-serving complacency about, if not complicity in, irregularities of documentation. Those who deal in antiquities—whether in a warehouse in Geneva, at an art gallery in Manhattan, or on the board of a museum—must require greater documentation of artefacts' origins and histories to ensure they are not purchasing the products of crime and conflict. Otherwise, they are no better than criminals and war profiteers and should be treated as such, subject to criminal prosecution and prison.

5. Increase Cooperation between the Art Community and Law Enforcement

Finally, the art community must break down barriers and assist investigators by serving as the eyes and ears of law-enforcement officials. We need scholars and knowledgeable dealers as on-call experts to identify and authenticate intercepted shipments, as well as to provide crucial in-court expert testimony. The art community should also request appropriate law-enforcement personnel (depending on country and focus) to provide detailed, factual briefings at every conference purporting to address art or antiquities smuggling. The call for up-to-date investigative facts should become as standard as the call for papers.

This education and information exchange should run in both directions. In 2004, polymath C. Brian Rose, former President of the Archaeological Institute of America, developed and began conducting cultural-awareness training in half-a-dozen pilot locations around the US for military personnel scheduled to deploy to Iraq or Afghanistan. Laurie Rush, a gifted archaeologist with the US Department of Defense's Legacy Heritage Management program, has also made significant strides in training military personnel, including creating the media-darling archaeologically themed playing cards (Kaylan 2007), establishing informational websites on Iraq and Afghanistan for US troops, and disseminating pocket cards on the 'Dos' and 'Don'ts' of military operations near archaeological sites. Similar programs have been provided on an ad-hoc basis by numerous archaeologists to the FBI and the Department of Homeland Security within the US, as well as to similar law-enforcement agencies worldwide. Such programs must be expanded and institutionalized

A Blueprint for Success?

In May 2015, Egypt, the Middle East Institute, and the Antiquities Coalition convened an emergency summit in Cairo to address the Islamic State's funding from antiquities trafficking. This historic event brought together the secretary general of the Arab League, ministers from ten Middle Eastern and North African countries, the director general of UNESCO, and others from around the world, including this author. The participating countries—Egypt, Iraq, Jordan, Kuwait, Lebanon, Libya, Oman, Saudi Arabia, Sudan, and the United Arab Emirates—produced the Cairo Declaration, a joint initiative to halt the supply of, and demand for, blood antiquities.

Agreeing for the first time to establish a regional task force supported by an international advisory committee, these countries have shown that they are finally ready to lead the fight to stop this threat to security and heritage. This unprecedented level of cooperation offers an opportunity to take quick action against an illicit trade that frequently thwarts efforts at investigation by crossing borders. All countries—origin, transit, and destination points alike—must join, and actively assist in, this fight.

Conclusion

Diverting resources to save cultural artefacts during a time of war or civil unrest may seem trivial considering the human cost of armed struggles. But some of the best strategists have seen the wisdom. 'Inevitably, in the path of our advance will be found historical monuments and cultural centers which symbolize to the world all that we are fighting to preserve,' said General Dwight D.

Eisenhower just before D-Day, during the deadliest war of the last hundred years. ‘It is the responsibility of every commander to protect and respect these symbols whenever possible.’¹

Antiquities trafficking will never merit the same attention or resources as terrorism, drugs, illegal weapons, human trafficking, or violent street crime. But it deserves to be on the same list. And now that it is funding terrorism, it should be higher on the list than ever. From government corridors, precinct headquarters, and media newsrooms to faculty lounges, museum boardrooms, and posh galleries, this cultural catastrophe must be confronted and debated. We must all expose those who engage in the illegal trade for the criminals that they are.

On my first tour in Iraq, our mission was to track down illegal arms and terrorist networks. My decision to expand our mission to include investigating the looting of the Iraq Museum and tracking down the stolen artefacts was characterized by some as a distraction. I regret that I did not pursue that distraction even more.

¹ Memorandum, Dwight D. Eisenhower, General, US Army to GOC in Chief, 21 Army Group; Commanding General, 1st US Army Group; Allied Naval Commander, Expeditionary Force; and Air C-in-C, Allied Expeditionary Force, Subject: Preservation of Historical Monuments, 26 May 1944, File: 751, Numeric File Aug 1943-July 1945, Records of the Secretariat, Records of the G-5 Division, General Staff, Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces (SHAEP), Allied Operational and Occupation Headquarters, World War II, RG 331.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Βαλαβάνης 2007 = Βαλαβάνης, Π. 2007. *Μεγάλες στιγμές της ελληνικής αρχαιολογίας*. Αθήνα
- Βουτυράς & Γουλιάκη-Βουτυρά 2011 = Βουτυράς, Μ. & Γουλιάκη-Βουτυρά, Α. 2011. *Η Αρχαία Ελληνική Τέχνη και η Ακτινοβολία της*. Θεσσαλονίκη
- Καλτσάς κ.ά. 2012 = Καλτσάς, Ν., Βλαχογιάννη, Ε. & Μπούγια, Π. (επιμ.), 2012. *Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων: Το πλοίο - οι θησαυροί - ο Μηχανισμός. Κατάλογος Έκθεσης στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Απρίλιος 2012 – Απρίλιος 2013*. Αθήνα
- Κεφαλληναίου 2003 = Κεφαλληναίου, Ε. *Τα μάρμαρα του Παρθενώνα και το κατηγορώ του Μπάϋρον*. Αθήνα
- Κόρκα 2009 = Κόρκα, Ε. *Το ζήτημα της επανένωσης των γλυπτών του Παρθενώνα στο πλαίσιο της νέας διεθνούς πρακτικής επιστροφής πολιτιστικών αγαθών / The reunification of the Parthenon sculptures in the light of the new international practice regarding the return of cultural property*, (Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας). Αθήνα
- Κόρκα 2018 = Κόρκα, Ε. 2018. *Πολιτιστική κληρονομιά: προστασία και αντιμετώπιση κινδύνων. Πρακτικά Ημερίδας αφιερωμένης στα 60 χρόνια της Σύμβασης της Χάγης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, 29 Μαΐου 2015 Αθήνα, Μουσείο Ακρόπολης*. Αθήνα (διαθέσιμο στο [Πολιτιστική Κληρονομιά](#))
- Μαρούδα & Περράκης 2001 = Μαρούδα, Μ. – Ν. & Περράκης, Σ. Ε. *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα
- Μαρούλη – Ζηλεμένου, κ.ά. 2005 = Μαρούλη – Ζηλεμένου, Μ., κ.ά. *Επετηρίδα δικαίου προσφυγών και αλλοδαπών 2004*. Αθήνα
- Παπαπετρόπουλος 2017 = Παπαπετρόπουλος Δ. 2017. *Προστασία της αρχαιολογικής και νεώτερης πολιτιστικής κληρονομιάς* (2η έκδ.). Αθήνα
- Πεντάζος & Τριαντάφυλλος 1976 = Πεντάζος, Ε. & Τριαντάφυλλος, Δ. 314 στο: *Αρχαιολογικών Δελτίων 31 Χρονικά Β2*
- Περὶ τῶν Ἀρχαιοτήτων ἰδίως* 2014 = *Περὶ τῶν Ἀρχαιοτήτων ἰδίως. Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα μέσα από τις πηγές του Αρχείου των Υπηρεσιών των Αρχαιοτήτων*. Συνέδριο Διεύθυνσης Εθνικού Αρχείου Μνημείων, Αθήνα, 22 – 24 Οκτωβρίου 2014 ([πρόγραμμα](#)).
- Πετράκος 1982 = Πετράκος, Β. Χ. *Δοκίμιο για την Αρχαιολογική Νομοθεσία*. Αθήνα.
- Σαρρής 1999 = Σαρρής, Α. *Τεχνική έκθεση: Γεωφυσικές διασκοπήσεις στην περιοχή Τριγώνου Έβρου*. Εργαστήριο Γεωφυσικής - Δορυφορικής Τηλεπισκόπησης και Αρχαιοπεριβάλλοντος, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας. Ρέθυμνο.
- Σκαρλατίδου 1980 = Σκαρλατίδου, Ε. 432 στο: *Αρχαιολογικών Δελτίων 35 Χρονικά Β2*
- Στεφανίδου-Τιβεριού 1979 = Στεφανίδου-Τιβεριού, Θ. *Νεοαττικά. Οι ανάγλυφοι πίνακες από το λιμάνι του Πειραιά*. Αθήνα.
- Τερζοπούλου 1995 = Τερζοπούλου, Δ. 662-663 στο: *Αρχαιολογικών Δελτίων 50 Χρονικά Β2*

- Τερζοπούλου 2000 = Τερζοπούλου, Δ., 2000. 'Τα επιτάφια μνημεία της αρχαίας Στρώμης'. 143-182 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 55 *Μελέται*
- Τόλιας 1996 = Τόλιας, Γ. (επιμ., εισαγωγή). *Ο Πυρετός των Μαρμάρων, 1800-1820*. Αθήνα
- Τουράτσογλου & Τριαντάφυλλος 2011 = Τουράτσογλου, Ι. & Τριαντάφυλλος, Δ. 'Θησαυρός άσπρων τραχέων από κράμα σε τάφο της πρώιμης εποχής του Σιδήρου στη Ρούσσα'. 157 – 178 στο: Bakirtzis, Ch., Zekos, N., Moniaros, X. (επιμ.) *Byzantine Thrace, Evidence and Remains: 4th International Symposium on Thracian Studies, Komotini, 18-22 April 2007 (Byzantinische Forschungen XXX)*. Amsterdam
- Τριαντάφυλλος 1972=Τριαντάφυλλος, Δ., 1972. 545-547 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 27, *Χρονικά*, B2
- Τριαντάφυλλος 1973-74 = Τριαντάφυλλος, Δ. 804 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 29 *Χρονικά* B2
- Τριαντάφυλλος 1975 = Τριαντάφυλλος, Δ. 299-300 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 30 *Χρονικά*, B2
- Τριαντάφυλλος 1976 = Τριαντάφυλλος, Δ. 312-313 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 31 *Χρονικά*, B2
- Τριαντάφυλλος 1976 = Τριαντάφυλλος, Δ. 312-313 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 31 *Χρονικά*, B2
- Τριαντάφυλλος 1978 = Τριαντάφυλλος, Δ. 311-312 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 33 *Χρονικά*, B2
- Τριαντάφυλλος 1991 = Τριαντάφυλλος, Δ. 329-331, 333-334 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 46, *Χρονικά* B2
- Τριαντάφυλλος 1992 = Τριαντάφυλλος, Δ. 491-492. 492-493 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 47, *Χρονικά* B2
- Τριαντάφυλλος 1993 =Τριαντάφυλλος, Δ. 396-397 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 48 *Χρονικά* B2
- Τριαντάφυλλος 1995 = Τριαντάφυλλος, Δ. 659 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 50 *Χρονικά* B2
- Τριαντάφυλλος 1997=Τριαντάφυλλος, Δ. 872, 874-875 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 52 *Χρονικά* B3
- Τριαντάφυλλος 1998 =Τριαντάφυλλος, Δ. 746 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 53 *Χρονικά* B3
- Τριαντάφυλλος 2001 – 2004 = Τριαντάφυλλος, Δ. 728 στο: *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 56-59 *Χρονικά* B3
- Τριαντάφυλλος-Τερζοπούλου 1995 = Τριαντάφυλλος, Δ. & Τερζοπούλου, Δ. 1995. 'Ανασκαφή ταφικών τύμβων στο Ρήγιο Διδυμοτείχου'. 473 - 485 στο: *Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη* 9
- Hitchens κ.ά. 1987 = Hitchens, C., Browning, R. & Binns G. *Τα Ελγίνεια μάρμαρα πρέπει να επιστραφούν στην Ελλάδα*. Αθήνα.
- Sparkes 2000 = Sparkes, B. A. *Ερυθρόν και μέλαν : Μελέτες στην αρχαία ελληνική κεραμική* (μτφ. Τσιαφάκη, Δ.). Αθήνα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ABA 1983 = American Bar Association. 'Model Rules of Professional Conduct.' Chicago
- Agence France - Presse, 2008 = Agence France – Presse. 'Iraqi Antiquities Seized in Lebanon: Customs.' *Middle East Times* October 26.
- Associated Press 2008 = Associated Press. 'Syria Gives Iraq Back Treasure Seized at Border: 701 Artifacts Returned, But Up to 7,000 Still Missing after Saddam Ousted'. April 27
- Aygün 2016 = Aygün, M. 'The Applicable Law to Cultural Property.' 57 - 70 στο: *International Journal of Liberal Arts and Social Sciences* 4.6
- Bahn 1996 = Bahn, P. G. *The Cambridge Illustrated History of Archaeology*. Cambridge.
- Basmachi 1975 - 1976 = Basmachi, F. *Treasures of the Iraq Museum*. Baghdad
- Bidiss 1981 = Bidiss, M. 'The Nuremberg Trial: Two exercises in Judgment.' 597-598 στο: *The Journal of Contemporary History* 85. 1
- Bogdanos & Patrick 2006 = Bogdanos, M. & Patrick, W. *Thieves of Baghdad: One Marine's Passion to Recover the World's Greatest Stolen Treasures*. New York
- Bogdanos 2005a = Bogdanos, M., 2005a. *Thieves of Baghdad: One Marine's Passion to recover the World's Greatest Stolen Treasures*. New York.
- Bogdanos 2005b. = Bogdanos, M., 2005b. 477-526 στο: 'The Casualties of War: The Truth about the Iraq Museum'. *American Journal of Archeology* 109
- Bogdanos 2005c. = Bogdanos, M. 'The Terrorist in the Art Gallery.' *The New York Times* December 10
- Bogdanos 2007 = Bogdanos, M. 'Fighting for Iraq's Culture', *The New York Times*, March 6.
- Boylan 1993 = Boylan, P., J. *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the event of Armed Conflict: The Hague Convention of 1954*. London
- Boylan 2001 = Boylan, P., J. 'The Concept of Cultural Protection in Times of Armed Conflict: from the Crusades to the New Millennium.' 43 – 108 στο Brodie, N. & Tubb, K.B. (επιμ.). *Illicit Antiquities: The Theft of Culture and the Extinction of Archaeology*. London / New York
- Burn 1987 = Burn, L. *The Meidias Painter*. Oxford.
- Carnahan 1998 = Carnahan, B., M. 'Lincoln, Lieber and the Laws of war: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity'. 213 - 231 στο: *American Journal of International Law* 92
- Chippindale & Gill 2000 = Chippindale, C. & Gill, D.W. J. 'Material Consequences of Contemporary Classical Collecting'. 463 - 511 στο: *American Journal of Archaeology* 104
- Clark & Szydlo 2017 = Clark, C.M. & Szydlo, E. J. *Stealing History: Art Theft, Looting, and Other Crimes Against Our Cultural Heritage*. Lanham / Guilford/ Blue Ridge Summit
- Cruikshank & David 2003 = Cruikshank, D. & David V. *People, Places, and Treasures under Fire in Afghanistan, Iraq, and Israel*. London
- David 2008 = David, A., 2008. 'Cleveland Museum of Art to Return Art to Italy.' *Associated Press* November 19

- Denoyelle & Mannino 2018 = Denoyelle, M. & K. Mannino (επιμ.), 2018. *Impostures Savantes. Le faux, une autre science de l'antique. Actes du Colloque International organisé par l'INHA (Paris) et le Dipartimento di Beni Culturali – Università del Salento (Lecce) 06.– 07.05.2015: Studi di Antichità 16*. Lecce / Milano
- Dewan 2003 = Dewan, S. K. 'Iraq Museum Reopens with Assyrian Treasures'. *New York Times* 4 July
- Ducrey 1969 = Ducrey P. *Guerres et guerriers dans la Grèce antique*. Paris
- FBI 2014 = FBI: Art Crime Team. (Retrieved from: http://www.fbi.gov/about-us/investigate/vc_majorthefts/arttheft/art-crime-team)
- Felch & Ralph 2007 = Felch, J. & Ralph F. 'The Return of Antiquities a Blow to Getty: Forty Disputed Artworks that are Hallmarks of the Museum's Collection Will be Returned to Italy in End to a Long Legal Fight,' *Los Angeles Times* August 2.
- Fincham 2008 = Fincham, D., 'How Adopting the *Lex Originis* Rule Can Impede the Flow of Illicit Cultural Property'. 111 – 150 στο *Columbia Journal of Law and the Arts* 32
- Fisher 2012 = Fisher, J. 'What's Up Doc?.' *New York Daily News* July 4.
- Gottlieb & Barry 2003 = Gottlieb, M. & Barry M., 2003. 'Ancient Art at the Met Raises Old Ethical Questions.' *The New York Times* August 2.
- Greenfield 1989 = Greenfield, J. *The Return of Cultural Treasures*. Cambridge
- Halperin 2012 = Halperin, J. 'Major Museums Reel as the Extent of Shubash Kapoor's Alleged Smuggling Ring Is Uncovered', *Blouin ArtInfo* August 6.
- Hamilakis 2003 = Hamilakis, Y. 'Iraq, stewardship and the 'record' – An ethical crisis for archaeology'. 104 – 111 στο: *Public Archaeology* 3
- Hervey 1921 = Hervey, M. F. S. *The Life, Correspondence & Collections of Thomas Howard, Earl of Arundel*. Cambridge.
- Hiscock 2014 = Hiscock, G. 'Australia returns lost ancient art to India'. *CNN World*. September 8
- Hladik 1999 = Hladik, J. 'The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the Notion of Military Necessity'. 621 – 636 (article no. 835) στο: *International Review of the Red Cross* 81.
- Hladik 2004 = Hladik, J. 'Marking of cultural property with the distinctive emblem of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict'. 379 – 387 (article no. 856) στο: *International Review of the Red Cross* 86
- Interpol 2014 = Interpol: Conferences and Meetings. Retrieved from: <http://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Conferences-and-meetings>.
- Italiano 2012 = Italiano, L. 'World-Renowned Surgeon Pleads Guilty to Attempting to Sell Fake Coins'. *New York Post* July 3
- Jenkins & Sloan 1996 = Jenkins, I. & Sloan, K. *Vases and Volcanoes: Sir William Hamilton and His Collection*. London
- Kaylan 2007 = Kaylan, M. 'U.S. to Troops: Play Cards Protect a Culture'. *Wall Street Journal* October 7
- Kennedy & Hugh 2006a. = Kennedy, R. & Hugh E. 'The Met, ending 30-Year Stance Is Set to

- Yield Prized Vase to Italy'. *The New York Times* February 3
- Kennedy & Hugh 2006b. = Kennedy, R. & Hugh E. 'Met Chief, Unbowed, Defends Museum's Role'. *The New York Times* February 28
- Kunze 1995 = Kunze, M. *The Pergamon Altar: Its Rediscovery, History and Reconstruction*. Berlin
- Mashberg & Max 2015b = Mashberg, T. & Max, B. 'The Ultimate Temple Raider? Inside an Antiquities-Smuggling Operation.' *The New York Times* July 23
- Mashberg 2013 = Mashberg, T. 'New Arrest in Inquiry on Art Looting'. *The New York Times* October 11
- Mashberg 2015a. = Mashberg, T. 'New York Authorities Seek Custody of Stolen Artifacts Worth Over \$100 Million'. *The New York Times* April 14
- McClenaghan 2008 = McClenaghan, G. 'Iraqi Antiquities Seized in Dubai'. *The National* November 26
- Mcelroy, S. 2008 = Mcelroy, S. 'Looted Antiquities Returned to Iraq'. *The New York Times* June 23.
- Mckinley & James 2014 = Mckinley Jr. & James C. 'Ancient Coins Returned to Greece, Ending U.S. Ordeal'. *The New York Times* August 4.
- Met. (2014). Collections Management Policy. Retrieved from: <http://www.metmuseum.org/about-the-museum/collections-management-policy#acquisitions>.
- Misfud Bonnici 2008 = Misfud Bonnici, U. *An Introduction to Cultural Heritage Law*. Malta
- NATO 2014 = North Atlantic Treaty Organization. 'NATO's Assistance to Iraq.' Retrieved from: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_51978.htm .
- O'Keefe 2006 = O'Keefe, R. *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. Cambridge.
- Pietriche 2015 = Pietriche, R., 'The Ascendancy of the Lex Loci Delicti: The Problematic Role of Theory in Australian Choice of Tort Law Rules'. 1 – 38 στο: *Melbourne Journal of International Law*, 16
- Pogrebin 2006 = Pogrebin, R. 'US\$200 million Gift Prompts a Debate Over Antiquities'. *The New York Times*. April 1
- Povoledo 2006 = Povoledo, E. 'Top Collector is Asked to Relinquish Artifacts'. *The New York Times* November 29.
- Povoledo 2010 = Povoledo, E. 'Rome Trial of Ex-Getty Curator Ends'. *The New York Times* October 13
- Prott 1992 = Prott, L. V., 'The Preliminary Draft Unidroit Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects'. 160 - 170 στο: *International and Comparative Law Quarterly* 41
- Reuters 2008 = Reuters North American News Service, 2008. 'Italy Returns Antiquities Looted from Iraq' July 24.
- Reynolds 2005 = Reynolds, C. 'The Puzzle of Marion True.' *Los Angeles Times* October 31.
- Sarris, Poulioudis, Giourou, Kevgas, Triantaphyllos & Terzopoulou 2000 = Sarris, A., Poulioudis, G., Giourou, A., Kevgas, V., Triantaphyllos, D. & Terzopoulou, D., 'Geophysical

- investigations of Tumuli in Thrace, N. Greece'. Poster, 32nd International Symposium on Archaeometry (Archaeometry 2000), Mexico City, May 15 - 19.
- Sersic 1996 = Sersic, M. 'Protection of Cultural Property in Time of Armed Conflict'. 2 – 38 στο *Netherlands Yearbook of International Law* 27
- Spiegel 2005 = 'Art for Financing Terrorism?'. *Der Spiegel* July 18.
- St. Clair 1998 = St. Clair, W. S. *Lord Elgin, and the Marbles: The Controversial History of the Parthenon Sculptures*. Oxford
- Stamatoudi 1997 = Stamatoudi, I., 'The European Court's Love-Hate Relationship with Collecting Societies'. 289 – 297 στο: *European Intellectual Property Review* 6
- Stuart & Revett 1794 = Stuart, J. & Revett N., Reveley, W. (επιμ.). *The Antiquities of Athens Measured and Delineated by James Stuart F.R.S. and F.S.A. and Nicholas Revett, Painters and Architects*, τ. III. London.
- Suesat-Williams 2017 = Suesat-Williams, N., 'What Is the Role of the Media Spectacle in Cultural Heritage Policy Shifts? Exploring Cultural Heritage Policy Changes in Response to IS's Spectacles of Destruction.' 17 – 28 στο: *Journal of Art Crime* 8. 1
- Symeonides 2005 = Symeonides, S. C. 'A Choice of Law for Conflicts Involving Stolen Cultural Property.' 1177 – 1198 στο: *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 38
- Taylor 2007 = Taylor, K., 2007. 'Shelby White in Center Court at the Met.' *New York Sun* May 1
- Thurlow 2005 = Thurlow, M. 'Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy Comports with International Law'. 153 -187 στο: *Yale Human Rights and Development Law Journal* 8
- UNESCO 1970 = UNESCO. *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property*. 823 U.N.T.S. 231 (Retrieved from http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html)
- Van Woudenberg & Lijnzaad 2010 = Van Woudenberg, N. & Lijnzaad, E. (επιμ.), *Protecting Cultural Property in Armed Conflict: An Insight Into the 1999 Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Leiden
- Watson & Todeschini 2006 = Watson, P. & Todeschini, C. *The Medici Conspiracy: The Illicit Journey of Looted Antiquities, from Italy's Tomb Raiders to the World's Greatest Museums*. New York

Ευρετήριο

- Abbott, Tony, 91
AFP Art Consulting, 4
al-Qaeda, 23, 89
American Bar Association, 99
American Journal of Archaeology, 90
Antiquities Coalition, 100
Art Analysis & Research, 3
Art Institute of Chicago, 91
Atta, Mohammed, 94
Autocephalous Greek Orthodox Church of
Cyprus and Cyprus v. Goldberg, 7
Bacon Francis, 83
Baldassarre del Milanese, 1, 2
Becchina, Gianfranco, 34
Bogdanos, Matthew, 24
Bokova, Irina, 58
Bolton (Ηνωμένο Βασίλειο), 3
Boston Museum of Fine Arts, 91
Broomhall, 56
Byron, George Gordon, 6th Baron, 8
Cairo Declaration, 100
Catterson, Lynn, 2
Charney, Noah, 2
Christie's, 3, 24, 99
Cleveland Museum of Art, 89
Cornell University, 90
de Montebello, Philippe, 92
de' Medici, Lorenzo, 1
Department of Homeland Security, 100
Dikman, Aydin, 7, 8
Dilettanti, Society of, 84
Dodwell, Edward, 56
Elgin, Thomas Bruce, 7th Earl of, 56, 57,
62, 63, 66, 84, 92
Euphronios, 89, 90
Europol, 46
FAEI (Fine Arts Expert Institute), 4
Fair Market Value, 91
Federal Bureau of Investigation, 97, 100
Ferri, Paolo Giorgio, 89
G7 Financial Action Task Force, 93
George III, 83
Goldberg, Peg, 8, 9
Graz, Πανεπιστήμιο του, 36
Gutman Rieppi, Nica, 3
Hamilton, William, 83
Hatra, 21, 22, 93
Hayward Gallery, 3
House of Commons Culture, Media and
Sport Committee, 61
Howard, Thomas, 14th Earl of Arundel, 83
Human Tissue Act 2004 (Ηνωμένο
Βασίλειο), 61
ICOM, 25, 26, 27, 31, 37
ICOMOS, 25
Interpol, 25, 27, 31, 37, 46, 87, 98, 99
Iraq Museum, 87, 92, 97, 98
Isaacson, Walter, 3
Islamic State, 22, 23, 88, 89, 93, 94, 100
J. Paul Getty Museum, 89, 90
Kapoor, Shubash, 91
Khorsabad, 93
Kwakwaka'wakw Mask, 62
Lakota Ghost Dance Shirt, 61
Layard, Austen Henry, 23, 92
Leonardo da Vinci, 3, 4
Lewis Chessmen, 62
Metropolitan Museum Νέας Υόρκης, 89
Michelangelo di Lodovico Buonarroti
Simoni, 1, 2
Middle East Institute, 100
Museums Act 1963 (Ηνωμένο Βασίλειο), 60
Nabonidus, 81
National Commission on Terrorist Attacks
Upon the United States, 94
National Gallery of Art της Αυστραλίας, 91
NATO, 95, 96
New York University, 90
Palmyra, 93
Revet, Nicholas, 84
Riario, Raffaele, 1
Ringel, Julius, 36
Rosen, Jonathan, 90
Rosenberg, Alfred, 14
Royal Ontario Museum, Toronto, 91
Rush, Laurie, 100
Singh, K., 65
Sotheby's, 24

- Stuart, James, 84
 Taylor, Charles, 94
Time, 3
 Tischbein, William, 84
 Toledo Museum of Art, 91
 UNESCO, vii, 7, 10, 11, 13, 14, 15, 21, 22, 25, 26, 30, 37, 57, 58, 59, 87, 92, 96, 98, 99, 100, 108
 UNESCO Mediation and Conciliation Rules, 58
 UNESCO, Σύμβαση (1970), 10, 13
 UNESCO, Σύμβαση (1972), 10
 UNESCO, Σύμβαση (2001), 10
 UNIDROIT, 11
 United Nations, 25, 93, 95, 96, 98
 United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 38
 United Nations Security Council, 93
 Vasari, Giorgio, 1
 Warka, βάζο της, 24
 Weiss, Arnold-Peter, 91
 White, Shelby, 90
 Whitehall Palace, Λονδίνο, 2
 Wounded Knee Survivors Association, 61
 Αθήνας, Ακρόπολη, 84
 Αίγινα, 85
 Αιτωλοακαρνανία, 31
 Ακρόπολης, Νέο Μουσείο της, 58, 63
 Αμπελάκια Έβρου, 73
 Αντικύθηρα, 81
 Απάμεια, 23
 Αρχαιολογικός νόμος (Ελλάδα, 1834), 30
 Αρχές της Ελληνικής Αστυνομίας και του Λιμενικού Σώματος, 31
 Ασσύριοι, 22
 Αφγανιστάν, 4
 Αχεντάντ, 3
 Βαβυλώνα, 21, 22, 95
 Βαβυλώνιοι, 22
 Βάδης, Κρατικό Μουσείο, 35
 Βατικανό, 1
 Βιετνάμ, 16
 Βρετανικό Μουσείο, 3, 23, 57, 58, 59, 84
 Βρυξελλών, Διακήρυξη των (1874), 16
 Γενεύης, Σύμβασης της (1949), 16
 Γενικής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, 12, 31, 46
 Δαμασκός, 22
 Δελφοί, 17, 85
 Δήλος, 17
 Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών στις Χώρες Προέλευσής τους (Intergovernmental Committee for Promoting Return of Cultural Property), 57
 Διδυμότειχο, 72
 Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, 15
 Διεύθυνση Διαχείρισης Εθνικού Αρχείου Μνημείων, 38
 Διεύθυνση Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών, 30
 Διεύθυνση Τεκμηρίωσης και τις Εφορείες Αρχαιοτήτων, 46
 Δίκηλλα, 71
 Δίχαλο Νέδας Ροδόπης, 75
 Δομιτιανός, 76
 Έβρου, Νομαρχία, 72
 Εγνατία οδός, 75
 Εθνικό Ινστιτούτο Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Μεξικού, 3
 Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Ελλάδας, 35
 Ειδικές Περιφερειακές Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, 31
 Εκκλησία της Κύπρου, 8, 9
 Ελβετία, 9
 Ελιά-Σπήλαιο Έβρου, 72
 Ερκολάνεο (Herculaneum), 84
 Ευρωπαϊκής Ένωσης, Κανονισμό 1210/2003, 26
 Ευφράτης, 22
 Ευφρόνιος, 12
 Ζωγράφος του Μειδία, 84
 Ζώναια, 70
 Ηλεία, 31
 Ηνωμένο Βασίλειο, ix, 11
 Ηράκλειο, 31
 Ηρακλείου, Αρχαιολογικό Μουσείο, 36

- Ηρόδοτο, 17
Ήρωσ Ίππεύς, 75
Θάσος, 75
Θησαυρός των Αηδονιών, 5
Θουκυδίδης, 80
Θράκης, Εφορεία Αρχαιοτήτων, 70, 72
Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου, 16
Ιούλιος Καίσαρ (Gaius Julius Caesar), 81
Ιράκ, 20, 88
Ιράκ, Μουσείο του, 24
Ίσμαρος, 70
Ίσμαρος, 75
Ισφαχάν, Jameh Mosque, 21
Ιωάννης Β' Κομνηνός, 71
Καλύβα Ξάνθης, 70
Κανακαριάς, Παναγία της, 7
Κανονισμός 116/2009, 10
Καποδίστριας, Ιωάννης, 85
Κικέρωνα, 16
Κοινωνία των Εθνών, 14
Κόλπου, Πόλεμος του (1991), 17
Κομοτηνής Ασφάλεια, 75
Κόρινθος, 8, 81
Κόρκα, Ελένη, 12
Κοτρωνιά Έβρου, 71
Κουβέιτ, 17
Κυανή Έβρου, 75
Κύθηρα, 57
Κύπρος, 7, 8, 9, 10, 21
Λαοκόων, 2, 82
Λάπηθος, 21
Λιοπεσίου, Αρχαιολογική Συλλογή, 36
Λούβρο, 84
Λουτρός, 75
Λυδικός Θησαυρός, 12
Λυθράγκωμη της Καρπασίας, 7
Μανουήλ Α' Κομνηνός, 71
Μαρώνεια, 70
Μερκούρη, Μελίνα, 57
Μεσημέρι, 71
Μεσοποταμία, 22
Μητρικό, 74
Μολυβωτής, 74
Μόναχο, 7, 37
Μοσούλη, 21, 23
Μουσείο της Περγάμου
(Pergamonmuseum), 83
Μουσείου των Ινδιών, 65
Μουστοξύδης, Ανδρέας, 85
Ναζί, οι, 14
Ναπολέων, 56
Νάπολη, 83, 84
Νεκροκορίνθια, 81
Νεμέα, 5
Νέο-Ασσύριοι, 24
Νεφερτίτι, 3
Νιμρώδ, 22, 23, 24, 93, 95
Νινευή, 22
Νόμος 1114/1981, 14
Νόμος 3028/2002, 6, 14, 30
Νόμος 3317/2005, 17
Νόμος 3658/2008, 30
Νόμος 4355/2015, 10
Ντουμπρόβνικ, 20
Ξάνθη, 31
Ξέρξης, 17
Οδηγία 2014/60, 10
Οθωμανική Αυτοκρατορία, 56
Ολυμπία, 85
Όλυμπος, 17
Όμηρος, 85
Οξφόρδης, Κωδικας της (Oxford Code), 16
Ορεστιάδα, 72
Ουρ, 20, 95
Ουρούκ, 95
παγκόσμιο μουσείο, 63, 64, 65
Παγκόσμιος Πόλεμος, Β', 14, 15, 36
παγκόσμιου μουσείο, 65
Παγούρια Ροδόπης, 74
Παλμύρα, 22
Παρθενώνας, ix, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 66, 67
Παρθία, 22
Περγάμου, βωμός της, 83
Περιφερειακή Υπηρεσία Αρχαιοτήτων, 32, 38
Πέρσες, 17, 22
Πιττάκης, Κυριάκος, 85
Πλάτωνας, 80
Πομπηία, 84
Πόρτο Ράφτη, 36

- Ρήγιο Διδυμοτείχου, 73
Ροδόπη, 70, 75
Ρώμη, 2
Σιγκαπούρης, Asian Civilisations Museum
της, 91
Στράβων, 81
Στρύμη, 74
Σύμβολα Ροδόπης, 74
Συμβουλευτική Επιτροπή των Μαρμάρων
του Παρθενώνα, 58
Συρία, 80, 88
Ταλιμπάν, 23, 94
Τίγρης, 22
Τμήμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και
Αρχαιοτήτων, 45
Τμήμα Τεκμηρίωσης και Προστασίας
Πολιτιστικών Αγαθών, 32, 35, 38
Τμήματος Τεκμηρίωσης και Προστασίας
Πολιτιστικών Αγαθών, 38
Τουταγχαμών, 3
Τραϊανούπολη, 75
Τρίγωνο, 72
Τρυπάνης, Κωνσταντίνος, 57
Υποδιεύθυνση Ασφαλείας Πατρών, 37
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 30,
38, 46, 73, 76
Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, 46
Φλωρεντία, 1
Χάγης, Σύμβαση της, 15, 16
Χάγης, Σύμβαση της (1899), 16
Χάγης, Σύμβαση της (1907), 16
Χάγης, Σύμβαση της (1954), 10, 13, 14, 15,
16, 17
Χαιρώνεια, 36

Η αρχαιοκαπηλία έχει μια μακρά ιστορία, που φτάνει μέχρι την αρχαιότητα την ίδια, και σήμερα αποτελεί, π.χ., μια από τις πηγές χρηματοδότησης ισλαμιστών τρομοκρατών. Ο παρών τόμος παρουσιάζει τα πρακτικά μιας διημερίδας που διεξήχθη στις 25-26 Νοεμβρίου 2017 στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, σε συνεργασία με το Ίδρυμα Giuseppe Sciacca. Στόχο του συνεδρίου αποτέλεσε η πληροφόρηση του κοινού σχετικά με την αρχαιοκαπηλία και το πώς αντιμετωπίζεται αυτό το φλέγον και αιώνιο πρόβλημα, τόσο σε τοπικό και εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Τα κείμενα των ομιλητών παρουσιάζουν λεπτομερώς τις διαστάσεις του ζητήματος, όπως παρουσιάζεται τόσο στη Θράκη και την ευρύτερη περιοχή της Βόρειας Ελλάδας όσο και παγκοσμίως, αλλά και τους μηχανισμούς, εθνικούς αλλά και διεθνείς, που αποσκοπούν στην καταστολή αυτής της σύγχρονης μάστιγας.

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΡΑΚΗΣ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

Εργαστήριο Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Ιστορικής Εκπαίδευσης
Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Παν. Τσαλδάρη 1, Κομοτηνή, 69132